

109.
SZÁM

SZENT ISTVÁN KÖNYVEK

109.
SZÁM

HITTUDO-
MÁNY
LELMÉLET

NEVELÉS
TUDOMÁNY

BÖLCSELET
JOC

FÖLDRAJZ
TERMÉSZETI
TUDOMÁNY

TÖRTÉNE-
LEM
SOCIOLOGIA

ÉLETRAJZ
UTIRAJZ

SCHÜTZ ANTAL A HÁZASSÁG TIZ ELŐADÁS

BUDAPEST
SZENT ISTVÁN
TÁRSULAT
KIADÁSA

A HÁZASSÁG

TIZ ELŐADÁS

MELYEKET 1931 ŐSZÉN A PÁZMÁNY-EGYETEM
VALAMENNYI KARÁNAK HALLGATÓI SZÁMÁRA
TARTOTT

SCHÜTZ ANTAL

SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT
AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA
BUDAPEST, 1933

A magyar piarista rendfőnök 1128/1932. sz. engedélyével.

Nihil obstat.

Dr. Michaël Marczell
censor dioecesanus

Nr. 3224.

Imprimatur.

Strigonii, die 4. Novembris, 1932.

Dr. Julius Machovich
vic. gen.

TARTALOM.

	Oldal
1. A házasság válsága	5
2. A házasság teremtői gondolata	19
3. A házasság krisztusi gondolata	38
4. A házasság katolikus elgondolása	58
5. Férj és feleség : a házasság alapértelme	81
6. Szülő és gyermek : a házasság főcélja	103
7. Holtomiglan, holtáiglan : a házasság alapjellege ...	134
8. Férfi és nő : a házasság gyökere	159
9. Eszmény és valóság	184
10. A házasság jövője	204

1. A házasság válsága.

KORUNK válságok kora. Régi társadalmi és kultúr-erők és -eszmék omlanak, százados partok és gátak szakadnak. Amit hosszú évszázadok áldásnak hittek, ez a nemzedék kínos végzetnek érzi; amit évezredes mult szentnek és sérthetetlennek tisztelt, a kritika, sőt anarchizmus ökölcsapásai alatt ízzé-porrá mállik, és egyelőre nincs kilátás rá, hogy ebből a kaoszból szebb és jobb világ emelkedik majd ki.

Ez az egyetemes válság sűrítetten kicsattan a házasság válságában. Mi sem természetesebb! Miként a nemző sejtekben fölhalmozódik és összesűrűsödik egy egész emberélet, sőt egy hosszú nemzedéksor minden tette és szenvedése, minden küzdelme, bukása és győzelme, úgy a házasságban csomóba fut mindaz, amit az emberi közösség tett és szenvedett, küzdött és győzött, bukott és vérzett. A házasságban fakad az emberi közösség megújulásának forrása, nemcsak fiziológiai, hanem erkölcsi értelemben; titkos mélységeiből törnek elő folyton új remények és új erők, és ha ez a forrás elapad, elapad a megújulásnak lehetősége és reménye is.

Ennek a válságnak *tünetei* átfogók; kiterjednek a házasság minden mozzanatára. *Négy gyökérszála van a házasság életfájának: sexus, genus, eros, ethos* — nemiség, fajfönntartás, szerelem és erkölcsiség. Mind a négyet ki-kezdte a kornak férgje.

A házasság mindenekelőtt *nemi vonatkozás: viri et feminae maritalis coniunctio*, mondja a Jusztinián-féle

törvénykönyvnek immár másfélezeréves meghatározása. Ezzel velejár a kölcsönös nemi hűség, a házas férfi és nő kizárólagos kölcsönös nemi joga egymáshoz. Ezzel szemben ma terjed az a fölfogás, hogy a nemi ösztön volta-képpen poligám; «az erősz ugyan állandóságot kíván, de a szexus változatosságot akar». Így a monogamiás keretek között egy lappangó, sokszor a házasfelektől is hallgatagon, sőt nem egyszer kifejezetten elismert poligamiás gyakorlat fejlődik — nem is szólva a házasságon kívül fölburjánzó nemi elvadulásról és a házasságon belüli nemi érintkezésnek ama formáiról, melyekre már Nagy Szent Vazul erős szava sem elég erős: *εὐπρεπὴς μοιχεία*, házasságtörés az illem keretei között.

A házasság lényegesen *nemző életközösség*, az emberiség életfája, arra hivatva, hogy tavasszal virágba boruljon és ősszel meghozza gyümölcsét: új embereket, új erőket és új reményekkel. Ezzel szemben kifejlődött a rendszeres gyermekkorlátozás gyakorlata, az egyke megkettőke rendszere, sőt a gyermektagadás, mely útjául nem a házas érintkezéstől való tartózkodást választja, hanem a szándékos fogamzásakadályozást és magzatölést.

A házasság egészen sajátos *szeretetközösség*, melynek gyökere a nemi szeretet, az erősz, a szerelem. Az erősz a másik félben, a jegyesben és hitvesben a maga nemileg jellegzett és megalapozott egyoldalúságának kiegészítését keresi, nemcsak fiziológiai, hanem pszichikai és etikai téren is, és nemcsak abban, amit a másiktól kaphat, hanem még inkább abban, amit a másiknak adhat. Az erősz arra van hivatva, hogy megteremtse a legbensőségesebb, leggazdagabb vonatkozású, legboldogítóbb emberi közösséget; s ehelyett ma végelethatalatlan a kiábrándultak, az elégedetlenek, irritáltak, lehangolódottak serege. Lépten-nyomon találkozunk házastársakkal, kiknek mindenki más többet jelent, mint a másik házasfél, akik

mindenki mással szemben figyelmesebbek, odaadóbbak tudnak lenni, mint házastársukkal szemben. Ha az a névtelen szobrász ma akarná megfaragni a római házaspár közismert szobrát, mely szinte kézzelfoghatóan ábrázolja az egy lelket két testben, nem tudom, hol találna hozzá modellt.

A házasság *valláserkölcsei közösség*. Hisz átöleli az embert minden tehetségével, összes felelősségeivel, legintimebb vonatkozásaival; lényege személyeknek legszemélyesebb önátadása és kölcsönös lekötése, melyet megpecsétel a gyermeknemzés és -nevelés felelős szent feladata. Ez azt jelenti, hogy a házasság legmagvában fölbonthatatlan állandó közösség, mint azt a katolikus Egyház tanítja. S ezzel szemben ma napirenden van a válás, sőt elharapózik egy gyakorlat, mely már eleve átmeneti nemi viszonyokra törekszik: ideiglenes házasság, próbaházasság, pajtásházasság a nevük.

Azt mondhatná erre valaki: ezek a jelenségek kísérik a házasságot, mint fényt az árnyék; megvannak, amióta házasság van a történelemben. Azonban itt nem a magában egészséges szervezetnek elmaradhatatlan kisebb betegségeiről van szó, hanem *válságról*, mely a házasságnak halálát készíti. Ennek szomorú bizonyossága, hogy a vázolt jelenségek még az előző emberöltőhöz képest is rohamos terjedést mutatnak, és ez a vészes emelkedés tart. Németországban a válások száma 1913-ban 16.650 volt, 1927-ben már 34.000 — pedig jóval kevesebb volt a házasságkötés; tehát a válások száma legalább megháromszorozódott. Hazánkban (Pezenhoffer Antal úr szíves közlése szerint) 1904-ben 3550 válás volt, 1928-ban 5560; pedig akkor 20 millió ember lakta hazánkat, most alig 9; tehát a válások száma itt majdnem négyszeresre emelkedett. Hát ha még statisztikailag ki volna mutatható azoknak száma, kik törvényesen nincsenek ugyan elválasztva, de lélekben régen elváltak! Ezt a képet

még sötétebbé teszi a házasságok termékenységének zuhanásszerű csökkenése. Hazánkban 1891—95 között ezer lélekre átlag 42·6 élveszületés esett; 1931-ben már csak 23·6; tehát csaknem felére szállt. Más nyugati országokban a számok még szomorúbb nyelvet beszélnek.

A házasság körüli bajok válságjellegét világosan mutatja a *házasodniakarás nagymérvű megcsappanása*. Amerikában, melyet sokan minden alap nélkül a következő kultúrfázis előfutárjának tekintenek, a szociológusok szerint a fiatal nemzedéknek a házasodástól való vonakodása már statisztikailag is megállapítható, és végzetes társadalmi válság mélységeibe enged betekintést. S teljes joggal. Nem más ez, mint az élniakarás megrokkánása, tehát halódás tünete; kiáltó jel, hogy a házasság válságának okai sokkal mélyebben vannak, mint a fölületes materialista szociológus gondolja: mintha t. i. merőben csak a mai gazdasági válság, a megélhetésnek és a gyermekek elhelyezésének nehézségei volnának itt a rováson. Nem. Ha az emberiség életfolyamának megújulására irányuló akarat is már szünőfélben van, ez arra vall, hogy az egész mai társadalom bomlófélben van. S így a házasság válsága egyszerre okozati kapcsolatba kerül korunknak egyetemes válságával, és a házasság válságának okai azonosak lesznek az egyetemes nagy kultúrai és társadalmi válság okaival.

De hogy itt egy gyökeresen egészségtelen és tarthatatlan helyzet érik megoldásra, vagy jobbra vagy balra, életre vagy halálra, azt még a fölületes szemlélőre is ráerőszakolja egy olyan tény, mely az európai kultúrterületen eddig páratlan: A házasság bajai és a bajok megszüntetése a tudományos és gyakorlati megvitatások központi témája lett, sőt programszerű törekvéseknek, intézményes és törvényhozási segíteniakarásoknak középontjába került.

Hogy a házasságnak hivatalosan képviselt és polgári törvénnyel védett keretei és ama keretek kitöltése között, mondjuk eszmény és valóság, törvény és tényleges élet között mélységes űr tátong, és hogy ennélfogva az európai házasság gyakorlat úgy, amint a liberális érában kialakult, *nagy hazugság*, azt társadalmunk nagy kritikusai már a múlt század második felében napirendre tűzték, és egy Ibsen, Sudermann, Tolsztoj nem átalították írói tehetségüket ennek a kritikának szolgálatába állítani. Ma egy fiatalabb nemzedék egyenest elviselhetetlennek találja a mai házasság hazugságát, és gyökeres megoldást követel egyenest a becsületesség, az őszintébb lélek és jobb erkölcs nevében. Különösen a germán lélek az, mely végzetesen meg szokta szenvedni az eszmény és valóság között feszülő ellentétet, és radikális szenvedelmességgel igyekszik aztán kitölteni a szakadékot — még az eszmény árán is.

Valahányszor ugyanis az erkölcsi vagy másfajta *normák és eszmények* között egyfelől és az általuk bevilágított területen a *tényleges állapotok* között másfelől kimélyül az ellentét, a kiegyenlítés elvileg két irányban történhetik: Vagy a tényleges állapotot törvényesítjük, vagyis a valóságot tesszük meg eszménynek, és ezzel az eszményt lefokozzuk, sőt egyenest földadjuk. Vagy pedig nem tágitunk az eszmény megvalósíthatásának hitétől, megvalósítására sorompóba szólítunk minden erőt, és az eszmény és valóság közti űrt nem hidaljuk ugyan át, hanem igyekszünk egyre csökkenteni anélkül, hogy valaha is egészen sikerülne kitölteni, s így vállaljuk az eszmény és valóság állandó feszültségét és annak tragikumát. Az előbbi utat választja a modern házassági reformmozgalom, melynek legkiáltóbb előmunkása Szovjet-oroszország házassági törvényhozása; az utóbbi kezdettől fogva a katolikus álláspont, mely csak a minap is történeti arányú kifejezésre jutott XI. Pius pápa *Casti*

connubii kezdetű enciklikájában (1930 dec. 31; lásd Acta Apostolicae Sedis 22, 539—92. lap).

Vagy egy emberöltő óta szépíróktól előkészítve, orvosi és szociológiai irányoktól támogatva, nyilvános előadásokban, kongresszusokban, népszerűsítő szociológiai, etikai, orvosi irodalomban a keresztény fölfogással szemben kibontakozik egy új házassági program két alap-tétellel: a nemi ösztönnek vannak jogos igényei, melyek a monogamiás keresztény házasság keretei között el nem férnek; és: a nemi élet minden velejárójával együtt az egyén ügye. Ennek következtében a nemi vonatkozás csak addig kötelező, sőt csak addig jogosult és erkölcsös, míg fennáll a kölcsönös rokonszenv és egyetértés, melynek alapján mindkét fél számára az egyéni kibontakozás és boldogulás eszköze tud lenni; amint ez megszűnik, eo ipso válásra érett a házasság.

«Ügy találom, hogy az egyes már nem fontos a közösség számára, amennyiben lelki és erkölcsi alkata jó szóba. Csakis a *pár* a fontos. Minden férfi és minden nő számára csak *egy* kiegészülés lehetséges; ez mélységes meggyőződése. Mit nyerne a társadalom, ha megszapornának a valóban együvé tartozó párok, mit nyernének békeességben, örömben, lendületben, tisztaságban! Ezért meg kellene dönteni minden korlátot a választás tekintetében. Férfiakat és nőket nem volna szabad megakadályozni semminek, akár erkölcsi ódium, akár apasági teher, akár anyaság, akár erény dicsérete annak neve, hogy ki próbálják a szerelemnek összes megjelenési és átélési formáit, amik kívánságuk és elképzelésük körébe esnek. Csak azt ne, amit most házasságnak neveznek! Mindent, csak azt ne!» Így nyilatkozik Jakob Wassermann olyan helyen, aminő Keyserling Ehebuchja (179—80. lap). És ugyanennek az írónak szintén író felesége: «A (modern értelemben) megváltozott nő számára csak az a szerelmi vonatkozás szent, mely lelkének és szellemének fejlődése

számára a legtágabb teret nyitja» (u. o. 184. lap). «Nem járja ma már 'Dirne'-nek bélyegezni a nőt, ha a tudás útján, a világ átfogásának útján folyton újra meg újra meg kell adnia magát, hogy folyton új világátfogáshoz jusson» (u. o. 185. lap). S mert az egyéni differenciáltság és életütem mai fokán egyre több az eshetőség a lelki elválásra, ezért már magának a házasság megkötésének sem szabad egész életre szólnia, hanem vagy kifejezetten határidőre kell azt megkötöni, vagy már eleve próbaházasságnak kell lennie, amely fölbomlik, amikor kitűnik, hogy a próba nem vált be. Magától értődik aztán, hogy az akármiképp megkötött házasság magától megszűnik, mikor megszűnik akár egyoldalúan, akár kölcsönösen, a lelki összehangoltság, a szerelem, mely egyedül ad erkölcsi alapot a házasságnak.

A házasság nemi gyökere, a nemi ösztön ennek a programnak értelmében az egyén kifejlődésének és gazdagodásának szükséges mozzanata ; következésképp ki-elégítése nem lehet kizárólag a házasság kereteihez, sőt ezeken belül is kizárólag a nemző föladathoz kötve. Mindenkinek joga van ahhoz, hogy ezt az ösztönt kiélje a maga egyéni diszpozícióinak megfelelő módon, akkor is, ha nem tudja a házasság terheit vállalni. Így aztán a házassági reform csak részlet lesz egy gyökeres nemiéleti reformban, mely jelentéktelen korlátozásokkal nemi érintkezésre jogot akar adni minden férfi és nő számára (a «szerelemhez», «anyasághoz» való jog!), s a házasság mellett átmeneti házasságkivüli nemi vonatkozások, sőt még egyneműeknek nemi jellegű vonatkozásai számára is törvényesítést követel. Aztán a nemi vonatkozások nemző föladata tekintetében törvényes elismerést és szabadságot követel a házasságkivüli gyermek számára ; viszont a házasságon belül teljesen a házasfelek akaratától kívánja függővé tenni a gyermeknemzést ; jóváhagyja a fogamzáskorlátozást minden formában és bármilyen okból, a mag-

zatölést pedig egyszerű orvosi, sőt gazdasági indikációra is föl akarja szabadítani. S végül fajjavítás címén az ú. n. selejtesek (Minderwertige) házasságát törvénnyel is akarja tilalmazni, vagy még gyökeresebben: a selejteseket törvény kényszerével mesterségesen sterilizálni kívánja.

Szovjetország a maga házassági törvényhozását nagyjából ezek szerint a követelések szerint alkotta meg. Hisz a fönt vázolt programnak legfanatikusabb előharcosai a marxisták voltak, kivált *Bebel*: *Die Frau* című rendkívül fölületes és dobverő, de nagyon elterjedt könyvével.

Ennek a törvényhozásnak kimondott *alap gondolata*: A bolsevizmus a házasságot nem tekinti a társadalom sejtjének, miként a «polgári» társadalom, hanem a szocialisták számára az állam a primér közösség, melynek ezért joga és kötelessége a gyermekeknek a maga szellemében való teljes fölnevelése; a szülőknek csak nemző joguk van. Ezért a házasság merőben az állami közösségnek ügye; a vallásnak abba semmiféle beleszólása nincsen. Ezekből az elvekből foly maga a *törvényhozás*. Kétféle házasság van: bejegyzett és tényleges; a kettő jogilag teljesen egyforma. A tényleges házassághoz elég a nemi együttélés és adott esetben bármelyik félnek az a kijelentése, hogy ezt az együttélést házasságnak tekinti. Törvényes és törvénytelen gyermek különbségét a szovjet-állam nem ismeri. A poligámiának és vérfertőzésnek nincs törvényszerű büntetése. A magzatölés egyszerű orvosi indikációra és orvosi asszisztencia mellett meg van engedve. A váláshoz elég, ha az egyik fél megjelenik a házassági hivatal rácsánál, kitölt egy kérdőívet, melyben a válás okára nézve nem tartozik nyilatkozni. A bejelentésről elismervényt kap, és ezzel a válás jogerős; az egész nem tart tovább tíz percnél.

Nem más ez, mint az ú. n. szabad szerelem összes követelményeinek (kivéve az egyneműek nemi vonatko-

zásainak törvényesítését) törvénybeiktatása. Magától értődik, hogy rengeteg nemi szabadosság és elvadulás, magzatölés, gyermekelhajtás, gyermekelhagyás és lelki tragédia jár ennek a törvényhozásnak a nyomán. Némileg vigasztaló, hogy magának az ifjú szovjetnemzedéknek kebeléből, mely pedig teljesen szovjetszellemben nevelkedett, igen erőteljes ellenhatás indul ki ez ellen a nemi anarchia ellen.

Ebbe az elméleti és gyakorlati zűrzavarba döbbenetes határozottsággal és világtörténeti elszántsággal szól bele a *pápai enciklika*. Tisztában van vele, hogy úgyszólván minden tétele és megállapítása szöges ellentétben áll a kor ízlésével, akarásával, mondjuk a történelmi fázis áramlásával. El van készülve, hogy csaknem minden kijelentésénél és rendelkezésénél szemébe mondják, hogy elmaradott, nem ismeri az életet és lehetetlent kíván. Mindamellett vállalja azt a kockázatot, hogy nemcsak a szadduceusok gúnya és a tömegek feszítsdmege kíséri, hanem hogy tulajdon gyöngye gyermekei közül is akárhány elboruló arccal, a távozni készülőnek nekikeseredettségével feléje mormogja a hűtlen tanítványok szavát: Kemény beszéd ez, ki hallgatja!?

Itt megint kézzelfoghatóan megtapasztalhatja, akinek van hozzá érzéke, hogy az Egyház szelleme nem e világ-nak szelleme; az ő szava és tanítása nem a természeti, történeti és társadalmi tényezők eredője, hanem egészen más világnak sugallataiból és erőiből táplálkozik. Nem nehéz észrevenni, hogy itt megint ama történelmi arányú drámai fordulóok egyike előtt állunk, mikor az Egyház vagy hallatlan új diadalra készül, vagy új fájdalmas áldozatra érik, mint VII. Gergely, VIII. Henrik vagy IX. Pius korában.

Az enciklika, mely sokszor utal a nagy XIII. Leo *Arcanum divinae sapientiae* kezdetű 1880-i enciklikájára, mindenekelőtt Szent Ágoston alapján kifejti az alapvető

katholikus tanítást a házasságról, mint nemző közösségről, szeretetközösségről és szentségről (proles, fides, sacramentum). Aztán rögzíti a katolikus álláspontot a fönt jellemzett reformtörekvésekkel szemben, az összes idevonatkozó megmozdulásoknak rendkívül biztos és részletes ismeretével. Megnyugtató és fölemelő, hogy a pápa nemcsak ismeri, hanem szíve vérén át érzi és éli azokat a komoly nehézségeket és áldozatokat, melyeket a katolikus házasság erkölcsi következetes vállalása jelent, főként a gyermeknemzés és nevelés tekintetében. Teljességgel méltányolja és vérző szívvel látja azokat az óriási harcotokat, melyeket a sokgyermekű családnak sokszor a mindennapi betevő falatért kell megvívnia; drámai szavakkal méltatja a méhmagzatától életében veszélyeztetett anya vértanúságát. De — kétségtelenül itt emelkedik tetőpontra az enciklika történeti hangja — sem a nyomor, úgymond, sem a szenvedés nem szabadít föl bűnre; és az ex cathedra tanítás ünnepélyességével hangzik el a megállapítás: «Némelyek nyilván eltérnek a keresztény tanítástól, amint az már kezdetben elhangzott és azóta el nem hallgatott; sőt még a minap is jónak látták ezt ünnepélyesen kifejezésre juttatni (itt az anglikán püspököknek 1930-as Lambeth-konferenciájára történik utalás, mely a mesterséges fogamzásakadályozás kérdésében végzetes engedményeket tett a korszellemnek). Ezért a katolikus Egyház, melyre Isten reábizta az erkölcsök tisztaságának és tisztességének tanítását és védelmét, az erkölcsi romok közepett, hogy a keresztény házasságot megóvja ezzel a gyalázatos szennyáradattal szemben, általunk hangoosan fölemeli szavát és újra kihirdeti: *A házasságnak minden olyan gyakorlata, amelyben emberi szándékosság megakadályozza a házasság érintkezést életnemző hatékonyságában, Istennek és a természetnek törvényét lábbal tiporja, és ezért akik ilyesmit elkövetnek, halálos bűn foltjával szennyeznek magukat*» (Acta Ap. Sedis. i. h. 560. lap).

Ugyanezzel a kérlelhetetlen határozottsággal elítél minden, bármi címen történő magzatölést. Továbbá óvást emel a modern fajjavítás házassági tilalma és mesterseges sterilizálásai ellen; újra nyomatékozza XIII. Leo nyomán, hogy a polgári és vegyes házasság a katolikus fölfogásnak ellenére jár, és megismétli a válás abszolút megengedhetetlenségét. Tiltakozik ama nőemancipáció ellen, mely veszélyezteti a házastársak együttélésének isteni rendjét, melynek értelmében ugyanis a házasságban a férj a fő, a nő a szív. — Egy utolsó, gyakorlati részben aztán megjelöli azokat az *eszközöket*, melyek a katolikus házassági eszmény szerint való megújhodást szolgálhatják. Jellemző az enciklika fölséges látóhatárára, hogy itt rendkívüli nyomatékkal ki van emelve a gazdasági helyzetnek, nevezetesen a munkabéreknél is katolikus elvek szerinti megoldása és általában annak a társadalomnak megteremtése, mely a katolikus házasságok boldogulásának szükséges miliője.

Igy állnak ismét szemben egymással filiszteusok és Isten harcosai, mint már annyiszor a történelem során. S ha nincs is kétség benne, hogy Isten harcosainak föl kell venni a küzdelmet a közvélemény, a történeti áramlás, és nekiszabadult érzékiség ellen, tekintet nélkül a látható győzelem eshetőségeire, ennek a küzdelemnek színe előtt mégis csak fölvetődik három kérdés, melyeket felelet nélkül nem hagyhat, aki a teljes katolikus igazság tudományos képviselőjére vállalkozik a házasságtagadó korszellem ellenében.

1. Immanens mállasztó történeti erők sodrába került a keresztény házassági eszmény. Mit segíthet itt a katedra-bölcsesség? Fölszabadult elemi szenvedélyek, történelmi érlelődések zúgó áráját föl lehet-e tartóztatni tanári szóval? Mikor az élet követelődzik és vájja a maga útjait, az *elmélet emelhet-e gátat?*

Az *igazság méltósága* azonban megköveteli, hogy

lovagja végig kitartson mellette akkor is, ha nagy tömegek és egész korok otthagyják ; akkor is, ha irodalmi góliátokkal szemben és a káprázatos modernség minden ágyújával szemben az örök elvek dávidja csak a becsületes egyéni meggyőződés és tudományos lelkiismeretesség parittyáját tudja forгатni. Bíznia kell ugyanis abban, hogy ha az Úr harcait harcolja, ő is harcol majd érte, és ott, ahol végelemzésben eldől az elvek küzdelme, az örök igazság hazájában, megvállik majd, hogy az ő csatája nem volt hiába.

De itt nemcsak a zászló becsülete forog kockán. Itt nemcsak arról van szó, hogy az igazság ne maradjon szószóló nélkül, Szent Ágoston szellemében, aki nehéz kérdésben azzal mentette a maga részéről is elégtelennek érzett feleletét: Dictum, non ut diceretur, sed ne taceretur, csak azért szóltam, hogy hallgatás vádjára ne érjen, nem azért, hogy mondjak valamit. Hanem itt magának az életnek, a történelem és társadalom alkotó erőinek létjogát kell igazolni és kibontakozási terét biztosítani. Minden vásári reklámirodalommal és tudományoskodással szemben bízni kell abban, hogy a Logos, az az örök Gondolat, mely ott állott a világ születésénél és ellenállhatatlan erővel a maga mintájára alakította a kaoszt, ott lesz minden újjászületésnél is, és lesz ereje azt is a maga képeire formálni. *Az eszméknek is megvan a maguk alakító ereje.* Sőt minden reális közösségi, kulturai, történeti és egyéni alakulásnak az a törvénye, hogy a határozott körvonalú és világosan kifejezett eszmék, ha lassan és láthatatlanul is, titkos alakító, irányító és formáló erőt fejtenek ki, jöllehet az eszmék szerinti tényleges életalakításhoz kell szívós, elszánt akarat is, és amennyiben közösségi alakulatokról van szó, kellenek mozgatható tömegek is.

XI. Pius pápa is meg van erről győződve. A Casti connubii harmadik részében számbaveszi azokat az eszközöket, melyek a katolikus házassági eszményt ismét

érvényre segíthetik, és megállapítja: «Rendkívül fontos dolog, hogy jól *kitanítsuk* a híveket írásban és élőszóval, nemcsak egyszer-másszor és futtában, hanem gyakran és alaposan, világos és nyomós érvekkel, hogy az igazság az értelmüket áthassa (percellat) és az akaratot magával ragadja» (i. h. 581. lap).

Ennek a fölhívásnak értelmében vállalkozom arra, hogy a mai tudományos követelmények szerint mérlegre teszem a katolikus házassági tanítást egész terjedelmében és szembesítem a tudomány nevében mozgósított vádakkal, ellentétes nézetekkel és reformtörekvésekkel. Mindenekelőtt megrajzolom és megokolom a katolikus házassági eszményt (2—4. értekezés); aztán szembesítem ezt a modern házassági problematikával (5—8. ért.) és végül megcsinálom ennek az összemérésnek mérlegét (9. és 10. ért.).

2. Dehát *illetékes-e* ezekben a kérdésekben a katolikus pap és szerzetes, kit celibátusa kizár a házasság gyakorlatából, és szüzességi fogadalma elzár mindazoknak a mozzanatoknak közvetlen tapasztalati átélési lehetőségeitől, melyek itt döntő szerepet visznek. Nem lesz-e vértelen, a valóságtól távoljáró, élehetetlen absztrakció minden mondanivalója?

Erre ez a feleletem: Ha ez a kifogás helytállna, ha a gyakorlati vonatkozású problémák tudományos megoldása csak közvetlen tapasztalás útján volna lehetséges, akkor be kellene csukni az egyetem másik három karát is. Hiszen az orvos is tüzetesen tárgyal betegségeket és adja azoknak klinikai képét, melyeken ő maga át nem esett; a jogász boncol és megítél bűntényeket, melyeket ő maga el nem követett; a historikus tanulmányoz korokat, melyekben nem élhetett, vezéreket és fejedelmeket, szenteket és intrikusokat, kiknek lelki világa nem az ő világa; a műkritikus ítél alkotások fölött, minőket ő maga nem tud létrehozni. Ezeket a meggondolásokat ki lehetne

terjeszteni a művészetek egész területére : Goethe nem volt maga Gretchen, Shakespeare nem volt maga Jagelló, Raffael Madonna, Michelangelo Mózes.

Ezek az utalások tények erejével döntik meg azt a követelést, hogy az egyéni közvetlen megtapasztalás a tudományos megismerésnek és ítéletalkotásnak szükséges föltétele.

De nem volna nehéz tovább menni és megmutatni, hogy különösen elevenbe vágó kérdésekben, melyekbe szenvedély, vér és tömegösztönök ordítanak bele, nem is rendelkezik elég szellemi szabadsággal és függetlenséggel, aki közvetlen bennéléssel van érdekelve bennünk : éppen tulajdon élményei és tapasztalatai folyton pártállásra csábítják és csalják ; a kívülálló azonban elvben pártatlan lehet. A házassági probléma — miként minden életprobléma — megoldásának mindenesetre megvannak a pszichikai és noétikai föltételei. Itt is, mikép minden nagy életkérdésben, aki ajtót akar nyitni, annak magával kell hoznia a kulcsot. De hogy csakugyan rendelkezik-e a szükséges lelki gazdagsággal, plaszticitással, beleélési képességgel, azt végre is csak *via facti* lehet eldönteni ; azt az adott gondolatok és megoldások belső értékének kell igazolni.

3. Ha pedig fölmerül az a kérdés, hogy *kiknek vannak szánva* ezek az elmélések, azt felelem : Természetesen elsősorban házasulni akaróknak. Hisz ezeknél vannak meg a lelki és külső föltételek arra, hogy a házasság nagy életföladatát eszmények szellemében oldják meg. De szólnak házasoknak is. Hiszen a nagy élethivatások, házasság nem kevésbbé mint papság vagy szeretetszolgálat, ellenkező divatokkal szemben csak úgy igazolják keresztény voltukat és áldják meg az egyéneket, ha képviselőik úgyszólván mindennap újra fölfödöznek hivatásuk értelmét, és egész egyéniségük lathavetésével teljesítik hivatásuk értelmét.

De szólnak azoknak is, akik nem házasodtak meg és nem is fognak megházasodni; és pedig nemcsak nevelőknek. Hisz éppen a katolikus házassági eszmény megvalósításához külön milió kell, katolikus elvek szerint berendezett közösségi élet; s ez nem valósul meg, ha sokakban nem érik meg belátása, vágya és akarása. A katolikus eszmény ép a korszellem áramlásaival szemben csak úgy remélhet diadalt, ha sokan vallják, mégpedig jól megalapozott meggyőződéssel, és ha ezt a meggyőződésüket kisugározzák az élet minden megnyilatkozására és formájára. Szólnak tehát mindazoknak, kikben testvéri együttérzés gerjedez olyanokkal szemben, kiket ennek a kegyetlen időnek keménysége akadályoz a házasodásban; mindazoknak, kikben részvét támad elhagyott gyermekek, gondoktól elnyűtt apák, magzatukért életüket kockáztató anyák iránt; mindazoknak, kik szenvedik a mai nemi elvadulást; mindazoknak, kik érzik, hogy nagy történeti fordulóban vagyunk; akik megsejtették, hogy Krisztus igazságának hősökre van szüksége, és hogy a házasság ma már hősöknek nem bölcsője, mint valaha, hanem temetője készül lenni...

2. A házasság teremtmői gondolata.

Angelus Silesius, a jeles konvertita misztikus a Cherubinischer Wandersmann-ban azt mondja:

Die Rose, welche hier dein äusseres Auge sieht,
Die hat von Ewigkeit in Gott also geblüht.

Ami lett, az mind örök isteni gondolatoknak időbeli kifejezése; és ha az időbeli dolgoknak értelmét és értékét igazában meg akarjuk találni, föl kell kutatnunk örök isteni teremtmői gondolatukat. Az a titokzatos rózsa, mely az

emberiség életfáján nyílt, melynek házasság a neve, szintén Isten gondolata; és ha föl akarunk szabadulni mivoltának, nehézségeinek és értékeinek igazi meglátására, igyekeznünk kell Isten szemével nézni. Sok szociális és egyéni baj a házasság körül zagyva és ferde nézetekben gyökerezik. Az igazság azonban fölszabadít: veritas vos liberabit (Ján. 8, 32). Aki tudja a dolgokat Isten szemével nézni, értővé, látóvá és győzővé lesz. Igaz, Isten teremtői gondolatainak fölismerése egyben elmozdíthatatlan normákat is jelent: Isten gondolatai ellen nincs helye föllebbezésnek és alkudozásnak, ellenük hiábavaló a harc és tusakodás.

Isten az ő örök gondolatait két könyvbe írta bele: a természetnek és a kinyilatkoztatásnak könyvébe. Mindkettőt lelkiismeretesen kell tanulmányoznia annak, aki a házasság isteni elgondolásának összes jelentős mozzanatait meg akarja találni.

I. Ezúttal a kinyilatkoztatás könyvét vesszük elő. Ennek írása határozottabb és bővebb. A természet rendjének fekete betűi fölött és között ott vannak a természetfölötti rendnek piros betűi, a rubrikák, melyeknek olvasása könnyebb és biztosabb. S minthogy Isten teremtő tevékenységének sugalmazott oklevele az ószövetségi szentírás, mégpedig annak lelegeje, melynek neve Genezis, Keletkezések könyve, főként ennek tanítását kell most szemügyre vennünk.

A Genezis első fejezetében, az ú. n. *első teremtetéstörténetben* az ember úgy jelen meg, mint a teremtés nagy művének, az elemek szétválasztásával megalkotott világtartományok (világosság és sötétség, alsó és felső vizek, szárazföld és víz) és azok benépesítése után, mint a látható teremtésnek koronája. A Szentírás szava ünnepélyessé válik, hangja új akcentust ölt: «Mondá (Isten): Alkosunk embert a mi képünkre és hasonlatosságunkra... Meg is teremté Isten az embert: a maga képére, az Isten

képére teremtette, férfiúnak és nőnek teremtette. És megáldá őket az Isten és mondá : Szaporodjatok, sokasodjatok, és töltsétek be a földet és hajtsátok azt uralmatok alá» (Gen. 1, 26—8). Itt nyilván két gondolatot nyomatékozt a Szentlélek : az ember Isten képe és pedig egyenest a nemi különváltságban, és : a nemi együttműködésből eredő sokasodás alapvető feladatai közé tartozik.

Részletezőbb az ú. n. *második teremtéstörténet* (Gen. 2), melynek témája éppen az ember eredete ; a világ teremtése, az első fejezet főtémája, itt csak mint keret jelenik meg. «Megalkotta tehát az Úristen az embert a föld agyagából, arcára lehelte az élet leheletét, és élőlénné lett az ember. Ültette pedig az Úristen kezdetől fogva a Gyönyörűség paradicsomát . . . Vette tehát az Úristen az embert és a Gyönyörűség paradicsomába helyezte, hogy művelje és őrizze azt . . . Mondá tovább az Úristen : Nem jó, hogy az ember egyedül vagyon ; alkossunk hozzá illő segítőt is. Megalkotta ugyanis az Úristen a földből a föld minden állatát és az ég minden madarát, és odavezette őket Ádámmal, hogy lássa minek nevezi el őket... de Ádámmal nem akadt magához illő segítője. Ezért az Úristen mély álmot bocsátott Ádámmal, s mikor az elaludt, kivevén egyik bordáját s hússal tölté ki helyét. Aztán növe építé Isten a bordát, melyet Ádámból kivett és odavezeté Ádámmal. Mondá ekkor Ádám : Ez most csont az én csontomból és hús az én húsemból ; ezt a férfiú feleségének nevezzék, mert a férfiúból vétetett. Ezokból elhagyja az ember atyját és anyját s ragaszkodik feleségéhez, és lesznek ketten egy testté». Itt megint kézzelfoghatóan két gondolat van kiemelve : a nő a férfiúnak egyenlőrangú segítője, és : a férfi és nő nemi viszonya szorosabb minden emberi köteléknél.

A két szöveg együttvéve a házasság alapító okirata ; el nem mosódó, örök írással három alaptörvényét hirdeti ki :

1. *A nemek elkülönültsége magának Istennek teremő elgondolása.* Nem a bűn következménye, nem fejlődés eredménye, nem utólagos elfajulás. Sok régi és modern talmudista azt gondolja, hogy Ádám nemi jelleg nélkül került ki Isten kezéből, vagy éppen kétnemű lényként, és utóbb vagy a bűn pattantotta ki belőle a lappangó nemiséget, vagy pedig — ostoba és káromló ötlet — az állatok nemi életének megfigyelése eszméltette rá a maga nemiségére és a nemi vonatkozásokra egyáltalán. A Szentírás szava nem tűr elcsavarást: «Aki az embert kezdetben teremtette, férfivá és nővé alkotta őket» (Máté 19, 4). Mindaz, amit az imént olvastunk a Szentírásból, még a bűnbeesés előtt hangzott el.

Ennek a nemeket teremő isteni gondolatnak tartalma is nyilvánvaló: Isten a maga képére alkotta az embert, természetesen mint embert, azaz mint testszellemi egységet (az angyalok szellemek, még sincs róluk az mondva, hogy Isten képére vannak teremtvé; lásd Dogm. I. 329. lap). Ez a kép kettős kiadásban került ki a Teremő kezéből; férfi és nő együtt adja Isten képét teljes tartalmában, minden színével és egész plaszticitásában, olyanformán, mint a sztereoszkóp két képe ugyanannak a tárgynak jobb- és balnézeti mása, és a kettő együvé-nézésében adja a harmadik dimenzióba beleteljesedő, plasztikus képet. A két nem tehát arra van szánva, hogy kiegészítsék egymást, nemcsak a sokasodás isteni parancsának teljesítésében, hanem mindenben, ami egyáltalán emberi életföladat és tevékenység.

2. *A nő a férfiúval teljesen egyenlőrangú,* jelleg, eredet és rendeltetés tekintetében egyaránt; sőt Isten teremő tevékenységében különös gond és gyöngédség, szinte valami sajátos szent, finom lovagiasság tárgya.

Jelleg tekintetében Isten képe, épűgy mint Ádám. Igaz, a második teremőstörténet őt Ádám képének, pontosan ellenképének, pendant-jának, tükörképének

mondja (az eredeti héber szöveg k'negdo-jának ez a pontos jelentése). De éppen ezért Istennek is képe, persze Ádám közvetítésével. Amint ezt Szent Pál mondja nagy határozottsággal: «Minden férfiúnak feje Krisztus, az asszonynak feje pedig a férfiú, Krisztusnak feje pedig az Isten . . . A férfiúnak ugyan nem kell befödni fejét, mert ő az Istennek képmása és dicsősége, az asszony azonban a férfiúnak dicsősége. Mert nem a férfiú van az asszonyból, hanem az asszony a férfiúból» (Kor. I. 7, 3—12). Itt finom és mégis biztos körvonalazással jut kifejezésre Istennek a nőre vonatkozó teremő gondolata: A nőt rendeltetése alapvetően a férfiúra utalja, de úgy, hogy nem merül ki a férfiúval való vonatkozásában. Ő is Isten képét hordozni és valósítani van hivatva, ha mindjárt függő, de nem másodfokú kiadásban; a férfiúnak segítője, de hozzája hasonló, vele egyenlő rangú.

Ezt az igazságot páratlan szemléletességgel juttatja kifejezésre *a nő eredetéről szóló szentírási előadás*. Nem az állatvilágból való ő; ott nem akadt Ádámnak hozzája hasonló segítője. Sőt nem is a földből való, mint Ádám, hanem egyenest Ádámnak élő testéből: csont az ő csontjából, hús az ő húsából; természetesen azért is, hogy a férfi kísértésbe ne jusson őt alsóbbrendűnek tekinteni vagy visszaélni természeti gyöngébségével, hanem mint a szíve tájáról valót (ezt jelenti a bordából-alkotottság, bár újabb értelmezők hajlandók a héber szót: «zela» az ékiratos nyelvek útmutatása szerint vére is magyarázni), mint szívének, lelkének felét szeresse és becsülje.

A nő rendeltetése, mint minden rendeltetés, nem más, mint az eredetében kifejezésre jutó mivoltának következetes és teljes érvényesítése. A férfiú a földből vétetett. Ez az eredete őt arra utalja, hogy a földet meghódítsa, a földre és a rajta épülő emberi életközösségre rávéssze Isten képét és gondolatait. A nő a férfiú oldalából van véve; tehát oda is való. Ott kell állnia a férfi oldalán

mint segítőtársnak, nemcsak gyermekek nemzésében és fölnevelésében, hanem a férfi összes társadalmi és erkölcsi föladatainak mezején ; és pedig eredetéhez híven abban a körben, ahonnan vétetett : a családban, a férfiú, a gyermekek, az otthon gondozásában. Ez a kisebb körre szorítkozó hivatás tehát nem jelent alsóbb eredetet és nem eredményez lealacsonyodást, hanem természetszerű következménye annak a polaritásnak, ellenképiségnek, egymásrahangoltságnak és kölcsönös kiegészülésre-szorultságnak, mely a férfi és nő teremtoi eszméjében adva van. Különben a nő nem lehetne a férfiúnak igazán egyenlőrangú társa és nem válthatná ki azt a mélységes, odaadó szeretetet, mely már az első találkozáskor oly elemi erővel tör ki a férfiúból.

3. Ezután természetes, hogy *a nemi elkülönültségnek természetszerű közösségi formája, a házasság* is mint a nemi élet törvényes kerete, mindenestül Isten elgondolása, tehát épúgy mint Isten minden más műve, jó, sőt igen jó (Gen. 1, 31).

Haec omnia bona sunt, propter quae nuptiae bonae sunt : proles, fides, sacramentum, mondja Szent Ágoston (Bon. coniugii 32). Vagyis Szent Ágoston is úgy találja, hogy jó a házasságnak minden gyökérszála : a nem, a faj, a szerelem, a valláserkölcsi szentesítés. A nem, mint láttuk, Isten teremtése és akarata. Isten műve a nemi házasság érintkezés is a gyermeknemzés céljára. Az első tereméstörténet a házasságot beleállítja Isten egyetemes teremő tervébe, mely szerint minden élőnek magához hasonlót kell létrehoznia a maga neme és faja szerint (Gen. 1, 11. 22). Az embernél a nemi érintkezés útján történő sokasodás magasabb rendeltetésbe kapcsolódik bele : ő arra van hivatva, hogy a házasság érintkezésben föntartsa és sokasítsa Isten képét (lásd Gen. 5, 3).

Isten már a teremésben azt akarta, hogy a házasság kölcsönös viszonya a fides, a szeretet *hűségének* csillaga

alatt álljon. Jellegre nézve a két házastárs *egy* képnek kölcsönösen egymáshangolt *két* kiadása; tehát igazi mivoltuk csak összhangban valósul. Eredetre nézve a nő a férfi szíve tájáról való, és nemi rendeltetése: egy testté lenni vele. Ezen a kettős címen a férfi elvben föl van vértetve az ellen a kísértés ellen, hogy feleségét elnyomja és kínozza: «Hiszen soha senki sem gyűlöli a tulajdon testét» (Ef. 5, 29). Végül a második teremtestörténet rendkívül finom hangszereléssel megéretteti a férfiúval, hogy mennyire a lénye legmélyében gyökerező szükséglet neki a hozzá hasonló, az ő igényeire hangolt élettárs, és mennyire nem találja meg ezt sehol másutt, nemcsak az állatok között nem (Gen. 2, 20; Ádám jobb antropológusnak bizonyult, mint akárhány mai tudós, akik mindenáron az állatból akarják leszármaztatni az embert), hanem az emberek között sem: mikor a férfi ráakad arra a neki szánt, az ő lelkére szabott élettársára, képes és kész elszakítani az egyébként legerősebb kötelékeket is, kész elhagyni atyját és anyját, csak azért, hogy feleségéhez ragaszkodjék.

Épp ezért a paradicsomi házasság magán viseli a *sacramentum* jellegét is, melyet Szent Ágoston a homlokára tűz mint szent tiarát. A *sacramentum* szó jelent elsősorban szent fölbonthatatlanságot (és aztán szent titkot, szent erő és jelentés hordozóját; erről a 4. értekezésben). Már a házasság megalapozó mozzanat, az a kötelék, mellyel a teremtető Isten összeköti a hitvestársakat, a legerősebb emberi kötelék, erősebb mint a vér kötelékei. A házasság érintkezés aztán, az egy testté válás, ezt a köteléket olyan bensőségessé teszi, hogy szétválása öncsonkítás számba menne. Így Isten a létrendben a nemeket egymásra hangoló kettős kiadású Isten-képiség megteremtésével, a tevékenységi rendben a rendeltetés és egymásrautaltság kötelékével s a nemző tevékenység törvényével elválhatatlanul egybekapcsol férjet és fele-

séget ; ez az ő szuverén és megföllebbezhetetlen teremő akarata és rendelkezése : «Amit Isten egybekötött, ember el ne válassa» (Máté 19, 6).

De ha a nemiség és a belőle sarjadó házasság hármasszentágostoni begyőkerzésével Isten elgondolása, akkor teljesen rossz nyomon jár az eretnek *manicheizmus* és annak minden lelki unokája, mely a saját beteges vagy tisztulatlan nemiségének vetületeként botráncokozik azon, hogy Isten az embert a nemek és nemi vonatkozások polaritásába állítja bele, és szeretné ezeket a mozzanatok vagy kitörőlni a teremő könyvéből, vagy legalább az ú. n. palimpszesztus kódexek módjára a maga bölcseségének kurta és torz ákombákomaival átírni és eltakarni. Ez a füledt és végelemzésben kevély beteges fölfogás sokszor ránehezedik már a nevelésre : Bűnnek minősíti, ami csak lehetséges bűnalkalom, szégyelnivalónak tanítja, ami csak a szemérmesség oltalma alá kívánczik ; s ezzel olyan lelkületet és légkört terem, mely nem tud természetszerűen belenőni a házasságnak isteni gondolatokkal és erővel telített valóságába, és az egész nemi szférában nem tud fölszabadulni attól a kötött lelkülettől, mely program szerint a nemiség teljes tagadása, valójában azonban félig a tudat alatt, sokszor hirtelen kitörésekben vagy veszedelmes kompenzációkban — nemi rabság.

Az egyetlen fölszabadító és áldásos magatartás : *ezt az egész területet Isten szemével nézni*, és úgy irányítani minden megmozdulását, hogy egyedül Isten gondolatai érvényesüljenek benne. Ennek az egyedül helyes magatartásnak vezérmotívuma pedig *a nemiségnek őszinte megbecsülése*. Ki kell vetni a lélek legrejtettebb zugából is a manicheus megítélését, mely a nemiséget magát (és nem annak bűnös megnyilvánulásait) lényegesen szennynek tartja ; ne merje még a tudat alatti életünk se tisztátalannak mondani, amit Isten megtisztított (Ap. Csel. 10, 15). Amit a világiasszellem cinikusan nemi élet-

nek nevez, azt minden izetlenkedés, esztetizálás, túlfinomultság és egyben minden kandiság és lelki kacérság nélkül ismerjük el az egész vonalon Isten gondolatának, melynek Istenhez méltó fölségét hangozza az a magasság, ahonnan jön, és visszhangozza az a mélység, melybe bele-sugároz. A nemi életnek ez a természetfölötti megbecsülése biztos alap a katolikus elvek szerinti házasság és a celibátus megbecsülésére egyaránt. Nem véletlen, hogy a szigorúan erkölcsös házassági eszménynek csak ott van becsülete, ahol a celibátusnak: a katolikus Egyházban (lásd 8. ért.).

Ez a magatartás egyúttal *a nemi nevelésnek* is biztos csillaga. Nem járt jó úton a nevelés, ha azt a meggyőződést érlelte, hogy a nemiség és annak életterülete csúf vagy éppen bűnös valami, amelyet a házasság éppen hogy túrtté tesz az *ἐμπρεπὴς πορνεία* értelmében; hanem minden házasodni akaróban és minden istenes önmegtartóztatásra készülőben annak a meggyőződésnek kell gyökeret verni, hogy ez fölséges, isteni elgondolás; általa az ember nagy isteni titkoknak és földadatoknak, s egyben mérhetetlen felelősségeknek lett hordozója: egyedüli Istennek tetsző, épp ezért egyedüli Isten áldását biztosító kerete a házasság vagy a becsületesen vallott önmegtartóztatás. Ma sok a kisiklott temperamentum és félresikerült természet. Ezek mindenesetre állandóan szenvednek abban a nemi megoldatlanságban, melyet magukban hordanak; s a keresztény szeretet minden leleményességével kell őket segítenünk, hogy bölcs megadással viseljék, amin változtatni embernek nem áll hatalmában. De kikezdett és elferdült lelkek nem hivatottak arra, hogy a nemi fölfogásban és nevelésben ők vigyék a vezérhangot. A színvak nem lehet festmény-szakértő és a botfűlű nem lehet zenekritikus vagy éppen zene-reform vezére.

II. Miközben ezek a gondolatok és meglátások fölgördülnek előttünk, máris ott settenkedik körülöttünk

ennek a nemzedéknek végzete. Alig kezd fölmelegedni az eszményen, nyomban mellette terem a *skepszis*: Szabad nekem ezért az eszményért lelkesednem? Rátehetném én erre a gondolatra az életemet? Nem az emberiség gyermekkorának gazdagabb képzelete úzi-e velem lidércfényes játékát? Főként mikor a Szentírásnak legelső lapjairól olvassák ránk ezt az eszményt, olyan területre vagyunk állítva, melyet a darvinista evolúció tanától elbűvölt tudományos kritika teljesen föltúrt. Marad-e itten annak a kritikának immár százéves munkája után más, mint egy érdekes, esetleg szép paradicsomi idill, melynek valósága a paradicsommal együtt visszahozhatatlanul eltűnt?

A ma újra sokat emlegetett *Bachofen* a múlt század 60-as éveiben a darvinista fejlődés gondolatát a házasságra is alkalmazta, és E. *Morgan* követte. Szerinte az évszázazredek alatt állatból kifejlődött ember eleinte nemi összevisszaságban (promiscuitas) élt, minőt az állatok legtöbbjénél ma is látni. Újabb, hosszas fejlődés eredménye volt az ú. n. csoportházasság, mely szerinte abban állott, hogy a nemi érintkezés egy-egy csoportra szorítkozott, melyen belül azonban férfiak és nők egymás között minden korlátozás nélkül érintkeztek. Csak a történeti kor hajnalán jelent meg a matriarchális sokférjűség, majd a patriarchális soknejűség és legvégül a monogamia. A szocializmus házassági fölfogásának és reform-programjának ez a «dogmatikája.»

Ennek a fejlődésnek elején tehát ott áll az a rogyott inú, hajlott testű, előretolt pofájú emberféle, az elmaradhatatlan husáanggal vagy kódarabbal, akit sekélyes népszerűsítő könyveknek legalább címlapjáról mindenki ismer; s csak a végén, sok-sok évezred múlva csillan meg valami abból, amit a Genézis már az emberiség bölcsőjénél lát. Ebből kész a következtetés: A Genézis előadása mítosz; nem történetet ír le, hanem költői alakításban egy későbbi kor fejlettebb gondolatait vetíti

vissza a multba. Ezzel aztán természetesen a Genézis házassági eszménye elveszti isteni eredetét, méltóságát és kötelező erejét.

Dehát, kérдем én, a *darwinista evolúció* tana inkább történeti valóság? Mikor fölmerül a kérdés: Honnan jött a földre a mai ember, akit az összes mai komoly tudósok szerint áthidalhatatlan mélység választ el minden mai állattól, az evolúció-elmélet évmilliók fejlődéssel felel, melynek minden közbülső állomása az előzőnél közelebb áll a mai emberhez; végelemzésben mindegyik még állat, míg végül egyszer csak jönnek olyanok, amelyek már kissé emberek, és aztán megint beláthatatlan idők során a kissé-ből lesz az egyre több, és végül a sor végén megjelenik a ma igazi embere. Bizonyítékok? Keresem a legújabb és legtárgyilagosabb, az evolúcionizmusért lelkesedő szerzőknél, és mit olvasok? Hogy eddig voltaképpen semmit sem talált a lelkiismeretes tudomány, aminek bizonyíték íze is volna. Eddig csak negatívumokra jutott: «Emberszabású majomtól nem származhatik az ember, hanem valószínűleg egy közös őstől, amelyről azonban egyáltalán semmit sem tudni». «Nem dönthető el, vajjon egy vagy többtörzsű-e ez a fejlődés.» «Nincs semmi pozitív bizonyíték rá, hogy ez a kifejlődés csakugyan megtörtént. Azonban mégis így kell annak lenni, mert — különben el kell fogadni a teremtes gondolatát.» Ezt pedig csak nem lehet! (B. Bavinck: Probleme u. Ergebnisse der Naturwissenschaften 1930. 4. kiad. 459. kk. 1.) Ismerem a fejlődés-elmélet természetbölcséleti érveit (Bölcsélet 153. l.) és komolyan számbaveszem teológiai eshetőségeit (Dogm. I. 322. l.). De az a logika, mellyel ma annyi természettudós és író (pl. a ma sokat olvasott, hihetetlenül fölületes és vakmerő H. G. Wells) evolúcionista alapon meri megkonstruálni az emberiség kezdeteit, semmiben sem különbözik attól, mellyel mítosz címén elutasítják a Genézis elbeszélését. Ha ez

mítosz, akkor épúgy, sőt még inkább mítosz az evolúcionizmus is.

Különben csak mellesleg és ad hominem: A *mítosz* kezd ismét becsülethez jutni. Napjainkban E. Dacqué, Münchenben a geológia tanára, s már régebben H. Hörbiger volt resicai bányamérnök, azt vitatják, hogy amit a XIX. század racionalizmusa mint mítoszt egyszerűen a mesék országába utalt, az többnyire igaz régi történeti reminiscenciák költői beöltöztetése, tehát történeti forrásként jöhet szóba éppen a történetelőtti időkre nézve. Nem akarnám a katolikus igazság fegyvertársának minősíteni H. Hörbigert, még kevésbé a katolikus igazságtól nagyon is távol járó Dacquét és társait. De mégis csak gondolkodóba ejthet az olyanféle állásfoglalás, amilyent Klaatschnál, a legelszántabb evolúcionista egyikénél találunk. Ő tudományos becsületességgel szemébe néz annak a fejlődésellenes nehézségnek, hogy az ember az egyetlen magasabbrendű «állat», kit testi szervezete nem szerelt föl különösképpen a létharcra. Ebből arra következtet, hogy annak az állatsornak, melyből az ember fejlődött, különösen kedvező, létharctól mentes, békés miliőben kellett élnie, amilyen volt pl., úgymond, a Szentírás paradicsoma (Ap. Bavinck 461. lap). Nem szeretnék az effélékből sem többet következtetni, mint amennyit a logika megenged. De erre a következtetésre nyomatékkal rá kell utálnom: A Szentírás előadását éppen a mai tudományos módszeres gondolkodás nevében nem lehet ma már dajkamesének minősíteni. Azt meg ítélje meg kiki maga, mihez kell több «hit»: elfogadni a Szentírásnak rövid ideig tartó paradicsomát, vagy Klaatschnak többezeréves geológiai paradicsomát, a geológiai katasztrófák és jégkorszakok viharai közepett.

Ma azonban éppen az *illetékes szaktudományok* a mi kérdésünkben többet is tudnak mondani. Bachofennel már annak idején sikeresen szembeszállott Westermarck és

más alapon Durkheim, a híres francia szociológus. Legújabb időben pedig az etnológiában egyre jobban hódít az ú. n. kultúrtörténeti iskola, melynek alaptétele: a történetelőtti állapotok tanulmányozására a legmegbízhatóbb anyagot azok a primitívek szolgáltatják, kik antropológiai és etnológiai tekintetben a megállottság, infantilizmus jellegét mutatják. Lange és utána W. Schmidt ilyeneknek mutat ki bizonyos afrikai és óceániai törpe népeket, a pigmeusokat, negritókat, negrillókat. Nos, ezeknél a népeknél feltűnően magas nemierkölcsei felfogást és magatartást találni; csekély torzítással monogamiás házasságban élnek. A nemi összevisszaságot mint őállapotot ma már minden komoly tudományos irány mítosznak minősíti. A csoportházasságot pedig nem korlátozott promiszkuitásra értelmezi, hanem ellenkezőleg, mint a totemklan-rendszerrel együtt kifejlődött bonyolult arisztokratizmust, mely nemhogy szabadjára nem engedi a házastárs választását, hanem rendkívül szigorú és sokszerű korlátok közé szorítja.

Az egész Bachofen-Morgan-féle elméletből csak az a tragikomikus utóhang marad meg, hogy materialista, főként szocialista házasságreformálók a haladás és fejlődés jelszavával ajkukon az embert éppen legintimebb és legemberibb vonatkozásaiban vissza akarják erőszakolni az erdőbe, a tőlük kiagyalt, valójában csak az alacsonyabb állatvilágban fönnálló nemi összevisszaságba. Szomorú *önellentmondás*, melybe némi vigasztaló hangot csak az a megállapítás visz bele, hogy legalább itt is megnyilvánul a tisztelet a forrás, az eredet, a bölcső iránt.

Lehetne a tudományos meggondolások során még tovább menni. Ha a Genezis házasság-eszméje csakugyan nem volna más, mint egy haladottabb későbbi kor etizáltabb fölfogásának visszavetítése az eredet küszöbéhez, akkor kultúrtörténetileg érthetatlenné válik. Hisz a Genezis a legszélsőbb racionalista kritika szerint is leg-

később a K. e. VII. vagy VIII. században került irodalmi rögzítés alá ; egy legújabb elmélet szerint éppenséggel már kétezer körül. De abban az időben azon a kultúrterületen, hol az irodalmi rögzítés történt, a házassági gyakorlat kimutathatóan kb. a patriarchális soknejűség fokán állott, a nőnek meglehetősen lealacsonyított fölfogásával és rabnőszerű helyzetével ; a Genézis finom lovagias fölfogásának sehol semmi nyoma. Ezen a bogács-steppen hogyan nyílhatott a házasságnak paradicsomi virága? Az evolúciós elmélet megint önmagával keveredik ellentmondásba, ha itt megenged egy a sorból kiugró különjelenséget, vagy éppenséggel a fejlődési sor végének egy elővételezését.

De végre is, ha valaki kereszténynek vallja magát, annak számára a megföllebbezhetetlen végső tekintély Jézus *Krisztus*. Áldatlan és jellemtelen lelkület az, mely válogat az evangéliumban. Azt csak egészben lehet vagy elfogadni vagy elvetni. Értéke és kötelező ereje áll és dől magának Jézus Krisztusnak egyéniségével. Tehát a következetes és jellemes keresztény ember számára bármilyen vita el van döntve, ha az Úr Krisztus félreérthetetlenül hallatja szavát. A mi kérdésünkben ez megtörtént : Az Úr Krisztus Máté 19-ben kifejezetten vallja a Gen. 2-t, belőle súlyos következtetést von ; tehát egészen magáévá teszi (lásd 3. értekezés).

III. Ha a házasság Isten gondolata, akkor Isten elgondolása az az emberi elme is, mely a házasság gyökereit kutatja, eshetőségeit vizsgálja, eszményt és valóságot szembesít. És azért nem lephet meg, ha azt állítom, hogy az evolúcionista örökös tapogatódzásaiiban is ott lappang az igazság megsejtésének egy magva. De hogy mi itt a teljes igazság, azt megint csak a hitnek adatott meglátni. Kiolvastuk a Genézis 1. és 2. fejezetéből a házasság teremtető gondolatát : az egészséges életnek, tisztaságnak, emelkedettségnek fölséges koszorúja az. Tovább olvasunk,

és a Genezis 3. fejezetében megdöbbenve azt találjuk, hogy ez a koszorú hervad és porba hull; a teremtés ragyogó tükrén végighasít a bűn, miként a Balaton gyönyörű jegét végighasítja a rianás.

Súlyos tévedés volna azt gondolni, hogy a bűn le tudta fokozni vagy el tudta torzítani Istennek a házasságra vonatkozó teremtő gondolatát. Nem! A bűn alattomosan gáncsot vet az eszménylátó elmének és eszményvalósító akaratnak, de nem tudta kikezdeni magát az eszményt és az eszményre kötelezett természetet. Luther tanított ilyesmit a régi gnosztikusokkal, de ezzel a tanításával eltorzította a kinyilatkoztatás világos szavát (lásd Dogm. I. 370, 364.). Az meg éppenséggel manicheista tévedés, melynek forrásából a tisztulatlan nemiség is szokott meríteni, hogy az ősbűn nemi bűn volt (időelőtti házasság érintkezés); mikor Gen. 1 és 2-ből egészen világos, hogy a házasság főcélja, a sokasodás Istennek eredeti teremtői gondolata, mely mint hivatás és köteleesség parancsként van az ember elé adva mindjárt a teremtés után, a bűn előtt!

A nemiségnek és házasságnak csak annyi köze van a bűn létrejöttéhez, hogy az a mélységes metafizikai, erkölcsi és érzelmi kapcsolat, mely az első emberpárt mint házaspárt egybefűzte, bűn csábítójává lett Ádám számára (Gen. 3, 12); s így már az első nagy próbán a házasság megrendítő módon végzetesen sodró, titokzatos sorsközösségnek bizonyult.

A bűn *következményei* pedig a házasságot csak annyiban érintették, mint az emberi vonatkozásokat általában. Az eredeti kegyelmi állapotban a felső ember, a vallás-erkölcsi felelősségek és fogékonyságok székhelye, a lélek csúcsa (apex mentis, mint a misztikus teológusok mondják), mindenestül alá volt vetve Istennek; ez az alávetettség és fegyelem átáradt az egész emberre: az értelem és szabadakarat nem tusakodott a kegyelem ellen,

az érzéki élet nem a lélek ellen ; mind szívesen és pontosan engedelmeskedett a felsőbb elvnek ; hasonlóképpen a nő alávetette magát a férfinak, a természet az embernek. S voltaképpen ez a paradicsom : az ember és a természet teljes összhangja egymás között és Istennel. Mikor a bűnben a felső ember, a lélek csúcspontja föllázadt Isten ellen és megtagadta az engedelmisséget, akkor a szellem is kivonta magát a kegyelem uralma alól, s föllázadt az alsó ember a felső ellen, az érzékiség a szellem ellen, a természet az ember ellen ; megjelent a halál és követelte jogait. A föld többé nem volt paradicsom, kész minden adományát följánnalani az ember szolgálatára, hanem tövist és bojtortjánt termett ; az érzékiség fölszabadult és külön hatalommá lett. Előbb «mind a ketten mezítelenek voltak, de nem szégyelték magukat» (Gen. 2, 25), mert nem volt érzékeikben semmi olyan gerjedelem, érzelmeikben semmi olyan indulat, mely Isten házasságteremtő gondolatainak ellenére járt volna. A bűn után ellenben bujkáltak és ruházkodtak (Gen. 3, 7, 8). Nem azért, mert, mint az imént is említett suta új-manicheizmus gondolja, fölismerték nemiségüket — ezt ugyanis Ádám Gen. 2 tanúsága szerint nyomban Éva meglátásakor fölismerte. Hanem kezdtek jelentkezni bennük olyan gerjedelmek és kívánságok, melyeket lelkiismeretük nem helyeselhetett ; s ettől kezdve a libido, a sóvár érzéki kívánság végzetes, sokszor démoni erővel rántja és sodorja az embert arra, hogy érvényt és kielégülést szerezzen neki házasságon kívül Isten kifejezett akaratának ellenére, házasságon belül pedig a teremtő isteni gondolat megcsúfolásával és megcsalásával — «a Teremtő gyalázatára», in contumeliam Creatoris, mint az erőteljes régi egyházjogi kifejezés mondja.

Aztán jön a lázadás nyomában a keserves *létharc* s a csaták veszedelmei és szenvedései ; megjelenik a fájdalom. Ennek hordozója elsősorban a nő. Az asszonynak

pedig mondá : «Magsokasítom gyötrelmeidet és terhességed kinjait ; fájdalommal szülsz a gyermekeket s légy a férfi hatalma alatt» (Gen. 3, 16). Tehát nem a szülések sokasága, mint a frivol feminizmus hirdeti, hanem a sok szüléssel járó vajúdási fájdalmak sokasága az, ami a nő alapvető nemi tevékenységének büntetés jelleget ad. Hogy itt csakugyan ténnyel van dolgunk és nem ténymagyarázó «mítosz»-szal, azt csattanóan igazolja egy kultúrpszichológiai megfigyelés. Ha a paradicsomi állapotot az összes emberi tehetések és akarások harmóniája jellemzi, akkor általában a gyermekek állnak legközelebb a paradicsomi állapothoz — egészen a serdülés koráig ; egészen a közelébe kerülnek a szentnek, természetesen a tudatos feléjedolgozás magasabb szintjén. Nos, a gyermekekhez közel állnak a gyermeknépek, a fönlemlített primitívek. Szakemberek tesznek tanuságot, hogy azoknál a szülési nehézségek hasonlíthatatlanul csekélyebbek, mint a kultúrált népeknél, sőt a mi kultúrterületünkön is az egyszerű sorból való asszonyok itt általában sokkal jobban állnak, mint a «magasabb» osztálybeliek. Világos jel ez, hogy a test és szellem harmóniájának bomlásával lépést halad a nőnek ez a tragikuma ; és Szűz Mária szűz szülése bizonyosság rá, hogy mihelyt az eredeti bűn végzetes törvénye nem érvényesül, a szülési folyamatnak fájdalmas és ronsoló jellege is megszűnik.

Hogy éppen a nőnek kell viselnie a közös bűnnek ezt a nemi következményét, metafizikailag a fönt vázolt nemi helyzetéből foly. Őt nemi hivatása elsődlegesen a családra és házasság életre utalja ; annak összes érdekei, gondjai és örömei, s természetesen fájdalmai is elsősorban neki szólnak. De felületesség volna azt gondolni, hogy itt egyoldalúan csak a nő van sújtva. Hisz az eredeti bűn sem szüntette meg azt a nagy valóságot, hogy a házasságban ketten egy testté lesznek ; s ezért minél inkább férfi a férfi, vagyis minél bensőségesebben ragaszkodik feleség-

hez, annál intenzívebben osztozik sorsának egész végzettségében is ; s ezt éppen a finomabb lelkű férj számára csak súlyosbitja a tehetetlensége, mely a hitves szülési fájdalmain nem tud enyhíteni.

Végül a bűn lázadásjellege kiterjed *a két nem kölcsönös viszonyára is*. Történetileg ez a tény úgy öltött alakot, hogy a fizikailag erősebb és szellemileg önállóbb férfi zsarnoka lett a gyöngébb nőnek, főként három irányban : az elszabadult érzékiség vak eszközévé süllyesztette a soknejűségben, szeszélyének játéklabdájává tette a válás gyakorlatával, s önzésének erőszakosságát éreztette vele, mikor egyenlőrangú társ helyett szolgává, sőt szinte rabbá tette és a nehezebb munkára kényszerítette.

Ez a hármás férfiónzés és erőszakosság a legkirívóbban az ú. n. patriarkális soknejű nomádoknál alakult ki, hová etnológiailag az *ószövetség* népe is tartozott. Innen van, hogy az ószövetség későbbi folyamában is találkozunk nemcsak a soknejűséggel, hanem azzal az önkényes feleségbocsátással is, melyet csak némileg enyhített Mózes előírása, a váláslevél adásának kötelezettsége (Deut. 24) ; s a nő itt is szolgasorban volt. Ez a tény azonban nem változtat azon az igazságon, hogy a házasság teremője eszméje teljes tartalmában fönnállott, és hogy az ószövetség népénél megfészkelődött gyakorlat ellentétben volt ezzel az eszménnyel, amint az Üdvözítő a lehető legnagyobb határozottsággal és világossággal megállapította (lásd 3. ért.). Miképen illeszkedik be ez a válási gyakorlat — az Üdvözítő kifejezetten megmondja, hogy itt csak egy gyöngeséggel szemben adott engedménnyel van dolgunk — a házasság katolikus elgondolásába, az későbbi vizsgáltnak lesz tárgya (48. 90. lap). Itt csak azt állapítjuk meg : ha Isten engedményt tett, nem lehet olyasmiről szó, ami minden körülmények között bűn (ú. n. intrinsece malum, amilyen pl. a házasságtörés vagy káromlás) ; és ha megengedett olyasmit, ami ellentétben állott az eszménnyel,

az csak azért történhetett, mert az ószövetségi kinyilatkoztatás nem volt Istennek az emberiséghez intézett végső szava, hanem tele volt átmeneti jellegű mozzanatokkal; ezek közé tartozott az ószövetség népének házassági gyakorlata is.

Egyébként a bibliaolvasó előtt nem kétséges, hogy az ószövetség házassági gyakorlata a torzulások dacára is meghaladta a többi akkori kultúrnép házaséletét, még a köztársasági rómaiakét is; pedig ezek átlag nemes házassági fölfogással válnak ki. Nem kell figyelmen kívül hagyni, hogy a többnejűség az akkori kultúrfázisnak megfelelően elsősorban a gazdagoknak, a sejkeknek volt szokása, sokszor inkább társadalmi állásukkal járó luxus, mely a gazdasági és társadalmi helyzet fejlődésével szinte magától megszűnt. Bizonyos, hogy a próféták kora óta az egynejűséget találjuk mint általános gyakorlatot. Azt sem szabad felejtetni, hogy a tízparancsolatból három védi a házas- és családi élet szentségét: a szülők és gyermekek viszonyát, a hatodik és kilencedik a házas hűséget. Csak melleleg jegyezzük meg, hogy ezek feltételezik a felbonthatatlan monogamiás házasságot, mint természetszerű alapot. A házasságtörés *mindkét* fél számára halállal járt (Lev. 20, 10).

A nő helyzete pedig a gyakorlatban általában sokkal jobb volt, mint elméletben. Még a többnejűség rideg keretében is sokszor meglepő hitvesi gyöngédség tudott fészket rakni, mint Elkána és Anna esete bizonyítja (Kir. I. 1, 8). A nő egyéni kifejtőzése és érvényesülése számára meglepően tág tér nyílt; az »erős asszony« fölséges dicsérete (Péld. 31) eleget mond. De ami döntő: a házasság teremtmői eszméje, mint a legjobb törekvések irányító csillaga és a torzítások megvesztegethetetlen bírója, gyöngítetlen fényben ott ragyogott az ószövetségi ember hitének egén, és éppen az ószövetségi üdvtörténet későbbi szakaszaiban a házasság mivoltából kezdik

terjeszteni titokzatos fényüket új sugarak, melyek a házasság teremtmői elgondolásának új mélységeit sejtetik meg. A 44. zsoltár, Ozeás könyvének első három fejezete, az Énekek éneke Jahvénak és a választott népnek, illetőleg a választott léleknek viszonyát a házasság jelképében kezdik szemléltetni és részletezni, sokszor (kivált az Énekek énekében) olyan izzó színekkel és életszerű fordulatokkal, hogy a manicheus lelkület akárhányszor botránkozik; azonban Isten útjainak és gondolatainak alázatos, megilletődött bámulója megsejti, hogy a házasság tartalma nem merül ki azokban a fölséges teremtmői gondolatokban, melyeket megismertünk, hanem titokzatosabb, gazdagabb, mélyebb világba utalnak: a természet világából ki, a természetfölötti titkok világába (3. és 4. ért.).

Igy az ószövetségnek a bűn után kibontakozó története csak megerősíti azt a nagy igazságot, hogy a házasságot az emberiség életfájaként Isten ültette el a paradicsomban, és ha gyökérszeme az egészséges keresztény szemérmesség talajába van is rejtve, törzse és koronája szabadon emelkedik napsugár és levegő, vészek és viharok régióin túl az ég felé.

3. A házasság krisztusi gondolata.

Jézus Krisztus istenségének egyik legvonzóbb bizonyága, hogy minden szellemi irány és történeti törekvés, minden párt és program *elője járul* s várja az ő ajkáról a jóváhagyást és kezéből az áldást; s minél súlyosabb felelősséget hordoz, minél hódítóbb igényeket táplál, annál szenvedelmesebben verseng ezért a jóváhagyásért és áldásért. Ha tehát a házasság problémáiban és felelőségeiben vonaglik ennek a nemzedéknek lelke, ne csodál-

juk, hogy az életösztön sürgetésével megy Krisztus elé és tőle magától akarja hallani, mit tart a házasságról, mit a nehézségeiről és követeléseiről. Ösztönszerűen megérzi mindenki, hogy akármit mond, akármilyen követelésekkel áll elő, az ő szavát itt is a legmélyebb emberiesség és részvét sugallja és egyben a legteljesebb hatalom hordozza. Ezért szava olaj a szenvedélyek és aggályok hullámaira; s akármilyen kérlelhetetlen volna is a törvény, melyet élénk szab, a «du sollst»: éppen abból a hatalmas és egyben mérhetetlenül irgalmas szóból ki-sugárzik a megvalósítás ereje, a «du kannst!»

Mit tanít tehát Jézus Krisztus a házasságról? Fel-tűnően keveset! S mégis, ha jól megnézzük, benne van a házasságról szóló fölszabadító igazság egész mélysége és terjedelme — miként rövid a Miatyánk, mégis benne van a jelen és jövőendő életnek minden szükséglete és ereje.

A *Hegyí beszéd*ben, mikor az Üdvözítő a farizeusoktól elmagyarázott régi törvényt igazítja helyre, azt mondja: «Hallottátok, hogy mondatott a régieknek: Ne törj házasságot! Én pedig mondom nektek, hogy mindaz, aki asszonyra néz, hogy megkívánja, már házasságtörést követett el vele szívében... Továbbá mondatott, hogy aki elbocsátja feleségét, adjon neki váláslevelet. Én pedig mondom nektek, hogy mindaz, aki elbocsátja feleségét, más mint parázناسág miatt, okot ad neki a házasságtörésre, és aki elbocsátott nőt vesz el, házasságot tör» (Máté 5, 27—32).

Ezt az utóbbi tanítást részletezi, mikor Galileából visszamegy Judeába, és a határnál elébe állnak a farizeusok ezzel a farizeus kérdéssel: «Szabad-e az embernek feleségét elbocsátani akármilyen okból? Ő meg felelvén, mondá nekik: Nem olvastátok-e, hogy aki az embert kezdetben teremtette, férfivá és asszonnyá alkotta őket? és mondá: Annak okáért az ember elhagyja atyját és anyját, és feleségéhez ragaszkodik, és a kettő egy testté lesz.

Ennélfogva már nem ketten vannak, hanem egy test. Amit tehát Isten egybekötött, ember el ne válassza. Mondák neki: Miért parancsolta hát Mózes válaszevél adása mellett az elbocsátást? Felelé nekik: Mert Mózes a ti szívetek keménysége miatt engedte meg nektek, hogy elbocsássátok feleségeiteket; de kezdettől fogva nem úgy volt. Mondom pedig nektek, hogy aki elbocsátja feleségét, hacsak nem paráznaság miatt, és mást veszen, házasságot tör, és aki elbocsátott nőt vesz el, házasságot tör. Mondák neki tanítványai: Ha így van az ember dolga a feleséggel, nem érdemes megházasodni. Ki mondá nekik: Nem mindenki fogja fel ezt az ígét, hanem akiknek megadtott. Mert vannak férfiatlanok, kik anyjuk méhéből úgy születtek; és vannak férfiatlanok, kiket az emberek tettek azzá; és vannak férfiatlanok, kik magukat teszik férfiatlanná a mennyek országáért. Aki föl tudja fogni fogja föl» (Máté 19, 3—12; hozzá: Márk 10, 2—12, Luk. 16, 18).

Ezt a rövid, de súlyos tanítást magyarázza, bővíti, részben kiegészíti *Szent Pál*, aki miként az Oltáriszentségről szólóban (Kor. I. 11, 23) kifejezetten tanúsítja, hogy az Úr meghagyását tolmácsolja, viszont máskor lelkiismeretesen azt is megmondja, hogy most nem az Úr meghagyásából beszél, mindazáltal mint olyan valaki, aki a Szentlélek Úristen szócsövének tudja magát.

Témaszerűen Kor. I. 7-ben foglalkozik a dologgal, nyilván a nagy világváros nemi züllöttségének kellő közepéből jött kérdésre: «Ami pedig azt illeti, amiről írtatok nekem, azt felelem: Jó az embernek az asszonyt nem illetni, a paráznaság miatt azonban minden férfiúnak legyen meg a maga felesége és minden asszonynak legyen meg a maga férje. A férj adja meg a feleségnek, amivel tartozik, hasonlóképpen pedig a feleség is férjének. Az asszonynak nincs hatalma teste fölött, hanem a férfiúnak; hasonlóképpen pedig a férfiúnak sincs hatalma teste fölött,

hanem az asszonynak. Ne tartózkodjatok egymástól, legfőljebb közös akaratból egy időre, hogy az imádságnak éljete . . . Ezt pedig engedményképpen mondom, nem parancsképpen. Mert azt szeretném, hogy mindnyájan olyanok legyetek, mint én magam ; de kinek-kinek saját ajándéka vagyon Istentől, és pedig az egyiknek így, a másiknak meg amúgy. *A nőtleneknek és özvegyeknek* pedig ezt mondom : Jó nekik, ha úgy maradnak, mint én is. De ha meg nem tartóztatják magukat, lépjenek házasságra ; mert jobb dolog megházasodni, mint égni. Azoknak pedig, *kik házasságban élnek*, nem én parancsolom, hanem az Úr, hogy a feleség férjétől el ne válják ; ha pedig elválík, maradjon házasság nélkül, vagy béküljön meg férjével. A férfi se bocsássa el feleségét. A többieknek viszont én mondom, nem az Úr : Ha valamely testvérnek *hitetlen felesége* van, és ez kész vele lakni, ne bocsássa el ; és ha valamely hívő asszonynak *hitetlen férje* van, és ez kész vele lakni, ne bocsássa el férjét ; mert a hitetlen férj meg van szentelve a hívő asszony által, és a hitetlen asszony meg van szentelve a hívő férj által ; különben fiaitok tisztátalanok volnának, már pedig szentek. Ha azonban a hitetlen fél elválík, hadd válják el ; mert nincs szolgaságra kötelezve a fivér vagy nővér ily esetben, hanem békességre hívott minket az Isten . . . *A szűzekre nézve* pedig nincs parancsom az Úrtól ; tanácsot azonban adok, mint aki irgalmasságot nyertem az Úrtól, hogy hű legyek ; azt tartom tehát, hogy ez jó a közelálló szükség miatt, hogy jó az embernek úgy lennie. Feleséghez vagy-e kötve? Ne keress válást. Feleség nélkül vagy-e? Ne keress feleséget. De ha feleséget veszel, nem vétkeztél ; és ha a szűz férjhez megy, nem vétkezett. Azonban az ilyeneknek testi gyötrelmük leszen. Én pedig meg akarlak kimélni titeket. Azt mondom tehát testvérek : Az idő rövid ; most már az van hátra, hogy azok is, akiknek feleségük vagyon, olyanok legyenek, mintha nem

volna, és akik sírnak, mintha nem sírnának, és akik örvendeznek, mintha nem örvendeznének, és akik vesznek, mintha nem volna birtokuk, és akik élnek ezzel a világgal, mintha nem élnének ; mert elmúlik ennek a világnak alakja. Én pedig azt akarnám, hogy gond nélkül legyetek. Akinek nincs felesége arra gondol, ami az Úré, hogy tessék az Istennek. Akinek pedig felesége van, arra gondol, ami a világé, hogyan tessék feleségének ; és meg van osztva . . . Az asszony kötve van a törvényhez, míg férje él. Ha férje meghal, szabaddá lesz ; menjen férjhez akihez akar, de csak az Úrban. Véleményem szerint azonban boldogabb lesz, ha úgy marad ; pedig hiszem, hogy bennem is az Isten lelke vagyon» (Kor. I. 7).

Ef. 5, 22—33 : «Az asszonyok engedelmeskedjenek férjüknak, akár csak az Úrnak ; mert a férfi épúgy feje az asszonynak, mint Krisztus az Egyháznak . . . Ti, férfiek, szeressétek feleségeteket, amikép Krisztus is szeretete az Egyházat és önmagát adta érte avégett, hogy megszentelje és megtisztítsa a víz fürdőjében az élet igéjével s dicsővé tegye magának az Egyházat, hogy sem folt, sem ránc, sem más efféle ne legyen rajta, hanem legyen szent és szeplőtelen. Szintúgy a férfiak is úgy szeressék feleségüket, mint önnön testüket. Aki szereti feleségét, önmagát szereti. Hiszen soha senki sem gyűlöli a testét ; sőt ellenkezőleg, táplálja és ápolja, akárcsak Krisztus az Egyházat ; mert az ő testének tagjai vagyunk, húsából és csontjaiból valók. Ezért az ember elhagyja atyját és anyját s ragaszkodik feleségéhez és lesznek ketten egy test. Nagy titok ez ; én pedig Krisztusra és az Egyházra mondom. Tehát mindegyik szeresse a feleségét, mint önmagát, az asszony meg félje az urát».

De az Úr Krisztus nemcsak szóval tanított és nemcsak tanítványai által szólott, hanem elsősorban életével és tetteivel tanított. S ez a hármass forrás nemcsak határozott, hanem részletes vonásokban is élénk tárja az Úr

Krisztusnak házassági elgondolását, melyet három szempont alá foglalunk.

1. Az *Üdvözítő mindenekelőtt megerősíti és megpecsételi az ószövetségnek házasságtanát*. Nem jött ő fölbontani a törvényt, az ószövetséget, hanem teljesíteni (Máté 5, 17); Krisztus, az Atya küldötte nem jött elhomályosítani a teremtői gondolatokat, hanem ellenkezőleg, teljes eszmei tartalmukat igaz világításba tenni és életbe váltani. Ezt azért nem fölösleges itt újra hangsúlyozni, mert mindmáig kísért a régi marcionita gondolat (Marcion gosztikus ízü agilis eretnek volt 150 körül), mely szembe akarja állítani az ószövetség Istenével és szellemével Krisztust és az evangélium szellemét, amazt anyagiasnak, sőt érzékinek minősíti ellentétben az evangélium szellemiségével. Ezen a címen is manicheus gondolatokat akarnak becsempészni a keresztény eszmevilágba, éppen a házasság kérdésében, látszólag és első tekintetre egy szellemibb életstandard érdekében, voltaképpen azonban a tisztulatlanság alsóbb világ javára.

A házasság teremtői elgondolásának az az alapja, hogy *a nemek differenciáltsága* nem bűn következménye, nem lehanyaglás egy eszmény magaslatáról, hanem magának Istennek tökéletes gondolata. Az Üdvözítő ezt az alapvető igazságot kifejezetten magáévá teszi Máté 19-ben és le is vonja belőle a döntő nagy következtetést: a házasság felbonthatatlanságát. Azonban hasonlíthatatlan *magasabb megszentelést és mélyebb értelmet* ad a nemek különbségének.

A szentatyák és teológusok között közkeletű az a régi gondolat, hogy az Úr *Krisztusban és Szűz Máriában* mindkét nem meg van tisztelve, mikép az ősbűn által mindkét nem, mint romlás és halál szülője kiesett ősi méltóságából. Szent Pál fölállít egy mélyértelmű beszédes párhuzamot: «Lőn az első ember, Ádám, élőlény; az utolsó Ádám éltető lélek... Az első ember mint a földből való földi,

a második ember mint a mennyből való, mennyei. Amilyen a földi, olyanok a földiek is, és amilyen a mennyei, olyanok a mennyeiek is. Tehát, amint hordtuk a földi ember képét, úgy majd hordjuk a mennyeknek képét is» (Kor. I. 15, 45—9). Ezt a párhuzamot a szentatyák, már Irén (meghalt 200 k.) óta szorgalmasan továbbépítik: Az első Évával, aki engedetlensége által halál anyja lett, szembeállítják a második Évát, aki engedelmességével, alázatos «Legyen nekem a te igéd szerint» szavával élők anyja lett minden időre. S az ember, aki a teremtés révén, mint az első férfi és az első nő gyermeke, arra volt hivatva, hogy a férfiútság és nőiség differenciáltságában Istennek, illetőleg az első Ádámnak képét hordja, az Isten országában a kegyelem címén arra van hivatva és képesítve, hogy mint a második Ádám és a második Éva gyermeke, hordozza és hirdesse a nemek differenciáltságában a mennyei embernek annyival ragyogóbb és gazdagabb képét.

A házasság teremtoi elgondolásának második mozzanata a *nőnek megbecsülése*: a férfiúval való teljes egyenrangúsága, nemcsak, hanem valami megkülönböztetett helyzete, mely számba veszi és tiszteletben tartja azt a sok felelősséget és áldozatot, melyet követel nemi hivatása: szolgálni tulajdon vére árán az élet titkát. E tekintetben az Üdvözítő élete és magatartása világos nyelven beszél. Ő, ki földi életsorsának intézője, még mielőtt a földre lépett volna (lásd: Zsid. 10, 5), jönnek látja, hogy életútjának minden állomásán és fordulóján ott legyenek szent, szolgáló, szenvedő, megkülönböztetett nők, sokszor kitüntetett helyzetben és szerepben. Alig jelenik meg a földön, már eléje járul Anna, a bensőség és mennyei reménység hordozója; nyilvános életében aztán különös gondjának és gyöngédségének tárgya a szenvedő nők (a vér folyó asszony, a kánáni nő), a bűnbánók; Mária Magdolnáról nem átalotta kimondani, hogy ahol elhangzik majd az ő evangéliuma, ott fölhangzik annak a nőnek

dícsérete is. Keresztútján külön szava van Jeruzsálem leányaihoz, és föltámadása után első látogatása azoknak a buzgó, önzetlen asszonyoknak szól, akiknek női szolgálatát nyilvános életében annyiszor elfogadta a magától-értődés közvetlenségével. Bizonyos továbbá, hogy az a Krisztus, aki utólérhetetlen lelki szabadsággal teljes érintetlenségben megy végig az életnek és emberiségnek minden viszonylatán, teljes elfogulatlansággal és testvéri közvetlenséggel áll szemben a nőkkel, úgyhogy még a legádázabb kritika sem találja viselkedésében a manicheus nőgyűlöletnek halvány árnyékát sem ; sőt, akinek van hozzá érzéke, kiérzi viselkedéséből és szavából a mélységes együttérzést a női tragikummal és hivatással szemben, különös mélységgel és gyöngédséggel elsősorban tulajdon édesanyjával szemben.

S az ő örökségét híven őrzi és gondozza Egyháza. Hiába fogja rá felületes modernnek kajánsága, hogy megbélyegzi és bűnösnek itéli a nemiséget és háttérbe szorítja ennek par excellence hordozóját, a nőt. Az Egyház Szűz Máriát állítja oda a tisztulatlan és mégis fölfelé áhító nemiség elé, mint a tiszta nőiség szeplőtelen ideálját ; s elfogulatlan kívülállók tanuságot tesznek, hogy tőle indult ki és belőle táplálkozik, ami egészséges és igazán lovagias nőtisztelet van a nyugati kultúrában. — Az Üdvözítő közvetlen, mondhatnók bizalmas környezete apostolok voltak és szent asszonyok. Az apostolok hivatását férfiakra, papokra kellett bízni, mert Isten meghagyása szerint nekik kell vérrel, verejtékkel és felelősséggel művelni a földet, Isten országának földjét is. A szent szeretetszolgálatra, melyet Isten a nőnek szánt, mindjárt kezdetben nagyszerű teret és fölséges perspektívát nyitott a keresztény karitásban, nagyarányú szervezethez a nyugati női szervezetekben.

Végül az Üdvözítő magáévá tette és megszentelte magának a házasságnak teremői gondolatát. Igaz, maga

nem élt házas életet, és tudjuk, a XVIII. és XIX. század szadduceusaitól és filisztereitől kitelt az a szomorú bátorság, hogy merte ezt hiánynak minősíteni. Mintha az erkölcsi eszmény képviselőjének végig kellene járni az összes szociális és történeti viszonylatokat! Mintha Krisztusnak katonának, sőt hadvezérnek, orvosnak, sőt vasmunkásnak, diplomatának és talán még versírónak is kellett volna lennie, hogy mindegyiknek útmutatója tudjon lenni a lelki tökéletesedésben! Mintha mindezekben a foglalkozásokban és társadalmi keretekben nem az egy-szükséges volna a döntő!

Jóllehet, az Üdvözítő maga nem élt házasságban, — mindjárt meglátjuk majd, miért nem, — tetteben és szóval nem hagyott kétségben aziránt, mikép értékeli. Megtette ezt alapvető módon már azzal, hogy jónak látta házasságban (jóllehet nem házasságból) születni. Méltónak és alkalmasnak találta a házasságot arra, hogy példázza az ő tanításának és megváltói művének legjelentősebb értékeit: Hasonló a mennyek országa a királyi emberhez, aki menyegzőt szerez fiának; ő vőlegény, kit várnak a szűzek, apostolai vőfélyek. Jelenlétével és első csodájával megtiszteli a kánai menyegzőt és éppen ennek a csodának elvi értelme és jelentése van a házasság szempontjából (lásd 49. lap). A házaselet hivatása és tevékenységei iránt Isten teremtfői gondolatával teljesen azonosuló mélységes tiszteletet és férfiasan reális és gyöngéd együttérzést tanusít. Lehetetlen ebből meg nem érezni valamit annak, aki elolvassa a vér folyásos asszony gyógyítását (Luk. 8, 43—8), aki végig gondolja, amit a házasság gyümölcseről, a kisdedekről mond (Máté 19, 14), vagy aki elelmélkedik e szaván: «Az asszony, midőn szül, szomorúságban vagy, mert eljött az ő órája; mikor pedig megszülte a gyermeket, már nem emlékszik a szorongatásra örömében, hogy ember született a világra» (Ján. 16, 24).

De különben minek halmazni ezeket a töredékbizonyítékokat? Lehetett-e a házasságot jobban megbecsülni és erőteljesebben igenelni, mint tette az Úr Krisztus, mikor emberi eltorzításokkal és visszaélésekkel szemben félre nem érthető határozottsággal és időket átölelő föltétlen tekintéllyel *helyreállítja a házasság eredeti isteni gondolatát* és aztán Isten országában éppen ennek a házasságnak ad egészen *új értelmet és méltóságot*. S éppen ez a két mozzanat adja meg a házasság krisztusi elgondolásának jellegét.

2. Az eredeti bűn, mint láttuk, a lét és élet, az értékek és törekvések különféle rétegeinek kölcsönös harmóniáját megbontotta, s a házasság terén ez abban nyilvánult, hogy a szexus föltámadt az erősz és még inkább az étosz ellen és zsarnoka lett a nemi vonatkozásoknak; ez a zsarnokság és zabolátlanság átterjedt a nemek kölcsönös házasság-vonatkozásaira is: a férfi brutális terpeszkedése, soknejűség, válás... Ebbe az anarchiába harsog bele az Üdvözítő szava: Kezdetben nem így volt; s új teremő hatalommal, az első teremőnél sokkal gyöngédebb modulációval ismét megalapozza a házasságot.

A *nemi elvadulásnak gyöke*rére, a féktelen érzékiségre teszi a fejszét, mikor azt mondja: «Mindaz, aki asszonyra néz, hogy őt megkívánja, már házasságtörést követett el vele szívében». Ezzel félreérthetetlenül elítél minden házasságon kívüli nemi viszonyt, s a nemző ösztönnek minden házasságkivüli szándékos megmozdulását a hatodik parancsnak végzetesen komoly isteni szentesítése alá helyezi. Vigyázzunk, félre ne értsük az Üdvözítőnek ezt a rövid és mégis mérhetetlenül súlyos szavát. Nem vonja ő itt vissza, amit a nemek különbözőségéről és a házasságról mint teremő gondolatról vall. Nincs igazuk a modern szadduceusoknak, hogy az Üdvözítő itt elítéli a nemiséget. Nem; hanem igenis, teljes határozottsággal a házasság kereteibe és felelősségeibe utalja bele és ezzel félre-

érthetetlenül értésünkre adja, hogy a nemző ösztönnek értelme és rendeltetése a házasságra utal, tőle és csakis tőle kapja szentesítését és áldását.

A skonejűséggel szemben tanítása nem kevésbé határozott, ha nem is annyira kifejezett. Benne van az már abban a tényben, hogy mindenütt egynejeiséget talál, s azt szenteli és áldja meg. Mikor aztán Máté 19-ben oly energikusan nyomatékozza, hogy Isten férfit és nővé teremtetett az embert, világosan értésünkre adja, hogy a házasság eredeti monogamiás gondolatát teszi magáévá. Ha pedig valaki kifejezett szót akar, ott van Szent Pál, aki egyenest az Úr rendelkezésére hivatkozik, amikor kimondja: «Minden férfiúnak legyen meg a felesége, és minden asszonynak legyen meg a maga férje».

Szokatlanul ünnepélyes és elszánt az Úr Krisztus hangja, mikor *a házasság fölbonthatatlanságáról* szól. Elhangzik örök időkre, szemben az emberi állhatatlansággal, változatosságsóvárgással és álokoskodással, a félre nem érthető, el nem magyarázható szó: Amit Isten egybekötött, ember el ne válassza. Ez a szó kivételt nem ismer: Aki elbocsátja feleségét, és mást vesz el, házasságtörő, aki elbocsátottat vesz el, nem különben. Ha tehát Máténál a fönt idézett két helyen (a másik két szinoptikusnál a párhuzamos helyeken nem!) szerepel a parázناسágról szóló közbeiktatás, az nem jelenthet okot házasságbontásra. Minthogy később erről tüzetesen lesz szó (145. lap), most elég arra utalni, hogy Szent Pál, aki éppen ebben a kérdésben az Úrra hivatkozik, a parázناسág kivételezését meg sem említi. A különélésről tud ő is, a házasság fölbontásáról nem. Különben is az Úr szavainak értelmét eldönti az első hallgatóság értelmezése. Az apostolok megdöbbennek: «Ha így van az ember dolga a feleséggel, nem érdemes megházasodni»; szinte kihallani szavukból, hogy az Üdvözítő rendelkezését ők a mózesi törvénnyel és az annak alapján kifejlődött gyakor-

lattal szemben elviselhetetlen igának, hallatlan szigorításnak érezték. Szinte megismétlődik a hitetlenkedő zsidók magatartása az oltáriszentségi ígérettel szemben: Kemény beszéd ez, ki hallgathatja! (Ján. 6, 60.) S az Üdvözítő, miként Oltáriszentség ígérő beszédében, nem vonta vissza tanítását, ha még oly keménynek érezték is hallgatói, hanem felsőbb régióba utalta őket, mint minden nehézség megoldásának hazájába. A zsidók hitetlenkedő kérdésére azt felelte: Az ígék, melyeket szóloztam, szellem és élet (lásd Dogm. II. 310. lap); a házasság kérdésében pedig az emberi természet tusakodásának színe előtt nem fokozta le a házasság fölbonthatatlanságának követelményét, hanem magát a tusakodó természetet egy felsőbb világba hívta, hol az eredeti házassági eszmény megvalósítására készen állnak az erők; sőt *magát a házasságot is egészen új világba emelte, új titoknak tette hordozójává és új teremtmény erők forrásává.*

Itt tárul elénk a *kánai csoda* nagy elvi értelme. Mikor az Üdvözítő első nyilvános csodájában a kánai újházások vizét borrá változtatta, már az atyák értelmezése szerint jelezte azt az új világot, a dolgoknak és értékeknek azt a rendjét, mely még az elemekben is új erők forrását fakasztja. Miként Kánában a lakodalmas nép vigasztalására és örömeire a vizet borrá változtatta, úgy az emberiség állandó vigasztalására és örömeire akarja tulajdon vérévé változtatni a bort. A vér az élet jelképe, hordozója, táplálója és jele; a jó vér egészséges élet záloga, jogos remények, önérték és egyben kötelezések forrása: Vér nem válik vízzé — Blut ist ein ganz besondrer Saft. Ennek az életfolyam tápláló drága vérnek jelképe a bor. Mikor az Üdvözítő a fiatal kánai házaspár vizét borrá változtatja, értésünkre adja, hogy új erőáramok égisze alá állítja a házasságot. Ami eddig lapos hétköznapiaság, a legjobb esetben filiszteri vizenyősség volt, megszokottság, lélek nélküliség, sőt lelketlenség, annak ezután léletté,

lendületté, izzé kell válnia. A legtöbb házasságban hamar kifogy a természetes vonzódás és kölcsönös szerelem közönséges bora és elkövetkezik az únottság vagy irritáltság vizenyős korszaka, melyben az emberi okosság új tavaszt hiába vár; de ha Krisztus jelen van a házasságban és reája szállt az ő áldása: ahány kövedrében a természeti szenvedelemnek, érzületnek és kárvallásnak meggyűlt a merő természet vize, annak a krisztusi áldásnak erejében mind színborrá válik, kegyelmi lelkületté, s zamata még a völegényt is ámulatba ejti, nemhogy a lakodalmas népet (Ján. 2, 1—11).

Krisztus azt akarja már most, hogy az ő követői között minden házasság kánai menyegző legyen: Ahol ketten-hárman összegyűlnek az én nevemben, ott én köztük vagyok (Máté 18, 20). S ez az ő jelenléte biztosíték rá, hogy mikor elhangzik a segíteni kész együttérzés aggodalma: Nincs boruk, elfogyott a merő természet házassági értékkészlete, akkor ő neki van hatalma és akarata közbelépni és adni az ő borából, és annak erejében majd győzik a hitvestársak azokat a kötelességeket, melyeket ő szentesített.

A krisztusi házassági eszmény színe előtt a hüledező gyarlóság azt mondja: Ha így van dolga az embernek a feleséggel, akkor nem érdemes megházasodni. S Krisztus a tettnek, a tényleg folyósított kegyelmi segítségnek erejével azt feleli: Igen, embernél ez lehetetlen; de Istennél minden lehetséges (Máté 19, 26). Nehéz dolog, sőt lehetetlennek látszik, a házasság hűségnek, a nemi tisztaságnak az a gyakorlata, melyet az Úr Krisztus a keresztyén élet alapokmányában, a Hegyi beszédben követel: még a szándékos tisztátalan kívánságnak is száműzése; meghaladni látszik az ember erejét az az állhatatosság, melyet ő követel a házastársaktól: Holtomiglan, holtáiglan, mikor az érzékek követelőznek és a természet állhatatlan. De ő odaáll az emberi csüggettség és gyarlóság elé:

Bízzatok, én meggyőztem a világot! S benne, mint főnkben, mi is elvben és módban legyőztük ezt a világot (lásd Krisztus 180. kk. 1.). De példát is adott, hogy mikép ő cselekedett, mi is hasonlóképpen cselekedjünk. Mikor a kísértésben (Máté 4) kimondotta a megföllebbezhetetlen «távozzál sátánt»-t, egyszersmindenkorra megnyitotta a bennünk lakozó démonok kiutasításának útját: Ez a fajzat nem űzhető ki máskép, mint imádság és böjtölés által (Máté 17, 20). Aki életében csak egyszer is igazában találkozott Krisztussal, aki csak egy órát is töltött vele a Getszemáni-kertben, aki csak egyszer is meglátta a kereszt kínjában vonagló Krisztus-arcot, annak beleég a lelkébe és vérébe ez a látomás, és ennek erejében új sejtések kelnek benne és új erők forrásai kíváncsoznak létbe. A vértanúság, halál és örökkévalóság kapujában megjuhászodnak a követelőző szenvedélyek, meglapul a fölületes érzékiség, lehül a vér, és megszólalnak a legmélyebb felelősségek eltemetett harangjai.

De nemcsak a szenvedés és felelősség tragikus akcentusával szól a házassokhoz az Úr Krisztus. *Ő velünk van a világ végezetéig*, velünk van sokféleképpen, velünk többek között és kiváló módon az eucharishtiában. Ez a trienti szentzsinat szerint «ellenszer, mely által a mindennapi bűnöktől megszabadulunk és a halálosoktól óva maradjunk»; s a trienti káté hozzáadja: «fékezi és csökkenti a rendetlen testi kívánságokat» (lásd Dogm. II. 347. lap). Aki nem érti meg és nem tudja a maga számára folyósítani azt a metafizikát, mely itten dolgozik, melynek erejében az abszolút Tisztaságnak érintése tisztít, és a tiszta vér tiszta léleknek tud alapjává lenni, az eszméljen rá, hogy vannak még emberek is, akiknek jelenlétében lehetetlen nem legtisztább gondolatait gondolnia, nem legszűziesebb akarásait akarnia annak, akiben egy szikrája maradt az igazi emberiességnak. Hát Krisztus előtt, akinek néma ajkáról is velőikig hangzik a fölhívás: Jöjjetek

hozzám mind; és egész valójából kisugárzik az örökkévalóság tenger-mélysége! Hát annak az embernek, akiben nem egyszerűen az emberiségnek, hanem a krisztusi emberiségnek nem is szikrája, hanem bősége van, legalább a keresztséggel adott kegyelem bőségében! Lehetetlen itt a léleknek föl nem gerjedni arra, hogy szembe szálljon az érzékkel, a természet állhatatlanságával és fölületességével, s elszánt erővel föl nem venni Krisztusért a harcot — a házasságban is: «Mindent meg tudok tenni Abban, aki nekem erőt ad» (Fil. 4, 13).

3. Hogy ezek az új erők csakugyan működésbe léptek, annak legszembetűnőbb bizonyága és egyben a kereszteny házasság teljesítésének állandó pszichikai és szociális erőforrása: a Krisztusért önként vállalt és vallott nemi önmegtartóztatás, *celibátus és szüzesség* alakjában. Azt mondja az Üdvözítő: «Vannak férfiatlanok, sunt eunuchi...»

Ezzel a szokatlan fogalmazással kapcsolatban legyen szabad egyszersmindenkorra tenni egy elvi megjegyzést. Ami merő érzécsiklandozás, könnyelműség vagy beteges exhibicionizmus, arra nézve a kereszteny lelkiismeret számára alku nélkül áll Szent Pál szava: Talia nec nominentur in vobis, efféle «szóba se jöjjön köztetek, amikép az a szentekhez illik» (Ef. 5, 3). Ami azonban elkerülhetetlen az életnek teljes megkeresztelésére, elvi tisztázására és okulására, abban a Szentírásnak és magának az Úr Krisztusnak példája szerint nincs helye álszeméremnek, prűdériának, amely végre is egyik raffináltabb formája a nemi tisztulatlanságnak és föl szabadulatlanságnak. Castis omnia casta, ez ennyit is jelent: aki nem éretlen tacsó vagy tisztulatlan önáltató módjára nézi a nemi tényeket, hanem a teremő Isten szemével, akit megérintett a halálnak, ítéletnek és tragikumnak az a lehelete, mely erről az egész területről árad, annak egyszersmindenkorra elment a kedve frivoli-

zálástól, olcsó szellemeskedéstől és felelőtlen pszichikai kacérkodástól; az már nem tud itt másképp szólni, mint a legmélyebb tisztelet, részvét, döbbenet és felelősség hangján.

Tehát az Üdvözítő kendőzetlen fogalmazásban azt mondja: Vannak, akiket szerencsétlenség tett házasságra alkalmatlanokká; s vannak még szerencsétlenebbek, kiket emberi barbárság tett azzá (ne felejtjük, Keleten vagyunk!). Ezek is kénytelenek viselni sorsukat; s viselik, talán tompa, értelmetlen rezignációval, talán fogcsikorgató tehetetlenséggel. Nos, akadjanak már most, akik nem ilyen otromba kényszerűségből, hanem a maguk elszánásából vállalkoznak házasságnélküli és ezzel együtt természetesen teljesen önmegtartóztató életre, a legnagyobb ügyért: Isten országáért; Szent Pál szerint azért, hogy ne legyenek megosztva, hanem minden gondjuk, idejük és erejük arra álljon rendelkezésre, hogy Istennek tessenek.

Ezzel a fölhívással az Úr Krisztus *a házasságot is teljesen új perspektívába állítja* és a házasság bajainak megadja a gyökeres orvosságát. Két főbaja van a házasságnak: az érzékiség, mely a házasság kereteit folyton szét akarja vetni és azokon a kereteken belül is mocskol, mállaszt és ront; és az ember-imádás, amely az ú. n. szerelemben a másik félben látja üdvösségét s így betűszerint «imádja» «imádotjtját», s annyira bele tud felejtkezni a másik félbe a házasságban is, hogy elhalványul, sőt elenyészik a többi erkölcsi kötelezettség, és a házasságból a házasság rendszeres önzésnek lesz melegegya. Mindezzel szemben az Üdvözítő félreérthetetlenül arra utal, hogy vannak magasabb célok is, és azok kedvéért szabad és lehet egészen lemondani arról, amibe a gyaloglelkű ember egészen el tud merülni. Így lesz a celibátus és szüzesség a házasság nagy támasza: Ha a házasságra rátermett ember Isten kedvéért egész életére le tud mondani min-

den nemi vonatkozásról, akkor a házastársaknak sem lesz lehetetlen Krisztusért és az ő országáért lemondani arról, ami nélkül a házasság krisztusi eszménye eltorzul.

De az összes házasság problémák gyökerére teszi a fejszét az Üdvözítő, mikor félreérthetetlenül értésünkre adja, hogy *a házasság vonatkozás nem a legalapvetőbb emberi vonatkozás*: «Aki atyját vagy anyját . . ., fiát vagy lányát jobban szereti mint engem, nem méltó hozzám» (Máté 10, 37); és pozitív fogalmazásban: «Mindaz, aki elhagyta házát vagy fivéreit vagy nővéreit, vagy atyját vagy anyját, vagy feleségét, vagy gyermekeit, vagy földjeit az én nevemért, százannyit kap és az örök életet örökli majd» (Máté 19, 29). Az ember tehát alapvetően, első helyen Istenhez, Krisztushoz van kötve, s csak ezután, ezen a megkötöttségen belül hitvestársához. Ahol ketten kezét fognak életfogytig való hitvesi hűségre, ott körükük és fölükük eo ipso templom emelkedik, és a házastársak kötelező fölhívást kapnak ott szolgálni az oltárnál; azon az oltáron pedig kikezdhetetlen fölségben Isten trónol. S inkább kell engedelmeskedni Istennek, mint embernek; aki embert és emberi vonatkozást jobban kultivál mint Krisztust, nem méltó hozzá. S ebből a krisztocentrizmusból indul ki a házasság vonatkozások fölszabadulása és gyökeres meggyógyulása. Hogy a házasság bele ne füljön se az érzékiség mocsarába, se a kölcsönös önimádás örvényébe, arra szükséges és elégséges biztosíték, ha a házastársak mindenestül, tehát érzelmi és érzelmi életükkel csakúgy mint személyes igényeikkel, gyökeresen és alapvetően bele vannak kapcsolva Jézus Krisztusba.

A Jézus Krisztusba való bekapcsolódás azonban nem merül ki a jelzett erkölcsi és lelki mozzanatokban. Hanem az erkölcsi krisztusi elkötelezettségen és a lelki Krisztus felé-tájékozódáson túl belegyökereszik az a metafizikába, a Krisztussal való *misztikai létezésbe*. S ez a Krisztusba való begyökerzés, ez a misztikai, de valós beléiktatódás

a házasságot is egészen új erők és értékek forrásává és új méltóság hordozójává teszi.

Az Úr Krisztus ugyanis híveinek vele szemben való vonatkozását így jellemzi: «Én vagyok a szőlőtő, ti a szőlővesszők. Aki énbennem marad és én őbenne, az bő termést hoz; mert nálam nélkül semmit sem tehettek» (Ján. 15, 5). Ezáltal t. i. a Krisztus-követők kölcsönös vonatkozásai sem lesznek már merőben embernek emberhez való viszonylatai, hanem új jelleget öltenek: Krisztus titokzatos testének minden tagja itt vonatkozásba kerül Krisztus titokzatos testének tagjaival; bármilyen kölcsönös vonatkozásban alapvetően, létrendileg ott van Krisztus, és így minden jelentős személyes vonatkozás lényegesen és gyökeresen részes a Krisztus-jellegben.

Ezt éppen a házasságra nézve azzal jelzi az Úr Krisztus, hogy benne Isten országának legszemélyesebb vonatkozásait látja jelképezve: ő a vőlegény, követői a menyasszony. Így a házasság legmélyebb őszövetségi értelme krisztusi veretet kap. Az Énekek énekének alap gondolata, Jahvénak és a hú léleknek jegyesi viszonya, az újszövetségnek kegyelmi rendjébe emelkedik; mindazok, kik hivatottak énekelni új éneket, azok megérik és megélik ennek a krisztusi gondolatnak teljesedését: «Eljött a Bárány menyegzője, és jegyese fölkészült. Irjad: Boldogok, kik a Bárány menyegzős lakodalmára hivatalosak» (Jel. 14; 19, 7).

Az Üdvözítő evangéliuma szerint tehát *a házasság az ő eljöveteleivel alkalmassá vált arra, hogy a természetfölötti életnek legyen közvetlen talaja*. Ismételten hangsúlyozza, hogy ha követői nem lesznek mint azok a kisdedek, kiket zsidó anyák vittek eléje, nem mennek be mennyek országába; és azzal a megokolással engedi magához azokat a kisdedeket: mert ilyeneké a mennyek országa (Máté 18, 3; 19, 13). Ha ugyanis alkalmazzuk itt azt a zsinór-

mértéket, melyet ő maga adott kezünkbe : Gyümölcsseiről ismeritek meg a fát, azt kell mondanunk : ő jóvá tette az emberiség életfáját, alkalmassá arra, hogy immár szent, mennybe való gyümölcsöt teremjen. A házasság már most mindenestül az ő áldása alá került ; róla, mint főről, akinek bőségéből mindnyájan merítettünk, és pedig kegyelemért kegyelmet (Ján. 1, 16), árad a kegyelem a házasságra is.

De hogy itt mi volt részletesebben az Üdvözítő gondolata, azt megtudjuk az ő nagy apostolától. *Szent Pál* alapnak odaveti azt a súlyos gondolatot, hogy mindnyájan mint vad olajfa-hajtás be vagyunk iktatva Krisztusba, a nemes olajfába (Róm. 11, 17), s ezáltal mindnyájan új kegyelmi életre nemesültünk meg. Továbbá ő tanít meg bennünket arra, hogy az új Ádámban az az ember, akit Isten férfiúvá és nővé teremtett, a mennyei embernek képét van hivatva hordozni. Végül az efezusiakhoz írt levélben témaszerűen kifejti, hogy a hívők Krisztusban, a főben, mind egy misztikai testet alkotnak ; ugyanott kifejezetten megmondja azt is, micsoda új rendeltetése és értelme van a régi házasságnak ebben a titokzatos krisztusi világban : «Az ember elhagyja atyját és anyját s ragaszkodik a feleségéhez, és ketten lesznek egy test» — tehát a házasság teremtetői gondolata teljes épségben marad ; de új életnek és értelemnek válik hordozójává : «Nagy titok ez ; de én Krisztusra és az Egyházra mondom» (Ef. 5, 31—2). Ugyanott valamivel előbb a hitvesi szeretet köteleességét azzal okolja meg, hogy Krisztus is szereti az ő Egyházát és önmagát adta érte, s hogy mi egy test vagyunk övele. Nyilván azt akarja értésünkre adni az Apostol, hogy a házasság viszony valami közvetlen reális kapcsolatban van Krisztusnak és az ő Egyházának viszonyával. Pontosabban miben áll ez a viszony és mi következik belőle a házasságnak krisztusi jellege tekintetében, azt a következő értekezésben vizs-

gáljuk. Itt csak egy gondolatot kell még fontolóra vennünk.

Mikor Szent Pál kimondja, hogy a házasság viszony, a két házastársnak egy testté válása nagy titok, mely Krisztusnak és az ő Egyházának kölcsönös viszonyára utal és abba torkollik, egyszerre föltárul előttünk *a házasságnak világot átfogó egész jelentősége* és világossá válik a keresztény házasság problematikájának begyökerzése.

A jámbor hívő méltán megütközik azon az ádáztságon és szívósságon, mellyel ez a kor üldözőbe vette a katolikus házasságot nemcsak gyakorlatban, hanem elméletben, tanításaiban is. Mennyi gúny, lenézés, kézlegyintő elintézés kíséri tanításait és érveit; milyen felsőbbbséggel intézik el a haladás nevében gyakorlatát; milyen fanatizmussal kiáltanak feszítettség minden követelésére a kultúrfejlődés nevében! Elég különös magatartás ez azzal az intézménnyel szemben, melyet az egészséges egyéni és társas élet összejtének fölismerni nem olyan nehéz. De mihelyt Szent Pállal meglátjuk, hogy a keresztény házasságnak lényeges kapcsolata van Krisztussal és az ő Egyházával, s így a házasság valamiképp jelenti és történetileg képviseli Krisztust és az ő Egyházát, *a katolikus házasság-eszmény ellen tomboló harc egyszerre érthetővé válik*: Nem különb a tanítvány a mesterénél... Ha engem üldöztek, majd titeket is üldöznek (Máté 10, 24). Ha Krisztus és az ő Egyháza jel, melynek ellene mondanak (Luk. 2, 34), nem lehet más sorsa annak az intézménynek sem, mely a maga részéről Krisztusnak és az ő Egyházának jele. Ha Krisztus a zsidóknak botránkozás, a görögöknek balgaság (Kor. I. 1, 23), ne csodálkozzunk, ha a Krisztusra lényegesen utaló és őt valamilyen utánzó házasság is botránkozás a szadduceusoknak és balgaság a szenvedélyeiket észkokokkal igazolni akaró farizeusok előtt.

De innen, erről a szentpáli magaslatról még egy

jelentős kilátás nyílik. Az a kérdés : akarjuk-e, tudjuk-e a házasság krisztusi eszményét élni, végelemzésben ebben a kérdésben csattan ki : akarjuk-e, tudjuk-e Krisztust egyáltalán követni : *akarunk-e, tudunk-e keresztények lenni*, és az a Krisztus, aki a zsidóknak botrányozás és a görögöknek balgaság, nekünk a hívőknek, lesz-e Isten ereje és bölcsesége?

4. A házasság katolikus elgondolása.

A házasság katolikus fölfogása két mozzanatban kristályosodik ki : A házasság egyénfölötti közösség és szentség. Az első mozzanat a házasság teremői elgondolásán sarkallik, a szentség-jelleg pedig krisztusi gondolatán. Itt sem más a katolikum, mint a kinyilatkoztatás tanításainak következetes kifejtése és szabatos kifejezése.

I. A házasság egyénfölötti közösség. Ez azt jelenti, hogy a házasság mint igény, mint rátermettség és kötelezettség lényegesen nem arra van szánva, hogy közvetlenül az egyén érdekeit szolgálja, hanem egyénfölötti értékek és kötelezettségek hordozója.

Az Egyház ezzel a fölfogásával tudatosan és élesen szembehelyezkedik a régibb és modern profán fölfogással, mely a reneszánsz nagy álmát akarja végigálmódni : *az egyén és az ő joga* az a szuverén norma, melyhez igazodnia kell minden törekvésnek és értékelésnek. A házasság tekintetében ez a fölfogás először a romantika korában öltött határozott formát, mikor programmszerűen kezdték hangoztatni, hogy a konvenciók polgári jellegű házassággal szemben a «lélekkel» teljes házasság az ideál, melynek egyetlen célja az egyén harmónikus kifejlesztése és boldogítása. Ezt hirdeti tanszerűen

Schleiermacher és a színpadra viszi F. Schlegel híres Lucinde-je. Mikor Ibsen ostromozza a konvencióvá lett modern házasságot és benne reklamálja az egyén jogait, pl. a Nórában, voltaképpen ezt a romantikus örökséget veszi át, igaz, nagyobb erkölcsi komolysággal. A mai fölfogást, mely elveti a romantikától még meghagyott utolsó ideális maradékot is, leghívebben az amerikai ifjúság tükrözteti. Ez a nemzedék semmiféle erkölcsi felelősséget nem táplál a házas vonatkozásokkal szemben, s siket és érzéketlen mindenre, ami nincs kapcsolatban legegényibb érzéseivel és érdekeivel. Ennek a fölfogásnak az étosza : Mit ad nekem a házasság? A katolikus étosz : Mit adok én a házasságban? Ez a szembeállítás mutatja legcsattanóbban, milyen szellem szülötte az egyik és a másik. Aki mindenben azt nézi, mit kaphat, az kapzsi, tehát voltaképpen ágrólszakadt szegény ; az zsugori és a zsugorodás és elaggás lejtőre került. Ellenben, aki tud adni és akar adni, az a gazdagság és ifjúság honából jó. Világválasztó az evangélium szava : Jobb adni, mint kapni.

Tehát a *katholikus házassági étosz*: Adni, följánlani a legszemélyesebb szolgálatot, hűséget, odaadást a faj szolgálatára, hogy teljesedjék a Teremtő akarata : Sokasodjatok — s ez a házasság főcélja ; följánlani a hűséget, odaadást a másik nem szolgálatára, hogy teljesedjék a Teremtő akarata : kell az embernek hozzá hasonló segítő-társ és ellenkép — s ez a házasság főértelme. Mindkét vonatkozásban mindegyik házastárs mindenestül Istennek adja magát, nemcsak abban az értelemben, hogy akarja szolgálni Isten teremtoi faj- és nem-gondolatát, tehát tudatosan beáll a maga helyére Isten nagy világ-műhelyében, hanem abban a sajátos értelemben is, hogy a házas hűség, önfeláldozó kölcsönös odaadás és szeretet dacára a személyiség elsődlegesen és alapvetően lekötve marad Istennek. A házasság főértelme és alapértéke, hogy

Isten képét hordozza sajátos módon : férfi és nő Isten együttes képe, férfi és nő nemi életközössége Isten képének folytonosítása. Elfakulna, sőt elborulna ez a kép, mihelyt nem ragyogná és járná át teljes intenzitással a mintája : Isten örök teremtmői és kegyelmi gondolata. Ezért a házastársaknak mint olyanoknak is, mint a házassági földatok és hordozóinak is, alapvetően Isten felé kell fordulniok, ahonnan jó nemcsak segítségük, hanem létjoguk is. A házasság katolikus meggyőződés szerint lényegesen *teocentrikus*, nem pedig ego- vagy antropocentrikus. Elsősorban nem arra való a házasság, hogy egyéni igényeket elégítsen ki, sem arra, hogy társadalmat, nemzetet vagy államot szolgáljon, hogy katonákat és adófizetőket szállítson a császárnak, gyarapítsa a gyarapodó nemzet önértékét, hanem elsősorban az a rendeltetése és értelme, hogy Isten-szolgálat legyen a maga sajátos jellege szerint. A katolikus fölfogás szerint az ember mindig inkább van lekötve Istennek, mint akár a házastársnak is ; s csak ez az alapvető lekötés ad szentesítést, értéket és erőt az összes emberi vonatkozásoknak, a házasságnak is. E tekintetben nincs különbség házasság és szűzi állapot között. Ha a szűzesség meg is könnyíti az embernek, hogy Istennek tessen, hisz nem kénytelen megosztani energiáit Isten és a család között, a család tagjai sem kapnak fölmentést vagy könnyebbitést az első és alapvető emberi kötelesség alól : Inkább kell tetszeni Istennek, mint az embereknek.

A házasságnak ebből a teocentrikus, Istenhez igazodó elgondolásából két jelentős gyakorlati következmény foly : feleletet ad a *boldog házasság* kérdésére és a házasság kötelezettségének kérdésére.

1. A modern házassági elgondolások és programmok, kivált az irodalmiak, melyek még mindig a romantika örökén rágódnak, az egyéni boldogságot teszik meg a házasság értékmérőjévé és létfeltételévé : a házasság csak

akkor, csak addig és csak annyiban jogosult, amennyiben biztosítja az egyén boldogságát.

Ezzel a modern házasságjavítók az egyed és faj, egyén és társadalom örök problematikájában lehetséges két véglet (individualizmus és kollektívizmus) egyikén helyezkednek el: a *szélső individualizmus* álláspontján, mely szerint az egyén igényeinek kielégítése és erőinek kiélése az emberélet egyetlen értelme. Ezt az álláspontot azonban nem lehet következetesen végiggondolni anélkül, hogy önmagát ne ölné meg, olyanformán, mint Epikuros tette a nevét viselő hédonizmussal. Ő azt hirdette, hogy az élet föladata és értelme a gyönyör keresése. De volt annyira becsületes, hogy számba vette a mindenfajta gyönyörrel együttjárható fájdalmat is, s végre is oda-jutott, hogy az egyetlen igazi gyönyör: tartózkodni minden gyönyörhajhászástól, mert csak így marad ment az ember a fájdalomtól. Az egyéniségkultusz, mint élet-programm szintén ilyen sárkány, mely önmagát eszi meg; aki keresi életét, elveszti azt. Nem is kell itt mindjárt arra gondolni, hogy minden kíméletlen és makacsul következetes önérvényesülés beleütközik a többi egyének azonos jogú és hasonló irányú törekvésébe, és az ilyenformán állandósuló bellum omnium contra omnia egyiknek sem hoz boldogságot, hanem csakis úgy végződhetik, mint a német diáknóta két kiránduló oroszlánjának románca: összevesztek, megették egymást, és csak két farkpamacs maradt, mint sorsuk bús hírmondója.

Nézzünk a dolog mélyére. Az individualizmus mindig megfeneklik azon az ontológiai igazságon, hogy az ember nemcsak egyed, hanem fajnak is hordozója; a fajiség pedig (itten az emberség mint olyan) szellem-voltánál fogva az egyént a felelőségeknek és magasabb igényeknek ezer szálával kapcsolja bele egy felsőbb világba, és ezeknek kinemelégülése végelemzésben nagyobb tragikummal sújtja az egyént, mint a merőben érzéki,

a nem ember- hanem állatfaji igények egyoldalú erőltetése. Aki csak egyéniségét akarja élni és nem egyben emberségét is, meghasonlásban van legigazibb mivoltával, s ezért hovatovább megcsalottnak érzi magát léte legmélyebb magvában, és minél inkább akarja élni éniségét, annál vigasztalanabbul távolodik tőle. Az éniség végre is az emberségben találja meg tartalmát és gyökerét; az egyéni élet annak az egyetemes emberségnek csak egy színezése, nüansza. Aki vétkes egyoldalúsággal a nüanszot kultiválja, a lényeket menthetetlenül elveszti.

Ezért az individualizmus, mint ontológiai képtelenség *pszichológiailag is keresztülvihetetlen*. Megolvashatatlan sok erő- és igénypár feszül az emberben. Aki erőteljes, határozott középpontraigazodás nélkül ezeknek a démoni erőpároknak odaveti magát, legbensőbb énjébe viszi bele a forradalom és robbanás világát és csakhamar úgy jár, mint a pannonhalmi ebédlő falfestményén a bor, mely ifjú zabolatlan feszengetésében szétveti a bilincsnek érzett abroncsot: libertate periit.

A másik szélsőség a *kollektivizmus*, amelyet a marxista szocializmus képvisel; ez az orosz bolsevizmusban bemutatkozik igazi mivoltában, de egyúttal kritikájában is: végelemzésben a csordaállapotba kényszeríti bele az embert, hol megszűnik minden egyéni életnek és akarásnak lehetősége. Itt a legkedvezőbb esetben olyan élet-lehetőség nyílik, aminőt Wordsworth ismert verse a legelésző nyájról rajzol:

The cattle are grazing
Their head never raising;
They are forty like one.

Az európai embert erre az állapotra tartósan visszafordítani nem lehet. És hiú remény azt gondolni, hogy a reneszánsz individualizmusával megindult társadalmi atomizálásnak ez lehet majd az ellensúlyozója: közösség,

melyben elvész az egyén, mint a költő idézett versében a birka a legelésző nyájban : *negyven úgy legel, mintha egy volna.*

A program lehetetlensége itt is a lét lehetetlenségén sarkallik. A kollektivizmus ellentétben áll a metafizikai valósággal. Mert amennyire igaz, hogy az egyéniség lét-tartalma alapvetően a faj tartalma (ez az egyén elsősorban ember és csak azután ez az ember), éppannyira igaz, hogy a faj mindig csak egyénekben valósul. Nem az ember létezik, mint Platon gondolta, hanem mindig csak *ezek* az emberek. Az egyetemes embereszmének mindig egyén a hordozója ; minden emberi törekvésnek, erő kifejtésnek és értékelésnek reális középpontja egy-egy egyéniség, egy-egy éntudat, mely erkölcsi felelőségeknek és ambícióknak egyetlen, senkivel nem közösködő alanya. Aki tehát egyéntelen közösségbe akarja föloldani az embert, betömi a sajátosan emberi kezdeményező és vonatkozató erőforrásokat, betűszerint csordaállattá fokozza le az embert.

Ezek a kollektivista törekvések nem hivatkozhatnak régebbi korok testületi szellemére, nevezetesen olyan időkre, mikor a törzshöz, a klanhoz való tartozás volt minden egyéni jog és védelem forrása, s a közösség érdeke volt az egyetlen döntő érdek. A *törzsszervezet* ugyanis nem jelentette az egyeseknek elvi elnyomását és jogfosztását. Másodszor nem volt egyes emberiségboldogítók programszerű törekvéseinek eredménye, hanem az organizmusszerűen fakadó és alakító történelem terméke, s ép ezért a tudatfejlődés akkori fokán áldásos és megfelelő állapot volt. A történelmet azonban nem lehet a visszajáról újracsinálni. Nem lehet primitívebb állapotra visszafordítani azokat, akiknek lelkülete, történelmi konstellációja már nem primitív. A valóságon sem lehet erőszakot tenni. S ez a valóság követeli, hogy a fajnak és ezzel a közösségnek megadjuk, ami a közösségé, és a faj konkrét

hordozójának, az egyénnek is, az emberi vonatkozások egész területén, a házasságban pedig különösen, megadjuk, ami az egyéné. Ezt a szintézist, ezt a valóságnak egyedül megfelelő, tehát egyedül áldásos megoldást képviseli a katolikum. A katolikum lényegesen közösségi elv ; nem a merő ösztönös csordaközösség ez, hanem az a finoman tagolt és méretezett közösség, melyet a Krisztus titokzatos testének tanítása fejez ki a leghívebben (lásd Dogm. II. 221. lap). A katolikum szerint az Egyház előbb van, mint a hívek, mert Isten és Krisztus is előbb van, mint az ember ; általában a felsőbb világ előbb van, mint az alsó. A Krisztus titokzatos teste a maga törvényeivel, erőivel és hivatottságával már készen várja az egyént ; de azt úgy iktatja be ebbe a kész felsőbb világba, hogy a maga egyéni rátermettségének megfelelő helyre állítja és a tehetségével arányos célt tűz eléje. Tehát a házasság is úgy van beiktatva Krisztus titokzatos testébe, hogy teremtfői és krisztusi gondolatának tartalma a maga teljes mélységében és gazdagságában megvalósulhasson.

Hogy ez a beiktatás eleget tesz a legmélyebb egyéni aspirációknak, sőt hogy csakis ez tesz eleget, kitűnik majd a következő értekezésben. Itt csak egy elterjedt tévedést kell kiigazítani és azután levonhatjuk a konzekvenciát a boldog házasság kérdése számára.

Végzetes tévedés ugyanis az a hiedelem, *hogy a katolikus életfelfogás és erkölcs lényegében eudémoniás*, azaz a boldogságot teszi meg az élet értelmének. Bizonyos, hogy a keresztény remény és törekvés foglalatja az örök boldogság. De ennek hazája először is a másvilág. A jelen világ pedig éppen a hívő keresztény számára siralom völgye, és minden keresztény embernek életútja az Üdvözítő pályája : «Hát nem ezeket kellett-e szenvedni a Krisztusnak, és úgy menni be az ő dicsőségébe?» (Luk. 24, 26.) Azután pedig nem szabad felejtetni, hogy annak az örök boldogságnak egészen sajátos a tartalma : A Szent-

háromsággal való legbensőségesebb életközösség a más-világban, elővételezett Isten-közösség hitben és kegyelemben ezen a világon. Ennek a boldogságnak tartalma, sőt már külső kerete is homlokegyenest ellentétben van azzal, amit az emberek közönségesen boldogságnak gondolnak. Erről megföllebbezhetetlen tanuságot tesz a Hegyibeszednek, Isten országa alapokmányának eleje: Boldogok, akik szegények, akik sírnak, üldözést szenvednek... (Máté 5, 3—12).

A katolikus eudémonizmusnak ez az értelme és programja: A földön készülni és érdemessé válni az egyetlen igazi boldogságra, mégpedig azáltal, hogy az ember híven jár Isten gondolatai nyomán, teljes lelkével és minden erejével; a többi majd hozzáadatik neki. Tehát a házasságban rosszul indul, aki boldogságát várja tőle. A házasság Isten teremtfői és Krisztus megváltfői gondolata megvalósításának egy módja és tere; minél hívebben követik nyomdokait a házastársak, annál több áldás fakad viszonyukból; de egyébként, amint a jelen élet és embersor általában nem boldogság, hanem köteles harc és munka, úgy a házasság is elsősorban mélyértelmű sorsközösség (lásd 5. ért.), melynek talán ép az a legnagyobb áldása, hogy a küzdelmes embersorsot a legreálisabb keretbe állítja bele.

2. *Kötelesség-e tehát megházasodni?* Igen és nem! Igen, a faj számára. Hisz az emberiség fönnmaradása Isten akarata, és ennek szükséges eszköze a házasság. Innen a parancs: Sokasodjatok és töltsétek be a földet. De ez a parancs magában véve nem az egyesnek szól abban az értelemben, hogy minden házassulásra képes ember köteles is megházasodni. Különben az Üdvözítő nem mondhatta volna, hogy az önként vállalt házasságnélküliség külön dolog a házasságnál. Bölcselő szemmel így nézhetjük a dolgot: Az emberfajnak fönn kell maradnia, és ez nem történhetik meg házasság nélkül. Ezért kell lenni mindig

elegendő számmal olyanoknak, akik vállalják a fajfönntartásnak és ezzel a házasságnak a kötelezettségét. Ami pedig az egyes embert illeti: a normális emberek mind képesítve vannak arra, hogy szolgálják a fajfönntartás gondolatát. De könnyű belátni, hogy az egyes nem okvetlenül köteles minden rátermettségét a közösség szolgálatába állítani. Ha pl. valakiben jó szónoki tehetség van, még nem okvetlenül köteles magát a jó ügyet szolgáló agitátorra kiképezni; aki szervező tehetség, nem köteles miniszterséget stb. ambicionálni. A házasodás parancsa a természetbe van beírva, s ezért Isten az ő bölcseségének módján el tudja érni a természet céljait az egyéni szabadakarat erőszakolása nélkül is. Ezért teljesen tárgytalan némely régibb hittudósnak az a nézete, hogy ha senki sem akarna többé házasodni, az államfőnek joga, sőt kötelessége volna alattvalóit tételes és szentesített törvénnyel házasodásra kötelezni (Sanchez). Ez olyan, mintha valaki azon törné a fejét, mit kell majd csinálni, ha az előjárásnak méltóságát és terhét senki sem akarja többé vállalni. Az efféle gondoknak az isteni bölcsesség az emberi természet megalkotásával vette gyökeresen elejét.

Mindamellet nem lehet azt mondani, hogy megházasodni, vagy meg nem házasodni teljesen az egyénnek szabad tetszésére van bízva. E tekintetben eligazít az Üdvözítő szava a férfiatlanokról. E szerint *három állapot* járhat fölemelt fővel és tiszta tekintettel az Úr előtt: a házasság, az Isten országáért vállalt házasságnélküliség, és — itt az evangélium szavát teljes, tehát a fölületesnél tágabb értelemben kell venni — az önkénytelen házasságnélküliség, melyben azok vannak, kiket konstitúciójuk vagy életsorsuk és helyzetük tesz házasságra képtelenné (lásd 181. lap). Egyébként teljes szigorúságában fönnáll az Üdvözítő szava: «Mindaz, aki asszonyra néz, hogy őt megkívánja, már házasságtörést követett el szívében»; s másrésről az Apostol szava: «Jobb megházasodni, mint

égni». Ezzel meg vannak ítélve azok, akik férfiatlanítják magukat — nem Isten országáért, hanem saját magukért, akik önzésből, kényelemből, a mélyebb felelősségek hiányából nem házasodnak. Ezeknél az *agglegényeknél*, akár a gyámolatlanabb, akár a raffináltabb fajtából valók, nem kell várni, míg az állam kiveti rájuk az «agglegényadót». Bevasalja azt rajtuk az utolsó fillérig az Úristen e földön az önzőnek kijáró izoláltság és meddőség alakjában, az örökéletben pedig a kérlelhetetlen felelősség alakjában. Fejlettebb és tudatosabb szociális erkölcsi érzék itt is természetesen Szent Pál álláspontjára helyezkedik: Ő óva int az olyanoknak előjáróságától, kik a maguk házanépét nem tudják elkormányozni (Tim. I. 3, 5); egészséges társas erkölcsi érzék pedig majd nem engedi felelős állásban és helyzetben szóhoz azokat, kik nem tartoznak sem az istenileg jóváhagyott nőtlenek valamely kategóriájába, sem pedig a családalapítás áldozatait és áldásait nem vállalják.

II. A házasság szentségjellegű közösség. — A trienti szent zsinat szerint «ki van közösítve, aki azt állítja, hogy a házasság nem igazán és tulajdonképpen értelemben egy a hét újszövetségi szentség közül, rendelve az Úr Krisztustól» (lásd: Dogm. II. 451. lap).

Ezzel a házasság új világba emelkedik. Hisz egy sorba kerül a keresztséggel, melyben közvetlenül az Úr Krisztusba öltözik a lélek, a töredelemmel, mely fehérre mossa a bűnös lelket, az egyházzirenddel, mely a legfölségesebb isteni adományok közvetítője; sőt az Oltáriszentséggel, mely Krisztus kegyelmeinek teljessége. Elámul a lélek az itt nyíló távlatokon. Lehetséges-e, hogy az a viszony, mely nemi jellegénél fogva mégis csak mélyen a tenyésző életben vert gyökeret, ilyen fölséges kozmosznak, ennyire szent új erőknél és föladatoknak legyen szerve és záloga? Mert mi is a szentség? Gyermekekörünk óta tudjuk: a láthatatlan kegyelemnek Krisztus rendelte látható jele.

De ha életfakasztó közvetlenséggel rá akarunk sejteni, mit jelent a házasságra nézve az a tény, hogy az újszövetségnek szentsége, a megszokott katekizmusi fogalmazásból ki kell szabadítani a szinte beléje varázsolt teológiai tartalmat.

Kegyelem — a teológia úgy definiálja: természetfölötti életre képesítő isteni adomány. De ha itt is rá akarunk nyitni a száraz formulába rögzített életre, éljük bele magunkat pl. Eichendorffnak, a kitűnő katolikus lírikusnak folséges költeményébe, a Mondnacht-ba:

Es war, als hätt' der Himmel
die Erde still geküsst,
dass sie im Blütenschimmer
von ihm nur träumen müsst.

A kegyelemben tehát Isten leereszkedik az emberhez a legintimebb bensőségben, megérinti lelkét a leggyöngédebb szeretettel, hogy aztán már csak róla álmodjon, csak őt, az ő tetszését keresse még legálmodóbb mozdulása is. Amint az ifjú földi szerelem egészen szerelmének tárgyában él és a többi világ eltűnik a lelke elől, úgy a kegyelem a lelket megnyitja minden más ráhatással szemben Isten közvetlen hatásának: tanító szavának, megvilágító és gerjesztő indításainak, ifjító varázsának; képesíti arra, hogy ami igazában teszi az ő emberi életét: jelentős gondolatok, tettek, örömök, annak tartalma és tárgya ne teremtmény legyen, hanem maga az Isten; képesíti arra, hogy a létet betű szerint Isten szemével nézze, mindent, s elsősorban magát az Istent Isten szerelmével szeresse, s így lassan ráérlelődjék arra, hogy mindenestül részt vegyen Isten szentháromságos életében. A kegyelemben Isten örök világossága ül ki a lélekre és öltözteti azt páratlan ragyogásba, miként az augusztusi nap a kopár havasokat az Alpenglühen páratlan bíborába. Mi több: Isten örök önéletének csiráit ereszti titkon a

lélekbe és ott új tavaszt fakaszt. Petőfi az egri kispapoknak írt költeményében azt mondja :

Kedvemnek ha magja volna,
elvetném a hó felett ;
ha kikelne, rózsaező
koszorúzná a telet.

Ez költemény ; de a kegyelemben valósággá válik : A kegyelem a közönbösségnek, meddőségnek és érzéketlenségnek pszichikai és szociális telébe belevarázsolja egy szebb, egészséges, termékeny istenes életnek csodavirágait. Hiszen nem más az, mint megismétlése, ha mindjárt kisebb kiadásban is, a kegyelem legnagyobb csodájának és csodaforrásának, a megtestesülésnek ; s erről éneklí a régi költő :

Es ist ein' Ros' entsprungen
aus einer Wurzel zart,
mitten im kalten Winter,
wohl in der halben Nacht.

Ez a kegyelem *a szentségekből* mint megannyi forrásból árad a szikkadt lelkekre. A forrásnak foglalása a szentségi jel : látható dolgok, mint víz, olaj, bor és a közben elhangzó forma ; Szent Ágoston klasszikus megállapítása szerint : *accedit verbum ad elementum et fit sacramentum*. Mi a szentségi jelnek legmélyebb értelme és hivatása ? Goethe a tűnő-múló világnak bizonyos lesajnálásával megállapítja : *Alles Vergängliche ist nur ein Gleichnis*. A szentségi rendben ezek a múlt árnyak és néma jelek egyszerre megelevenednek, sőt végtelenbe nyúlnak. Ajkuk megnyílik és kezd beszélni Isten fogyhatalan irgalmáról és gazdagságáról ; árnyéklétük megelevenül és kezd életet meg erőt szikrázni ; időlegességük útmutató és ablak lesz, melyen keresztül közvetlenül beárad a lélekbe az örökkévalóság. Ha Angelus Silesius szerint az

a rózsza, melyet testi szemem itt lát, így nyílik Istenben öröktől fogva, akkor viszont az időben fészlő minden rózsza az örökkévalóságot illatozza bele az időbe. A szentségi jelek által ez a látható világ láthatatlan valóságok titkos írásává lett; belésszövődnek egy más világ aranyszálai, alatta és fölötte és mögötte nyílik és tágul egy más világ, csak a hit sejtésének hozzáférhetően, hol azonban tisztább a patak és zengőbbek a dalok...

De amikor az ámuló lélek szinte megittasul ennek a szentségi kozmosznak új szépségétől és gazdagságától, újra és élesebben belenyilallik a kérdés: Lehetséges-e, hogy a házasság, annyi tragikumnak forrása, annyi éppen nem-szép mozzanatnak szinte természetszerű sodra, ennek a fölséges életnek részese legyen, nemcsak tagja, hanem szerve? A házasság nyilván inkább fiziologikum (legfőljebb pszichikum), mint etikum; *lehet-e charismatic*, lehet-e a kegyelemnek, az isteni irgalom és szeretet leg szebb, legszűziesebb lányának anyja? Luther és Kálvin letették a fegyvert ez előtt a kérdés előtt: Nem, ez lehetetlen; a házasság profán valami, ein weltlich Ding.

Ellenben XIII. Leo pápa az Arcanum divinae sapientiae kezdetű híres enciklikájában joggal utal arra, hogy a házasság nemcsak a kinyilatkoztatás területén, hanem mindenütt és mindenképpen, a természet rendjében is szent valami, *res sacra*. Ott rezeg rajta Istennek áldó és szentelő szava, mely a paradicsomban elhangzott bölcsője fölött; mint rózsafelhő ott lebeg fölötte, s hullatja reá szűzi harmatát. S ez a felhő, mint a pusztában Izraelt, elkíséri a házasságot a primitívek erdeibe és barlangjaiba és a nomádok sátraiba, és nem marad el mellőle, csak kevésbbé szembetűnő, az egyiptomi, babiloni és hindu paloták termeiben.

Hogy is lehetne ez másképp! Hisz a házasság teremő szava elhangzik minden házasságban, valahányszor a házas közösségben fölhangzik a súlyos szó: ember lett

a világra ; a szülők szerető egyesülése adja ennek az új embernek a testét, de közvetlenül Isten teremő kezéből jó a lelke (lásd Dogm. I. 327. lap). Tehát a házasság elsődleges céljánál fogva rá van utalva Isten teremő együttműködésére — többek között ezért ítél el a katolikum minden házasságkízüli nemi közösséget. De *rá van utalva a segítő Istenre* a lelki oldalról is, és pedig nemcsak a keresztény életrendben, hol a házasság eredeti tisztaságának fönntartása, a szigorú monogamia és fölbonthatatlan-ság dobbenetes nagy terheket ró a tusakodó és roskadozó természetre, hanem a természet életkörében is. Hisz mindig ott tátong partján a két örvény : egyfelől az érzéki fiziológiai mozzanat, melybe beleállatiasodik, ha Isten teremő szava állandóan vissza nem szólítja az emberméltóság magaslatára ; másfelől a pszichikai, az erőtikus mozzanat, mely közösségi önzésbe és magafeledésbe sodorja a házastársakat, ha állandóan és energikusan nincsenek fölhíva és rásegítve, hogy fönntartás nélkül Isten felé tájékozódjanak. Így a házasságot már mivolta ráutalja, hogy Isten külön segítő, szentelő, emelő és oltalmazó gondviselésének legyen tárgya.

Mihelyt aztán a házasság a keresztény életkörbe emelkedik, belekapcsolódik annak sajátos erő- és értékáramkörébe is. Ha az apostolok az eredeti tisztaság magaslatára visszaemelt házassági eszmény színe előtt megremegnek : hogyan lesz majd lehetséges ennek megfelelni? *megnyílik az erőnek új forrása is*: Ne félj, te kised nyáj, nem hagylak árván titeket ; veletek vagyok, köztetek vagyok, ott, ahol ketten összegyűltök az én nevemben. Nehéz a keresztény házasság? Bármit kértek az Atyától az én nevemben, megadja nektek.

Az Üdvözítő az ő megváltó vérét odahullatja arra a talajra, melyen sarjad az emberélet. Ez az ő programja : Tegyétek jóvá a fát, s így majd jó lesz gyümölcse is ; nem hagyhatta tehát romlásra és meddőségre az emberiség

életfáját. Hisz ő meghozta annak a teljesedését, ami az üdvtörténet régibb szakában csak jelezve volt. A házasság már a paradicsomi isteni alaprajz szerint arra volt hivatva, hogy beszédes képe és jele, sőt bizonyos értelemben valószínűsítője legyen a legalapvetőbb és örök időkre szánt közösségnek : Jahve és a választott nép, illetőleg a választott lélek közösségének. Ez az Isten-közösség az elgondolható legtökéletesebb bensőségre jut az Immánuelnak, a Krisztusnak nagy titkában, hol Isten a megtestesülésben az emberiséggel, a kegyelemben az egyes lélekkel, misztikai papságában az Egyházzal lép bensőséges, közvetlen és valós közösségbe. Mihelyt ez a legtökéletesebb Isten-közösség megvalósult, mihelyt valósággá vált, amire a házasság addig titkon utalt, a házasság többé nem maradt halvány sziluett, hanem *lett árnyékképből élőkép*, előképből utókép, mely az emberiség Krisztus-közösségének tartalmát immár nem egyszerűen ábrázolja, hanem segít megvalósítani, erősít nemcsak jelzi és tükrözi, hanem egyenest sugározza. Jel maradt, de már nemcsak jelent és ábrázol, hanem valószínűsít ; nem egyszerűen a valóságot ábrázoló hideg kép, hanem valóságot, életet sugárzó valóság maga is. Ez a katolikus szentség fogalma, amint már az első időben él az Egyház tudatában és gyakorlatában. Amit Tertullian mond a keresztségről : «Jő a Szentlélek az égből és a vizek fölött lebeg ; megszenteli őket önerejével, és az így megszentelt vizek maguk is szentelő erőt szívnak magukba» (Bapt. 4), az Egyház állandó meggyőződése valamennyi szentségről.

De ha a házasság szentség, akkor *kegyelmet is nemcsak jelent, hanem közöl*. Hogy ne legyen számunkra botránykő az a probléma, mikép lehet olyan tiszta szent dolognak, a kegyelemnek jele, sőt forrása az a házasság, mely látszat szerint annyira távol jár mindettől és hogy belelássunk a házasság titkának egész mélységébe, szemébe kell néznünk egy jelentős katolikus igazságnak, mely az egész házass-

sági teológiának gerince és fakadási pontja ; ha megtalálta szemünk, rajta keresztül lelátunk a forrásnak legmélyéig és egyben élénksejlik titokzatosságának és méltóságának egész nagysága.

Ez a tanítás pedig azt mondja : nem valami külön szertartás, hanem *maga a házasság teszi a házasság szentségét*. Vagyis, ami Isten gondolata és szándéka szerint két ember életközösségét házassággá teszi, az teszi egyúttal szentséggé. Házassággá pedig egy Istentől arra alkalmasnak ítélt férfi és nő házasság akarata teszi a nemi életközösséget ; vagyis az az akarat, mellyel a hitestársak házasság életközösségre engedik át és fogadják el egymást. Mihelyt tehát egy keresztény férfi és nő között létrejön ez a házasság elhatározás, ha az Isten gondolata szerint helytáll, az már egyúttal szentség is, vagyis krisztusi áldások és kegyelmek forrása. Nem kell hozzá semmi más ; nevezetesen nem kell a papnak szentelő beavatkozása — az eskető pap csak mint az Egyház tanuja szerepel.

Hogy ez *így van*, kitűnik az Üdvözítőnek és Szent Pálnak tanításából és eljárásából. Amit ők a házasság új szent jellegéről és kegyelemsugárzó erejéről mondanak, azt mondják arról a házasságról, melyet akkor gyakorlatban találtak ; semmiféle rendelkezést nem tesznek, hogy a jövőben a házasságkötésnek másképp kellene történni mint eddig ; hanem a házasság eo ipso szentség jellegét ölti azáltal, hogy Krisztus erőkörébe lép, azáltal, hogy a házasságkötés Krisztus titokzatos testének tagjai. Ugyanígy tanították ezt mindig az atyák és a hittudósok. Az a néhány XVIII. századi teológus, kik a házasság szerződést és szentséget szét akarták szakítani, csak a *jozefinizmus*nak kívántak szolgálatot tenni. Ha t. i. külön dolog a házasságban a házasság szerződés és a szentség, akkor a házasság szerződést ki lehet utalni az állam illetékességének, s az Egyházra marad a házasság szentségi jellege. A katho-

likus igazság ezzel szemben az, hogy a házas szerződés és a házasság szentsége nem két dolog, hanem egy.

Ennek persze az az egyik szembetűnő és elevenbe vágó következménye, hogy keresztények között az a nemi életközösség, amely nem szentség, nem is Isten előtt érvényes házasság, tehát bűnös viszony. A szentségek azonban az Úr Krisztus kétségtelen rendelkezése szerint *az Egyházra tartoznak*. A házasságról ezt a Szentlélek az apostol által kifejezetten is kimondja: Nagy titok, ez; én pedig Krisztusra mondom és az Egyházra (az eredeti görög szöveg szerint az Egyházba, *εἰς τὴν ἐκκλησίαν*); ha tehát az Egyházba, akkor nem az Egyházból ki! Tehát az Egyháznak és egyedül neki van megbízása és joga megállapítani, kik között és milyen föltételek mellett jön létre Isten előtt érvényes házasság; hisz a házasság egyben szentség, a szentségek kiszolgáltatása és kezelése pedig az Egyház dolga. Az a nagy titok, mely Szent Pál szerint Krisztusra és az ő Egyházára vonatkozik, nem élhet meg az Egyházon kívül, nem tehető ki az ajtó elé. *A polgári házasság* gondolata mindenképpen ellentétben van a katolikummal. Nincs természetesen ellentétben vele, hogy a házasok mint állampolgárok és mint új állampolgárok szülei az állam számontartása alatt álljanak, épúgy mint a keresztesség sem szünteti meg a megkeresztelt állampolgári kötelekeit és kötelességeit. — Tehát a házassági jog is lényegesen és alapvetően az egyházjog körébe tartozik és csak másodlagosan és amattól függő viszonyban a polgári jog körébe.

Ez a katolikus tanítás szinte a skolasztikának igénytelen szürke öltözetében lép elénk; mégis rendkívül jelentős, életbevágó következmények folynak belőle.

1. A házasság az egyetlen szentség, mely nem a fölszentelt, liturgiai papság, az egyházi rend képviselőjének szentelő közreműködésével jön létre. Az eskető pap az Egyháznak csak tanuja — a trienti zsinat óta nagyon is

megokolt és az új egyházi Törvénykönyvben joggal még szigorított módon a házassági szerződés érvényéhez is szükséges tanu. A házasság szentségének kiszolgáltatói azonban *maguk a házasulók*; természetesen mindegyik fél a másik számára, mivel senki sem szolgáltatathat önmagának szentséget (kivéve az Oltáriszentséget, mely mint kész szentség megkülönböztetett helyet foglal el a szentségek rendjében). A kegyelem rendjében is fönnáll a szeretet nagy törvénye: «Köztünk senki sem él magának és senki sem hal meg magának» (Róm. 14, 7); a legnagyobb szeretetszolgálat, a krisztusi kegyelem közlése is a felebaráti szeretetnek ténye, melyet mindegyikünknek a szentségi rendben felebarátunktól kell kérni és várni. Ezáltal a házasságban ajátképpen valóra válik, amit Szent Péter odakiált a hívőknek: «Ti pedig választott nemzetség, királyi papság, szent nemzet, szerzett nép vagytok, hogy hirdessétek annak erejét, aki sötétségből hívott titeket az ő csodálatos világosságára» (Pét. I. 2, 9).

A házasságban tehát meg van adva az egyszerű hívőnek, ami sehol egyebütt az Egyházban: teljesíteni a *kettős papi tevékenységet*, azaz közvetíteni az ember Isten-szolgálatát egyfelől, Isten kegyelmi adományait másfelől. Emellett a házasság a *Krisztus titokzatos testében, fölépítésében* és élettevékenységében alapvető szerepre van hivatva. A házasság ugyanis valamiképpen az első és legszükségesebb szentség. Ezt tanultuk és hirdetjük a keresetségről is. De bizonyos, hogy a keresetséghez kellenek keresztelendők, és ezeket Istennek tetsző módon adni az Egyháznak a házasság hivatása. A többi szentséghez és általában az Egyház szentelő tevékenységéhez kell papság. De ez a papság is minden nemzedékben újra születik a házasság öléből; a keresztény házások mint zsöngéáldozatot hozzák elsőszülötteiket, a jámborságban és tehetségben makulátlanokat — ennek így *kell* lenni —

oda a szentélybe, hogy legyenek a titokzatos krisztusi test lelkének építői, miként ők a testének építői.

2. A házasság az egyetlen pont Krisztus titokzatos testén, hol a kegyelem közvetlenül, papi közvetítés nélkül árad be Krisztusról, a kegyelem ősforrásától a természetre, és viszont az így megszentelt természetről közvetlenül szökken elénk a kegyelem. A Helmholtz-féle szemtükör lehetővé teszi, hogy szemünkkel közvetlenül lássunk működésben levő élő ideget: a szemideget. Mindehütt egyebütt a legfinomabb fiziológiai életnek ez a legfinomabb hordozója visszahúzódik a kíváncsi tekintet elől. Így a házasságban is közvetlenül, szinte *szemmel láthatóan fakad a kegyelem kútfeje*. Ez az egyetlen pont Krisztus titokzatos testén, hol szinte szemmel lehet látni a természet és kegyelem, a teremítés és természetfölötti világ érintkezését.

3. Mikép történik ez? A felelet rávilágít arra a problémára is, mely ennek a gondolatfejtésnek minden forfuló-jánál elénk döbben: *hogyan lehet a nemi életközösség* minden alacsonyabb rendü komponense dacára a legfölségesebb és legszentebb értéknek, a kegyelmeknek közvetítője?

A házasság t. i. azáltal szent és azáltal tud szentelő erők kútfeje lenni, hogy a legszentebb és legtermékenyebb életközösségnek, a *lélek Isten-közösségének valós képe*. Hisz a házasság egység, mint a tapasztalás alá eső életközösségek legbensőségesebbje, mint a legteljesebb anatómiai, fiziológiai és pszichikai összehangoltságban megalapozott és a legteljesebb kölcsönös szeretetben kivirágzó életközösség a legalkalmasabb arra, hogy a közvetlen szemléletesség ezer színével és a legintenzívebb élmény ezer hangján elbeszélje és kiénekelje azt a közösséget, melyben Krisztus él az ő szent emberségével (lásd Krisztus 72. kk. 1.), Egyházával és a választott lélekkel. Mit jelent a lélek számára egynek lenni az ő Krisztusával,

mit az Egyház számára a Krisztus-fő titokzatos testének lenni, mit a választott lélek számára Krisztus választott jegyesének lenni : azt a valóság közvetlenségével, erejével és gazdagságával a házas közösség mondja meg.

De nemcsak megmondja, hanem a maga módján és a maga körében valósítja is. A házasság *a krisztusi egységnek valós képe*; olyan, aminőt a homorú tükör vagy a domború lencse ad : maga is tüzel ; olyan aminőt a teremő Isten önmagáról alkotott, mikor embert teremtett a maga képére : a lélek magába gyűjti az Isten-hasonlóság mozzanatait és azokat egyben keresztül sugározza a testen. Titkos egybehangelődés által a test a lelket nemcsak hirdeti és tükrözi, hanem a maga tisztaságát, erejét, egészségét, fegyelmisségét, gazdagságát, finomságát visszahárítja és kisugározza reá. Így a házasság kölcsönös egybehangelődése, hűsége, fegyelmezettsége, áldozatossága, közösségüknek istenes gyermeknevelő termékenysége, viszonyuknak Istenbe és az ő Krisztusába való közvetlen begyökérzettsége megvalósítja Krisztus titokzatos testének *egy* sejtjében legalább *elvileg* azt a szeretetközösséget, melyben már az első keresztények az Egyház lényegét látták, amiért Szent Ignác azt egyszerűen agapénak, szeretetközösségnek nevezi. A középkori fölséges házassági imádság szerint a házasság szeretetnek titka, *mysterium caritatis*, miként az Oltáriszentség hitnek titka, *mysterium fidei*.

Már most sejtethjük, mikép lehet a házasság kegyelem eszköze, szent erők és szent méltóság forrása. Aki Krisztusért, a nagy királyért jár követségben, annak egész magatartásáról sugárzik az az erő és egyben az a méltóság, mely ennek a követségnek kijár. Aki bizalom, titkok, megbízások letéteményese, annak még a tekintete is sugározza a megbecsültetés boldogságát, abban fölszabadulnak — sokszor kifürkészhetetlen mélységekből — erők a bizalomhoz méltó tetterre. A keresztény házasok

számára is megnyílnak ezek a titokzatos erőforrások. Hisz Krisztust és az ő megbízását hordozzák. Ha Krisztus náluk helyezi letétbe legédesebb titkát, Egyházához való szerelmét, és teljes bizalommal fölhívja őket, hogy segítsenek neki ezt megőrizni és megvalósítani: lehet-e ellenállni ennek a fölhívásnak? — íme a házasságban a segítő és szentségi kegyelem. S lehet-e párját találni ennek a méltóságnak a természetes emberi közösségek sorában? — íme a házasság megszentelő kegyelemközlése (lásd Dogm. II. 466).

De éppen mert a házasság mint olyan, csont az Úr Krisztus csontjából és hús az ő husából, ezért hivatása és tevékenységi köre is *sajátos módon hordozza Krisztusnak és az ő Egyházának problémáit és föladatait*. Ha a házasság az a sejtiszövet Krisztus titokzatos testén, hol tapasztalható közvetlenséggel tör a fölszínre a krisztusi élet, akkor az Egyháznak a világgal érintkező problémái, a katolikus kultúrproblémák elsősorban házassági problémák, és ennél fogva a katolikus házasság és család van elsősorban hivatva azokat úttörő módon és mintaokszággal megoldani. Ilyenformán az egyházi életnek fokmérője lesz a házassági élet színvonala. Szent házasságok szenteket adnak az Egyháznak, buzgó papokat és emelkedett egyházi életet. A házasság süllyedése lenyomja — nem a Krisztus titokzatos testének titokzatos lelkét; ez lehetetlen: az Egyház isteni elemét kortörténeti jelenségek ki nem kezdhetik, miként az eucharisztias Krisztushoz nem ér, ami a kenyér vagy bor színeit sérti, hanem — a tényleges egyházi képviseletnek híveiben és elüljáróiban a krisztusi élet színvonalát. Így válik a házasság és család Krisztus titokzatos teste vonaglászainak és szenvedéseinek is gyűjtőszervévé, és így kell kivennie a maga részét Krisztus arájának vajúdásaiban, szülői és nevelői gondjaiban és eshetőségeiben.

De ezzel még nem merül ki a keresztény házasság

szentségi méltósága és tartalma. Minden keresztény törekvés, alakulat és vonatkozás végső értékmérője a vég, az örök élet. Onnan az örökkévalóság egeről pedig egy páratlan ragyogású hármass csillag küldi eligazító világosságát az időbe és az idő szülötteinek minden vonatkozásába. A Szentháromság fölséges életközössége, az igazság és szeretet teljességének tökéletes kölcsönössége teljes önátadásban és egyenlőértékű kölcsönös elfogadásban, az Atya, Fiú és Szentlélek életközössége a gazdagságnak és bensőségnek páratlan, végtelen kiadásában: ez az a csillag, mely világít minden hűséges krisztusi vándornak; ez a kikötő, amelybe ha bevez a fáradt lélek, hazaért, de úgyhogy révbe jutott, és ugyanakkor kiért a soha többé nem ijesztő és nem fárasztó, hanem folyton újabb és szebb tájakra hívó nyílt tengerre. Ott már «nem házasodnak, sem férjhez nem mennek» (Máté 22, 30). Akkor valóra válik az Üdvözítőnek az evangéliumokban meg nem írt ama szava (agraphon), melyet az ú. n. II. Kelemen-féle levél őrzött meg számunkra: Mikor az Úrtól valaki megkérdezte, mikor jő el az ő országa, azt felelte: «Mikor a kettő eggyé lesz, a külső a belsővel, a férfiúi a nőivel, többé sem férfiúi, sem női». Ott tehát már nincs házasság. Ott minden egyes lélek közvetlen Isten-közösségben él. Akik földi életükben lemondtak a házasságról, valamikép már a földön elővételezték azt az állapotot; akik keresztény módon házaseletet éltek, ábrázolták, és ezért el nem vesztegették. Ott megszűnik a házasság mint életkeret, mint életföladat és erőforrás. De még mindig ottragyog, sőt új színekben ragyog föl titokzatos jelentő, ábrázoló értelme.

A mennyei boldogság minden emberi törekvésnek célja, minden emberi vonatkozásnak és jelnek kulcsa, a hívó lélek elé a házasság képében van tárva. «Új eget és új földet láték; mert az első ég és az első föld elmúlt, és a tenger nincsen többé. És látám a szent várost, az új

Jeruzsálemet leszállni az égből, mint a férjének fölékesített menyasszonyt. És nagy szózatot hallék a trón felől, mely mondá : Ime Istennek hajléka az emberekkel ; és velük fog lakni, és ők az ő népe lesznek, és maga az Isten nekik «Isten-velük» leszen (Jel. 21, 1—4). Eljött a Bárány menyegzője és jegyese fölkészült. És mondá nekem : Irjad : Boldogok, kik a Bárány menyegző lakodalmára hivatalosak» ! (19, 7—9.)

Akik mint házas emberek ráeszmélnek a házasságnak erre a méltóságára és mélységére, úgylehet, megdöbbennek : Volt nekünk sejtelmünk arról a fölségről és gazdagságról, melyben annyi ideje éltünk? A megszokottság szárazmalmát tapostuk, az únottság poros útjait róttuk, a csalódottság koldustarisznyájával hátunkon kuncsorogtunk idegen küszöbökön ! Nem úgy voltunk-e, mint a mesében a nyomorgó, aki nem sejtí, hogy dúsgazdagság címe van abban a por és piszok lepte, megvetett faliképben, melyet anyjától örökölt. Igen, ennek a nemzedéknek nagy tragikuma, hogy nem tudja, milyen kincset örökölt anyjától, az Egyháztól, nem tudja, milyen gazdagsága van abban, hogy katolikus keresztény. O si scires donum Dei ! Vakoskodó, ügyefogyott nemzedék, ha tudnád Isten ajándékát ! Ezért is kellett újra rávilágítani a házasság katolikus elgondolására, hogy ráeszméljünk örökségünkre, hogy letegyünk a kolduslelkületről, és a gazdagoknak, a könyöradományokra nem sóvárgóknak, hanem a segíteni akaróknak, az adni tudóknak hivatásával és önérzetével járjunk Isten és ember előtt.

5. Férj és feleség.

A házasság alapértelme.

Nacionalisták, szociológusok, fajjavítók, kik többé-kevésbé mind a Hegel-féle államelméletnek hódolnak, a házasságot úgy tekintik, mint jogilag szabályozott intézményt, melynek rendeltetése polgárokat, főként adófizetőket és katonákat szolgáltatni az államnak, avagy erőteljes harcosokat a fajnak, illetőleg nemzetnek, hogy a fajok vagy nemzetek politikai és történelmi versenyében helyt tudjon állni. Viszont individualisták, kik a házasságot is az egyéni boldogság-gyarapítás eshetőségeinek szemszögéből nézik, a katolikus álláspontra is ráfogják a kollektivistáknak fönti fölületes nézetét: «Modern jámbor egyházas emberek a nemi érintkezést a szaporodásra akarják korlátozni» (Alphonse Mader: *Ehe als Selbstentwicklung* apud Keyserling: *Ehebuch* 377. lap). Ezzel szemben a katolikus tanítás ez: A házasságnak főcélja igenis az emberi nem fönntmaradásának törvényszerű biztosítása (lásd 6. ért.), de alapértelme nem a gyermeknemzés, hanem az, hogy sajátos jellegű szeretetközösség.

Valamely dolognak, főként szociális alakulatnak *alapértelme* és *főcélja* korántsem azonos és nem egy síkban mozog az értékelés szempontjából. A cél fogalmából egy hasznossági gondolat csendül ki; az «értelem» ellenben az értelmes természetünkkel való rokonságot juttatja kifejezésre és az igazságra utal, mint alapvető értékre. Leverő és bénító, ha valamiről azt kell megállapítanunk, hogy «nincs értelme»; viszont erőindítás és biztatás villan elő a rejtélyességből, mihelyt fölcsillan előttünk az «értelme». A dolgoknak célja és rendeltetése az értelmükből, vagyis az általuk képviselt eszméből sarjad; de az eszme,

az értelem lesz a gyökér, és ennek a gyökérnek más hajtása is van mint a cél. Nevezetesen a dolog értelmében tárul föl a mivolta. Pl. az emberi természetnek értelme az igazságnak szeretetben való szolgálása — *veritatem facere in caritate* (Szent Pál), azaz mindenestül hódolni Istennek; célja pedig az örök boldogság, mely szervesen összefügg vele, de nem mindenestül azonos vele.

I. Ha a házasságnak értelme, veleje a gyermeknemzés volna, akkor nem beszélhetnénk a szó nemesebb értelmében házasságról ott, ahol a gyermeknemzést kizárja vagy a természet vagy magasabb erkölcsi szempont, az ú. n. *József-házasságban*, hol a házastársak közös szent elhatározásból testvérekként élnek. S hogy az Egyház ezt a József-házasságot annyira megbecsüli, egymaga megtaníthatná a fönt említett individualistákat, mennyire alaptalan az a szemrehányásuk, melynek Alphonse Mader is kifejezést ad.

A hivatalos egyházi állásfoglalás is egészen határozott: A *Casti connubii* megállapítja, hogy «a hitvesi szeretet a keresztény házasságban főhelyet foglal» (*Acta Ap. Sedis* i. h. 547. lap); és ez a szeretet arra is kiterjed, hogy «a házastársak segítik egymást lelkiségüknek napról-napra való intenzívebb kialakítására és kifejlesztésére» (u. o. 548). Mi más ez, mint «Ehe als Selbstentwicklung» a szó legjobb értelmében? Sőt az enciklika tovább megy. Helyesléssel idézi a Római Kátét (II. 13), hogy éppen ezt a mélyebb, kölcsönös kiegészítést és segítséget teljes joggal lehet a házasság alapvető értelmének mondani, *verissima quadam ratione etiam primaria matrimonii causa et ratio dici potest.*

Hogyanis taníthatna másképpen az az Egyház, mely mint tanító nem keres más dicsőséget, mint hogy Isten gondolatainak tanítványa akar lenni. S a házasságot megteremtő *első isteni szó*, mint láttuk (2. ért.) az embert mint férfit és nőt Isten képének és ellenképének szánja,

tehát lényegesen egymásnakvalóságra rendeli. Értelmes lényeknél pedig az egymásnakvalóság nem más mint szeretetközösség. Ezt annak rendje és módja szerint ki is mondja a házasságot megteremtő második szó: Teremtünk az embernek hozzá hasonló segítőt — ellenképül. S hogy milyen jellegűnek szánta Isten ennek a segítő-társnak helyzetét, világosan jelezte, mikor őt a férfi szíve tájáról vett csontból alkotta meg és mikor a férfiúnak azt az elhatározást sugalmazta, hogy az ember elhagyja még atyját és anyját is, csak azért, hogy ragaszkodhassék feleségéhez és vele eggyé lehessen. Az egység ugyanis értelmes lényeknél a kölcsönös szeretetnek sajátos műve. Mikor pedig az ószövetség további folyamán kitűnt, hogy a házasságnak legmélyebb értelme és legfőbb méltósága Jahvé és a választott lélek kölcsönös viszonyának, tehát a legszentebb és legbensőségesebb szeretetközösségnek ábrázolása, nyilvánvalóvá lett, hogy a házasság nem tudna ennek a legmélyebb és legszentebb szeretetközösségnek legpregnansabb ábrázolása lenni, ha maga is a legigazibb mivoltában nem volna a legmélyebb és leggazdagabb és legszínesebb földi szeretetközösség.

Az *újszövetség* ezt a nagy igazságot még erősebb világításba helyezi, mikor a házasságnak ábrázoló jellegét szabatosan úgy határozza meg, hogy Krisztusnak és az ő Egyházának, tehát a sajátos értelemben való nagy Szeretetközösségnek, a szentignáci Agape-nak valós képe (lásd 77. lap). Most látjuk csak igazában, mit jelent Szent Pál házassági etikájának végső szava: Ti férjek, szeressétek feleségeket, amint Krisztus is szeretete az ő Egyházát és önmagát adta érte. S most látjuk csak igazi begyökerezésében azt a beszédes tényt, hogy a középkori liturgia az eskető szertartásban a házasságot szeretet titkának nevezi, *mysterium caritatis*. Már ez a fogalmazás is egy-sorba állítja a házasságot a hitnek titkával (*mysterium*

fidei), amint nevezi az Egyház az Oltáriszentséget, mely a hit számára titok, de éppen a szeretet számára honi nyelven szól.

A házasság eszméje is sajátos jellegű szeretetközösségnek mutatja a házasságot. Hogy ezt meglássuk, csak szemügyre kell vennünk annak a szeretetnek sajátos jellegét, mely megalkotja a házasságot és lelkét teszi: *a hitvesi szeretetet* — coniugalis amor, qui quendam tenet in christiano coniugio principatum locum (Casti connubii i. h. 547. lap).

A szeretet első nagy teorétikusa, Platon a *Symposion*-ban és Phaidrosban a hivatott zseni biztos fogásával és a művésznek páratlan erejével megmutatta a szeretet gyökereit, állomásait és utait, sőt megsejtette ama magaslatokat, melyeken aztán a kereszténység addig nem álmodott hősiességgel, tisztasággal és erővel járt. «Úgy szerette Isten a világot, hogy egyszülött fiát adta»; ennek a szeretetforrásnak bőségéből merítettek a keresztény szeretet nagy hősei, vértanui és névtelen napszámosai; s amit ezek a valóság és élet szuverén erejével mutattak be, azt Platon izzó művészetéhez nem méltatlan módon elméletileg és irodalmilag is kifejezésre juttatták Szent Pál, Ágoston, a nagy misztikusok, elsősorban Szent Bernát, Nagy Szent Terézia, Keresztes Szent János, Seuse, Ruysbroeck stb. A szeretet e nagy elméleti és gyakorlati művészeinek gondolatait és témáit újra fölvette a bölcelet, főként az a szimpatikus irány, mely föladataul vallja Aristoteles átfogó bölceleti programjának első pontját, a jelenségeknek, főként a lelkieknek pontos, részletes és finom jellemzését és ezért magát fenomenológiai iskolának nevezi. Ez az iskola a jobb sorsra érdemes, tehetséges M. Scheler nyomán nem tartja méltatlannak a bölcelethez, tehát az akadémiákhoz és katedrákhoz azt a témát, melynek vizsgálatához egy Platon éppen elég jónak találta a maga páratlan zsenijét.

A szeretet mivoltát Platon az ő páratlan alakító művészetével *mitoszban* szemlélteti: Aphrodite születési lakomáján Πόρος, a szerzés, bírás, gazdagság, teljesség istene a nektártól megittasulva Zeus kertjében egyesül a koldus Πενία-val, a kiegészülést, teljességet sóvárgó éhséggel, és egyesülésükből megszületik Eros, a szeretet, ki anyjától örökölte az olthatatlan éhséget teljesülés, kiegészülés után, atyjától az önmagát szuverén pazarsággal osztogató gazdagságot. Ezért folyton keresi az egyesülést, egyrészt avégből, hogy megkapja, aminek híjával van, másrészt, hogy a gazdagságához mért módon adakozhasson: hogy t. i. a szépségben nemző tevékenységgel létrehozzon önmagához hasonlót (Sympos. 203 ; 180). Ez a kettős csillagzatú Eros megint két fajta. Platon ismét mítoszba öltöztet egy alapvető, mély igazságot: Miként két Aphrodite van, úgy két Eros: az egyik Οὐρανός-nak, az Égnek anyátlan gyermeke; kísérője az égi szerelem, ἔρως οὐράνιος, mely az örök, múlhatatlan szépség felé fordul, az ideákba szerelmes. A másik Zeusnak és Dionénak leánya és kísérője, az ἔρως πάνδημος, a hétköznapi, nyárspolgári szerelem, mely a mulandó léten akad meg, a testi szépségen, és válogatás nélkül összeadja magát azzal, ami útjába akad.

Az újabb fenomenológiai vizsgálatok ezeket a megállapításokat jóváhagyják és külön szemügyre veszik azt a közösséget, melynek megvalósítására törekszik minden szerelem. Azt mondják, hogy van szeretet, mely «*mi-közösségeket* teremt, hol ketten vagy többen azért válnak eggyé, hogy közös akarattal egy harmadikat valósítsanak, akár eszményi javakról van szó, mint pl. tudós társaságnál vagy karitászegyesületnél, akár alsóbb javakat, mint pl. termelőszövetkezeteknél. Egészen másfajta az «*én-ten-közösség*, hol a szeretet tárgya és célja nem valami objektív érték, nem valami harmadik, hanem maga a szeretett személy. Itt tehát a szeretet-tevékenység lény-

gesen viszonyosságra, kölcsönösségre irányul; a platoni szerelmet jellemző éhség és teljesülésvágy a másik személyt akarja, a gazdagsági komponens pedig önmagát adja. Ilyen bensőséges én-te-közösség főként három van: barátság, hitvesi közösség és a léleknek Isten-közössége.

Ezek közül a *hitvesi közösség* azzal emelkedik ki, hogy Isten elgondolása szerint férfi és nő egymásnak vannak szánva, nemcsak fiziológiailag. Hisz a nemi differenciáltság kisugárzik a legmagasabb szellem-erkölcsi régiókba, s ezért egészen sajátos egymásra-hangoltsággal tudják ki is egészíteni egymást nemcsak a nemző hivatásban, hanem az életföladatok egész vonalán. Valóban úgy vannak, mint Platon megint fölséges művészettel szemlélteti a Symposiumban: két fél, valaha egy lény voltak; különös végzet szétválasztotta őket, és most keresik egymást, mert egyik a másik nélkül nem egész. Amikor pedig megtalálták egymást, az együvé tartozás őstudatával és szenvedelmességével válnak eggyé: A férfi kifelé húzása megtalálja ellensúlyát a nőnek intimségében, rideg tárgyisága a nőnek meleg alanyiságában, ész-orientálódása a nőnek érzelmi tájékozódásában, elvontsága a nőnek konkrét érzékében (lásd 8. ért.).

Efféle meg gondolások hatása alatt szinte az az aggodalma támadhat az embernek, hogy aki nem találta meg a maga házastársát, az nem találta meg a maga lényének másik felét, és ezért nem egész ember. Hogy ezt a következtetést mégsem szabad levonni, azt majd utóbb meglátjuk (8. ért.).

De arra már most rá kell mutatni, hogy ha a házasság mint szeretetközösség én-te-közösség, és pedig a tapasztalatiak közül a legbensőségesebb, akkor kijár neki az efféle közösségeket jellemző szeretetnek minden sajátossága.

Amikor az én egy más személlyel szemben abba a helyzetbe jut, hogy te-nek mondja, akkor abba belemondja a maga egész mivoltát. Az én megoszthatatlan,

épügy, mint a te ; és ezért feleletkép is csak a te-nek egész mivoltát tudja elfogadni. Az én-te-közösségbe *belemegy az egész személyiség*, minden értékével és felelősségével, teljes megosztatlanságban ; ezért ennek a szeretetnek arra a kérdésre : mit adjak neked, mit kívánsz tőlem, csak egy felelete van : téged ! De ebben a kölcsönösségben aztán föl is tárul az én és te egész értéke és tartalma olyan egységben, teljességben és határozottsággal, mint semmiféle más vonatkozásban.

A szeretet és annak paroxizmusa, a *szerelem* — nem az a félig érzéki mámor, melyet annak szokás nevezni, hanem a platonai égi eros — nem vak, hanem ellenkezőleg, páratlanul éleslátó. A szerelemben egyszerre, sokszor már az első találkozáskor — mert az én-te-közösséget az is jellemzi, hogy mindig Isten kegyelméből való, nem összetákolt valami — megnyilatkozik a szeretett te-nek sajátos értékessége, nem részletekben vagy éppenséggel foszlányokban, hanem a maga egészében, nem fölszínesen, hanem úgyyszólván a személyiségnek magvában : az, amit Isten mint értéket és föladatot beléhelyezett ; s ez az értékesség aztán a szerető számára kiragyog a szeretett személynek minden vonásán, mozdulatán és tettén. Az igazi szeretet előtt nyilván van, ami mások előtt rejlik ; megérti, amit más nem, vagy alig sejt ; meglátja a nyugtató és fölmentő összefüggéseket ott, hol más ellenmondásokat szenved és ítél el ; tud hinni és bízni akkor is, mikor mások már rég lemondtak. «Das erste an der Liebe ist der Sinn für einander, das Höchste der Glaube aneinander» (Schlegel). Innen van, hogy a szerelem még közönségesebb emberekben is csodákat tud művelni, ha komolyan hatalmába ejtette őket. A fölületeseket el tudja mélyíteni, a tompa és durvalelkűekre finomságot és fogékonyságot önt, az önzőt önzetlenségre sarkalja, a gyalogos lelket szárnyalásra segíti. Ha ez a csoda a legtöbbször olyan hamar tűnő álomnak bizonyul, csak azt mutatja,

hogy az égi szerelem ritka valami, de nem bizonyít a szerelem páratlan értéke ellen.

Az én-te-közösséget alkotó szeretetből indult ki ez a rövid elemzés, és észrevétlenül átsiklott a *hitvesi szeretet* jellemzésére. Igen, mert az én-te-közösségnek látó, bizó, átfogó, építő szeretete a tapasztalati világon belül a hitvesi szeretetben jut delelőre, és mert a nemi egymáshangoltság erőteljes új árnyalatokat visz bele ebbe a csodás szeretetbe. De belevisz egy alapvető felelősséget is. Az emberben ugyanis a nemi differenciáltságnál fogva megvan a képesség az alsóbb erőszra; de lelkének szellemi természeténél fogva megvan a hivatottsága a felső, égi erőszra; és mert az ember nem két valóság, hanem egy személy, ezért benne csak egy erőszak van helye, nem kettőnek. A személyességét az embernek nem szabad megtagadnia semmiféle téren, a nemi területen sem; s ezért a házasság csak én-te-közösség lehet, vagyis az egész embernek osztatlan és teljes önátadása és a másik félnek, mint te-nek ugyanilyen osztatlan és teljes elfogadása.

A házasságot tehát az ember mivolta is lényegesen én-te közösségnek szánja, és ezzel kinyilatkoztatja legmélyebb értelmét és megmutatja igazi értékét.

Megmutatja mindenekelőtt, mennyire nincs igazuk azoknak a különben magasabb igényű kritikusoknak, kik a házasságban egy alacsonyabbrendű életközösséget látnak, «öznést kettesben», mint a francia közmondás hirdeti, vagy pedig «die erbärmliche Behagung zu Zweien» (Nietzsche); ellenkezőleg, itt a legmagasabb emberi igények, értékek és erő kifejtések szólalnak meg. Nincs igazuk azoknak a már kevésbé tiszteletreméltó teorétikusoknak sem, kik, mint Havelok Ellis, a házasság közösség alsóbb vonatkozásait dicsőítik a degenerált primitívekre emlékeztető termékenységitadás szenvedelmességével: «Der geschlechtliche Verkehr ist das grosse Sakrament» (in Keyserling: Ehebuch, 319. lap). Ezekkel

szemben megföllebbezhetetlenül arra tanít, hogy az ember mint ember számára a merőben tenyésző vagy állati életnek bármilyen nyilvánulása sohasem lesz a megfelelő tér és tanúság. Sőt éppen az az ember tragikuma, hogy a hétköznapi szerelem, az ἔρως πάνδημος folyton lefelé húzza az égbetörő, az eszmékbe és örök szépségbe szerelmes erósz és elemi erővel igyekszik bele sodorni a maga állhatatlanságába, válogatásnélküliségébe és felelőtlenségébe, s ezzel állandóan veszélyezteti az emberméltóságot. A házasság nem érintkezés, sokszor éppen nem esztétikus és nem mindig harmónikus velejáróival együtt csak úgy ölt emberhez méltó, átlelkesített jelleget, ha a magasabb eredetű, égi erósz a maga régióiba emeli, a maga felelősségének és szellemiségének bélyegét nyomja rá és a maga tiszta lelkét leheli beléje. Csak így csillan föl a házasság érintkezésnek igazi értéke, mert immár a házasság én-te-közösségnek legkifejezőbb szimbóluma és záloga lesz, a szeretet áhitott egységének leg szemléletesebb és legbeszédesebb megvalósítója, és a termékeny szeretetnek megfelelő pecsétje: a szépségben nemző erősznek szükséges eszköze, az Isten-képnek folyton újból való megalkotása.

II. Ha a házasság lényege, magva az, hogy hitvesi szeretetközösség, az én-te-közösségek legbensőségesebb, leggazdagabb és legintenzívebb alakja, akkor ez a lényege és gyökere belesugározza a maga mivoltát és erejét *minden lényeges mozzanatába*. A házasság szeretetközösség jellegének közvetlen következményei ezek: a házasság lényegesen egy férfinak és egy nőnek viszonya, monogamiás, és pedig egyenrangú viszony, mely a teljes kölcsönös házasság hűségben valósul. Amint már most a házasságnak én-te-közösségi jellege annak isteni elgondolásából fakad és közvetlenül az emberi természetnek házasságra való rátermettségből sarjad, úgy ezek a következmények, a monogamiás jelleg és a házasság hűsége is a házasság

mivoltából adott megmásíthatatlan isteni elgondolások, magának a megmásíthatatlan természetnek változtathatatlan követelményei, nem emberi kény vagy ötlet tételezései.

1. *Monogamia.* — A trienti zsinat kiközösíti azt, aki azt állítja, hogy «a keresztényeknek meg van engedve egyszerre több feleséget bírni, és hogy ezt semmiféle isteni törvény nem tiltja». Ez közvetlenül *következik abból a tényből, hogy a házasság a legteljesebb én-te-közösség*, mely felöleli az egész személyt, annak egész lét- és élettartalmával együtt; nem úgy, mint a barátság, melybe az érdekek és föladatak egyneműsége belevisz valamit az én-ő-, illetve a mi-közösségből; hisz közös feladatok és célok a barátság legerősebb alapja; de ép ezért lehet egy embernek több barátja. De ahol a közösség alapja a nemi differenciáltság és kiegészülhetőség, ahol a kölcsönös önátadás és elfogadás az ama differenciáltsággal előírt közös életre, sőt a jövő nemzedékre szóló feladatok vállalása, ott bármilyen más, nem én-te-közösségi elem belekeverése lefokozza legalább az egyik felet, mert a személyből tulajdont csinál, a szeretetközösséget érdek-közösséggé süllyeszti, s a szeretést birtoklássá teszi. Ezért a többnejűség — többférjűségről nem is lehet szó, hisz ez a természet biológiai törvényénél fogva nem lehet más, mint nemi összevisszaság — mindig lefokozza a nőt, többé-kevésbé birtoktárggyá, élvezeti cikké teszi és rabot csinál belőle; s ezért a legkedvezőbb esetben is elhomályosítja és megsebzí a házasság eszméjét, mely az egész személyiségnek a legteljesebb életközösségre, közös sorsra és közös felelősségre való átadását követeli.

Ez a legkedvezőbb eset, mint jeleztük (36. lap.), az ószövetségben valósult meg. Nincs semmi teológiai alapja annak a hiedelemnek, hogy ez az *ószövetségi többnejűség* Isten részéről fölmentés, dispensáció, vagy éppen kiváltság volt; sőt még arra sem, hogy engedmény volt.

Hanem az egész ószövetség üdvtörténeti jellege szerint nem volt az más, mint Isten bölcsességének türelme, mely sem az életnek, sem a történetnek folyását nem forgatja föl, későbbi kultúrállapotokat nem elővételez, és ennek értelmében az akkori nomádok kultúrállapotának megfelelő férfiúi felsőbbiséget és női alávetettséget egyszerűen mint történeti adottságot beleállította az ószövetségi üdvtörténetbe, mely Istennek nem utolsó szava az emberiséghez. *Mi* az utolsó szava, azt kétséget kizáró módon megmondotta az Úr Krisztus, akinek kemény szava ide is vonatkozik: Kezdetben nem így volt! Aki az embert teremtette, férfiúvá és nővé teremtette, Ádámnak segítőül *egy* ellenképet teremtett, tehát a házasságot monogamiának gondolta el, és ezt a teremtői gondolatát ma is titokzatos természeti csodával nyomatékoztatja, mikor kifürkészhetetlen irányítással nagyjából annyi fiúnak ad életet, mint lánynak: 106 élve született fiúra esik 100 lány, a fiúcsesemők nagyobb halandósága azonban az egyéveseknél ezt a különbséget teljesen kiegyenlíti.

Aztán megtette a házasságot valós jelképpé, melynek ábrázolni és bizonyos értelemben valósítani kell azt a viszonyt, melyben Krisztus van az ő Egyházával. Amint tehát egy a Krisztus és egy az Egyház, egy a fő és egy a test, illetve szív, úgy csak egy férj és egy feleség kölcsönössége lehet annak a legszentebb vonatkozásnak képe. Minden többség itt az eredetinek nem hű és méltó képe, hanem karikatúrája.

Az olyan Schopenhauer-féle tetragamiás javaslatok: két férjnek legyen egyszerre egy közös felesége, mikor ez öregszik (a nő öregedése szerinte gyorsabb, mint a férfiúé), vegyenek el egy második fiatalabbat — az efféle javaslatok a természetnek csúf eltorzításai és első tekintetre elárulják, hogy a tenyészcivilizációból vesznek szempontjaikat és sugalmazásaikat. Már akkor közelebb járnak az igazsághoz az individualisták, mind a romantikusok,

mind a modernek, kik a házasságot az önkifejtőzés keretének tekintik, és rásejtenek, hogy az egyén legmélyebb értékei csak úgy tudnak kibontakozni, ha házasságon keresztül is egyéniek, ha mint én csak a te-vel áll szemben s nem a ti-vel.

2. *A házastársak egyenlőrangúsága* — ez talán a legszembetűnőbb következménye és föltétele minden éntársaságnak. Az én a te-t komolyan csak annak mondhatja, aki megérti és visszafelel rá; különben az én nem a te-vel állna szemben, hanem az ő-vel; nem személy nyílnék meg személynek, hanem személy dolognak. Innen a régi megállapítás: *Amicitia pares aut invenit, aut facit*, a barátság egyenlőrangúakat talál vagy csinál; és a még régibb iránymegjelölés, mely a házasságnak bölcsődala: *Csináljunk neki hozzá hasonló segítőt*. Legszemélyesebb ügyeiben az embernek nem lehet segítője, akinek segítőkeze nem ér föl hozzá.

Tévedés volna azonban azt gondolni, hogy ennek az egyenlőrangúságnak mechanikai vagy éppen matematikai egyenlőségnek kellene lenni. Hisz az a segítség, melyet az erősz nyújt: a kiegészítés és kölcsönösség segítése, föltételez bizonyos különiséget. Azt sóvárgom a másokban, ami bennem nincs, és azt tudom adni a másoknak, aminek ő híjával van. A házasság azért tud a legintimebb és legáldásosabb földi szeretetközösség lenni, mert a nemek testi-lelki különbözősége miatt férjnek és feleségnek legtöbb adnivalója van egymás számára.

Ebből több fontos gyakorlati következmény foly:

a) Teljesen ellenére jár a házasság legmélyebb érdekeinek minden olyan törekvés, mely arra irányul, hogy a nemi különbözőséggel adott ezt a termékeny feszültséget, ezt a polaritást tompítsa. Ilyen tartozik a mai gyökértelenségnek és minden hóbortból vallást csináló tehetetlenségnek egyik legkiáltóbb jelensége, a *meztelenség kultusza* (Nacktkultur), mely azt hiszi, hogy szoktatással közönbö-

sítheti a nemek különbségéből eredő veszedelmes ingerhatásokat. Mintha le lehetne arról szokni, hogy az ember férfi vagy nő! Amit ezzel a szemérmetlen meztelenkedéssel el lehet érni, mindössze a kölcsönös megilletődésnek, az ebből táplálkozó titkos vonzódásnak és szinte áhítatos kölcsönös kiegészüléskeresésnek eltompulása, tehát a házasszeretet gyökerének mérgezése, sőt rothasztása. Viszont a szemérmes, lovagias viselkedés a legegészségesebb talaj a hitvesi szeretetközösség számára is. Ép ezért a házastársak kölcsönös vonatkozását is gyökerében támadja és hihetetlen mértékben pusztítja a házasszemérmességnek nem kínosan szigorú megtartása. A házasságnak is szűziesnek kell lennie, tanítja a Casti connubii, és ez a szűziesség mindig egyik legszilárdabb bástyája lesz.

Ugyanilyen, sőt szigorúbb elbírálás alá esik az a mai kultúrtendencia, mely *fiúsítja a lányokat és effeminálja a fiúkat*, amelynek aztán egyik természetyszerű következménye lesz a *pajtásházasság* (melyet Lindsey amerikai gyermekbíró ajánlott). Mintha a házaselet a felelősségeivel és tragikumával pajtáskodás volna, és mintha az igazi, teljes tartalmú férfi és nő, mikor mint én és te kerülnek egymással szembe, pajtásoknak akarnak és tudnák érezni magukat! Megcsalottaknak éreznék magukat legmélyebb igényükben és fonák helyzetbe kerülnének legmélyebb énjükkel szemben! A hitvestárs nem játszótárs és kellemes pajtás, hanem a jobbik énnel másik fele, betű szerint fele-ség!

b) Ahol a házasság valósága megközelíti az eszmét, ott a házastársak között nincsen sem nyílt, sem lappangó *versengés az elsőségért*. Ott legmélyebb igényeik csattanó kifejezésének tekintik Szent Pál utasítását: A feleség engedelmeskedjék férjének, a férj pedig szeresse feleségét! Oda nem ront be nagy dérrrel-dúrral a felületes és egészségtelen nőemancipáció, mely az egyenlőrangúságot

egyenlőségre értelmezi. Ott mindegyik fél teljes nemi értékeinek és hivatottságának birtokában tudja, hogy férj és feleség viszonya nem fölé- és alárendeltség, nem magasabb- és alacsonyabbrendűség, hanem szerves és harmónikus egybehangzás, amint a Casti connubii páratlan mélységgel megállapítja: *A férj a fő, a feleség a szív.* Van-e értelme, hogy vetélkedés támadjon e kettő között, és a fej lenézzé a szívet, a szív pedig fő kívánjon lenni? Nemde, azt mondjuk: az a talpig ember, akinek helyén van az esze és a szíve? Az a házasság lesz a talpig jó házasság, hol helyén van az ész és szív, s áldatlan világ az, hol a fő föllázad a tagok ellen, vagy egyik tag a másik ellen. Ne azt nyomozzuk: melyik különb, az ész-e vagy a szív. Ez szofista kérdés, álprobléma. Mindkettőnek központi jelentősége van a szervezetben, annyira, hogy Platon a főben, mások Aristotelesszel a szívben keresték annak a helyét, ami az emberben a legemberibb. Mindkettőben van, más-más oldalról! Tudjuk, vannak fej-emberek és vannak szív-emberek; vannak fej- és vannak szív-kultúrák. De a hívő tudja azt is, hogy a fő az észnek szerve és a szív a szeretetnek szimboluma, és minden rang- és értéksor ősmintájában, a Szentháromságban a személyes abszolút ész, az Ige, és a személyes abszolút szeretet, a Szentlélek; s az ősi hitvallás szerint «amilyen az Atya, olyan a Fiú és olyan a Szentlélek... Ebben a Háromságban nincsen előbb vagy utóbb, nincsen nagyobb vagy kisebb, hanem mind a három személy egyképpen örökkévaló és egyenlő» (Atanáz-féle hitvallás).

A hitvesi egyenlőrangúságnak e lényeges velejárójával együttthalad néhány gyakorlati követelmény, melyeket szokás és jog szabályoz, azonban a házasságnak nemi én-te-közössége szentesít és értelmez.

A házasság csak akkor lesz igazán egyenlőrangúak közössége, ha a házastársak *közös világnézet* színvonalán találkoznak. A világnézet, avagy mondjuk csak ki nyiltan,

a vallási meggyőződés annyira központi lelki ügye az embernek, hogy igazi én-te-közösség két ember között lehetetlen, ha ebben nincs meg a közösség. Ezért a *vegyes házasság*, nemcsak az, melyet a jog tilalmaz, hanem az is, melyben gyakorló és névleges katolikus találkoznak, már eleve súlyos handicappal indul, és csak akkor nyújt reményt, ha a teljes valóság alapján álló hívő katolikus fél engesztelő és megváltó áldozatokra kész.

Az egyenlőrangúsághoz hozzátartozik, sokkal nagyobb mértékben, mint a mai embernek mélyebbblátásoktól elszokott szeme látja, az *életharcra való rátermettség egyenlősége*. Ahol az egyik fél — ma többnyire a nő — nincs fölszerelve, vagy nincs hangolva, sőt nincs rákényszerítve, hogy férje oldalán derekasan kivegye a maga részét a létharcból, ott előbb-utóbb aránytalanság lopódzik be a házasságba, mely a mai házassági válságnak egyik fő oka (lásd 220. lap).

Érthető, hogy a *balkérről való házasság* is lehet forrása rangegyenlőtlenségnek. Ami kevés jogosultság van a «Standesehe» követelésében, abból a meggondolásból fakad, hogy a társadalmi és születési osztálykülönbség igen sokszor lelki rangkülönbséget is jelent, s ez az én-te-közösségnek természetszerű akadálya. De éppen ezt a különbséget még legbiztosabban tudná áthidalni a komoly kölcsönös szeretet és megbecsülés és szellem-erkölcsi egyenlőrangúság.

A házasságnak szeretetközösségi jellege, mely egyenlő rangot követel, alapozza meg és lelkesíti át azt a jogilag is sürgetett követelményt is, hogy a házasfelek *együtt-lakásra* kötelesek, akkor is, ha lényegesen megváltoztak azok a körülmények és kilátások, melyek között egybekeltek. Férj és feleség kölcsönös viszonyánál fogva a feleség köteles férjét követni — egészen kivételes, abnormis esetektől eltekintve. Ubi tu Gaius, ego Gaia — a régi őserős és tiszta római házasság erkölcsnek ez a stílusos

megnyilvánulása voltaképpen a hitvesi lelkületnek leg-lelkéből van mondva. Az igazi szeretet aláírja, amit a költő mond, hogy akik szeretik egymást, azoknak jó nem távolabb kerülni egymástól, mint amennyire hervadás nélkül el lehet vinni egy rózsát (Lenau).

3. *A hűség.* — A házasságot nem egyszer úgy tüntetik föl, mintha az a szeretetnek pótléka volna, arra hivatva, hogy sorompóba lépjen akkor, mikor a szeretet hűlőben van; hogy mentse, ami menthető olyan vonatkozásban, melyet valaha két mélységes tüzes szenvedélynek egybelobbanása szült, de nem tudott életben tartani. A valóság azonban az, amit H. v. Meissen mond: *Treue ist der wahren Liebe Schwester!* Mert *mi a hűség?* A római légionárius ezt a két betűt viselte a sisakján: S. T., vagyis ennek a két szónak kezdőbetűit: *Semper talis.* Értelme: a római katonának mindig olyannak kell lennie, amilyen volt, amikor először nyomták fejébe azt a sisakot, nagy hagyományok büszke szimbolumát, melyet ő akkor a fiatalság hevületével és önérzetével vett föl és viselt a világ színe előtt. Élete további folyamán, mikor ezek az érzések fakulnak, mikor az ifjú szenvedelem lankad, ennek kell egy hosszú nemzedéksorok alatt kikristályosodott kiválóság egész méltóságával és varázsával szívébe szólnia: feszítse meg minden erejét, szólítsa csatasorba minden elbujt hősiességét, de ne csúfolja meg első buzgó-ságát; amilyennek indult, olyannak folytassa: *semper talis!* A hűség tehát a szeretetnek nemcsak édestestvére, nemcsak lánya, hanem anyja és őrzőangyala is. Ha röviden meg akarom mondani: a hűség a szeretet aszketikája.

A hitvesi hűségnek föladata megvédeni a házasságot az egyéni lelkület hullámozásai, s különösen hanyatlásai ellen. Ezt úgy éri el, hogy folyton a felsőbb erősszal áll eleven kapcsolatban és annak sugalmazásait hívja ki az alsó erő ellen, melynek Platon szerint az a természete, hogy elszáll, ha elvirult a testi szépség, mely egyedül

érdekelte és vonzotta. Ellenben a felsőbb erősz az eszmébe — mi azt mondjuk : a lelki szépségbe, a hitvestárs lelkén ragyogó Krisztusképbe és méltóságba volt szerelmes, s ezért ennek a szerelem-tárgynak az állandóságában részes.

A hűség, mint a felsőbb szerelemnek leglelke és egyben medre, megvédi a hitvesi szeretetet nemcsak a változékonyság ellen, hanem a *változatosságkívánság ellen* is ; az ellen, amit ma úgy szeretnek nevezni és nem egyszer úgy mentenek, hogy a férfiuban «poligám tendenciák» vannak. Keyserling, akinek Ehebuchja a nemes szándék dacára nagyban és egészben mégis csak a kinyilatkoztatástól elszabadult modern szellemnek szánnalmas vergődése és veresége, megállapítja, hogy mint erotikus lény mindenki poligám, a nő még inkább, mint a férfi, mert erotikája nüanszirozottabb (17. lap). Ez a jobb igyekezetű moderneknek is jellegzetes magatartása : féligazságok, de nagyban és egészben zavaros és zavaró beszéd. Ha Keyserling erősz helyett szexust mondott volna, nem kellene pörbe szállani vele. A nemiség magában, mint a differenciáltabb állati lét nemzési ösztönének formája, a fajt akarja folytonosítani és keresztülgázol egyéni érdekeken és értékeken, amint azt Schopenhauer közkezen forgó Parerga-töredékében (A szerelem metafizikája) helyesen, de egyoldalúan megállapítja. S e tekintetben Keyserling még dicséretet érdemel, hogy nem követel a férfi számára kiváltságos helyzetet, mint az «úri morál» gyászvitézei ; mintha t. i. a monogamiás házasság hűség csak a nőnek szólna, és a férfiúnak «poligamiás tendenciái» szabadságlevelet adnának minden hűtlenségre. De Keyserling épügy, mint annak idején Schopenhauer azt a végzetes hibát követi el, hogy a merő alsó nemző ösztönt, mely az én félretolásával a fajra irányul, egy tálba önti az erősszal, melyről már első nagy apologétája, Platon megállapította, hogy lényegesen az egyénen tájékozódik : benne az egyén keresi a

maga lényeges kiegészülését és akarja biztosítani legmélyebb egyéni lehetőségeinek teljesülését a hozzája hangolt másik lényben. Az erősz ezért lényegesen monogám és természetszerűn hűséges ; mint a legintimebb és legátfogóbb én-te-közösség az egyéniség legmélyebb rétegeibe ereszkedik a gyökere és felöleli a személyiséget a maga egész valójában ; személyt személyhez köt, lefoglalja kölcsönösen a személyiségnek minden felelősségét és elvállalja egész életsorsát a jelen világra és az örökkévalóságra. Az ilyen lefoglalás és közösség elvben kizár minden csapodárságot és eleve törvényt ül a hűtlenségnek minden gondolható igazolása fölött. Aki kölcsönösségben adja és elfogadja a halhatatlan lelkű ember személyiségét összes felelősségeivel együtt, azt magától értődő kizárólagossággal egyszersmindenkorra hozzákötik az örök felelősségnek láthatatlan és mégis eltéphetetlen szálai. Ennek viszont három jelentős következménye van.

Az első a teljes kölcsönös önátadásnak jogi jellegű, természetszerű pszichofiziológiai következménye, melyet Szent Pál így fejez ki : «A férj adja meg a feleségnek, amivel tartozik, hasonlóképpen pedig a feleség is férjének. Az asszonynak nincs hatalma a teste fölött, hanem a férfiúnak ; hasonlóképpen a férfiúnak sincs hatalma teste fölött, hanem az asszonynak» (Kor. I. 7, 3—4). Ennek a kölcsönös házasság *tartozásnak* gyökere azonban a házasság észméje, az intim én-te-közösség, és ezért természetes, hogy gyakorlatát is átjárja a kölcsönösségnek, szeretetnek, áldozatosságnak, kiméletnek és önzetlenségnek az a szelleme, mely szülte.

A házasság hűség pszicho-etikája kellő világításba helyezi a házassági *féltékenységn*ek annyira jelentős kérdését is. Van féltékenység, melyet nem szeretet sugall, hanem szenvedély. Az a szeretet, melynek Schlegel szerint kezdete az egymás számára való megnyíltság és

delelője az egymásban való föltétlen megbízás, nem hágy helyet ama féltékenység számára, melyet Schopenhauer rendkívüli szellemességgel így jellemez: Eifersucht ist eine Leidenschaft, die mit Eifer sucht, was Leiden schafft. Ez voltaképpen önzés, mely a másik félben csak tárgyat lát, és mivel nem tud szellemi közösségbe helyezkedni vele, ezt a tárgyat félti ugyanazzal a lelkülettel, mellyel a fősvény félti aranyát, az államférfi a hatalmát vagy népszerűségét. Ennek nincs köze ahhoz a szeretethez, melyről Szent Pál megállapítja, hogy az «nem féltékeny . . . nem gondol rosszat» (Kor. I. 13, 4, 5). De van féltékenység, mely a felsőbb szeretetnek édestestvére és fegyveres bajtársa, mely félti azt, ami a hitvesi szeretet közösségnek lényege: a személyes kölcsönösség kizárólagosságát. «Erős a szeretet mint a halál, mondja a Szentlélek, és kemény mint az alvilág a buzgó szerelem; annak lobogása tűz és lángok lobogása. A vizek sokasága nem olthatja ki a szeretetet, és a folyóvizek nem boríthatják el azt» (Énekek éneke 8, 6—7). Ez a szeretet hogyan szállna sikra legszentebb érdekeiért! Hogy miről van itt szó, azt legjobban megérezteti Szent Ágostonnak egy fölséges tanácsa: «A nőknek féltékenyeknek kell lenniök férjeikre, nem testük, hanem lelkük miatt. Erre intem őket, ezt parancsolom nekik; a püspök parancsolja, Krisztus énbennem parancsolja: Ne engedjétek paráználkodásra férjeiteket, hívjátok föl az Egyházat velük szemben . . . Minden egyéb dologban szolgálóként engedelmeskedjétek nekik, szeretettel szolgáljatok nekik. Dacosság, gög, engedetlenség ne legyen bennetek; szolgálóként szolgáljatok nekik; de ebben az egy dologban hangosan kiáltssatok az ügyetekért. Ha férjed szükségből eladja a házat, szó nélkül tûrd; mindent viselj el férjed szeretetéből. Csak tiszta maradjon! a házasság legyen a te egyedüli saját kívánságod; ezért küzdjél. Hadd pusztulni a birtokot, csak férjed lelke ne pusztuljon el a te elnézésedből!»

A házasságban gyökerező és ezért megokolt féltékenységnek legjelentősebb területe a közös nemi vonakozásban való hűség. Hisz a nemi közösség a teljes, személyes házasságban legfoghatóbb és következményeiben legfelelősebb folyamata és szimbóluma. Az ember mélyen egységes lény. Az alsó erőszak másfelé-húzása mint irány és kísértés megvan. De ha engednek neki, mindig magával rántja és meggyalázza a felső erőt, letépi az emberméltóság koszorúját éppen annak a homlokáról, ami legintimebb az emberben. A nemi hűtlenségnek ez az ember- és jellemromboló hatása újabb ismételt mély megvilágításba került (Foerster).

De a dolgot a másik végeről is kell nézni. Az egész nemi életnek az ember számára jogosultságot, megengedettséget és így az emberméltóságnak megfelelő jelleget csak az ad, hogy teljesen a felsőbb erő szolgálatába szegődik. Minden félrelépés itt súlyos vétés ama felsőbb erő ellen, megsértése, sőt megtagadása a házasság-én-te-közösség nagy felelősségeinek, halálos merénylet az ember egyéni méltósága ellen. A házasságtörés példátlan súlyosságának itt van a gyökere; jóllehet a társadalmi jogrend és a gyermekek ellen irányuló vétsége egymagában is eléggé megminősíti. Ezért nem csoda, ha magában hordja büntetését, amint ezt nagy művészettel érzékelteti az első modern híres «házasságtörési regény», Flaubert Madame Bovary-ja, melynek bizonyára nem maradt volna el mély tisztító és józanító hatása, ha szerzője legalább valami szikráját mutatta volna a hívő kereszténységnek. A kereszténység elmélyítette az erőt és az én-te-közösségek tartalmát és felelősségeit, amennyiben vonatkozásait örök szempontok alá állította és az én-te-közösségnek tagjait Krisztus élő tagjaiként tiszteli. Ezért most a házasságtörés ezt a hitvesi közösség gyilkoló jellegét felölti már a gondolat és szándék világában: «Mindaz, aki asszonyra néz, hogy őt megkívánja, már

házasságtörést követett el vele szívében» (Máté 5, 28). Ezért aztán a keresztyény lelkiismeret az Isten előtti nagy számadás élő hitével és halálos elszántságával utasít és ítél el minden olyan házasságellenes nemi vonatkozást, melyre a legszentebb emberi érdekeket áruba bocsátó modern lelkületnek nincs elítélő szava — legföljebb sekély elméncségét köszörüli rajtuk, és nem sejtí, hogy a házasságtörés minden tragikuma sír ki belőlük — : az ú. n. házassági háromszög, házi barát vagy barátnő, és minden flirt, amire ennek a keresztyénsége vesztett társadalomnak legföljebb blazirt mosolya van.

Van aztán a mi alaptételünknek még egy következménye, jelentősebb, mert átfogóbb az előzőknél : Ha a házasság az a mélységes szeretetközösség, aminek jellemeztük és indokoltuk, akkor voltaképpen meg is jelöltük a házassági válság megoldását és *a házasság nehézségei minden orvosságát*. Hisz az a szeretet, mely ott izzik a házasság eszméjében, a legnagyobb hatalom az Égben : L'Amor che muove il sol e le altre stelle — méltán ebben a páratlan sorban cseng ki Dante Divina Commedia-ja ; és a legnagyobb hatalom a földön : Liebe ist der Weisen Stein (Angelus Silesius). Ez a bölcsék köve, melyről álmodtak hiú álmokat ügyefogyott tudósok : amihez nyúl, arannyá változtatja. Halljuk csak — a legszebb sorokat, melyeket valaha ember írt ! Megírta egy fájós szemű, igénytelen külsejű tarzusi zsidó, aki azonban a világtörténet legnagyobb embere lett, mert a legnagyobb szeretet lángolt benne, mely valaha merő emberszívet hevített : «Szóljak bár emberek vagy angyalok nyelvén, ha szeretetem nincsen, olyanná lettem, mint a zengő érc vagy pengő cimbalom. És legyen bár prófétáló tehetségem, és ismerjek bár minden titkot és minden tudományt, és legyen bár oly teljes hitem, hogy a hegyeket áthelyezzem : ha szeretetem nincsen, semmi vagyok. És osszam el bár vagyonomat a szegények táplálására, és adjam át bár testemet

úgy, hogy elégjek : ha szeretetem nincsen, semmit sem használ nekem. A szeretet tűrő, kegyes ; a szeretet nem féltékeny, nem cselekszik rosszat, nem fuvalkodik fel ; nem nagyravágyó, nem keresi a magáét, nem gerjed haragra ; nem gondol rosszat, nem örvend a gonoszságnak, de együtt örvend az igazsággal ; mindent eltűr, mindent elhisz, mindent remél, mindent elvisel. A szeretet soha meg nem szűnik. A prófétálások véget érnek, a nyelvek megszűnnek, a tudomány elenyészik . . . Most azért megmarad a hit, remény, szeretet, ez a három ; de ezek között legnagyobb a szeretet» (Kor. I. 13).

Ez a szeretet hogyan tudna orvosságot minden házassági bajra is, hogyan tudná kibogozni minden csomóját, hogyan tudna erőt folyósítani minden föladata számára ! Ha megborzongott lelkünk, mikor belelátott azokba az egyéni és társadalmi örvényekbe, melyeket a házasság mai állapota nyit (1. ért.), most, mikor a teremtoi és krisztusi elgondolás fényében a házasság örök szeretetforrásnak bizonyul, csak azt kellene mondanom a nehézségek színe előtt Szent Ágostonnal : Da amantem, et fac quod vis !

Azonban még sem olyan egyszerű a dolog. A házassági válság, mint láttuk, szociális válság is. S igaz, hogy minden szociális bajnak orvossága a szeretet ; de ép annyira igaz ez egyszer az a szellemes meghatározás : Quid est caritas? — In mundo raritas. Ritka dolog e világon a szeretet ; s a kérdés éppen az, hogyan lehetne belőle minél többet juttatni a házasságnak. Aztán azt sem szabad feledni, hogy a házasság eszméjének megvalósítása — pedig csak az eszmeszerű házasság az igazi, föl-szabadító, építő, gyógyító szeretet forrása —, miként Platon helyes meglátása szerint minden eszme megvalósítása, ezen a földön állandóan *föladat marad*. Tehát annak nagy útja van. A szeretetnek, a hitvesinek is, megvan a maga iskolája, melybe ugyancsak nem egyforma tehet-

séggel kerülnek bele és nem egyforma igyekezettel járnak a hivatottak. Ez megannyi szempont, melyek megokolják, hogy ha a szeretetben meg is találtuk a házassági válság teljes megoldását, mégis türelmesen tovább fejtsük tragikumának szálait.

6. Szülő és gyermek.

A házasság főcélja.

Valamely dolog lényegét az értelme fejezi ki. De a célja közvetlenül az értelméből fakad. Mi rejlik valaminben, mi a mélyebb értelme, azt kezünkre adja rendeltetése.

A házasságnak értelme, mint láttuk : nemi differenciáltságban gyökerező én-te-közösség. Minden igazi erősz egyesülésre törekszik, hogy kiegészülést áhító szegénysége kielégüljön. Ebben az egyesülésben az egyik félnek rászorultsága találkozik a másiknak bőségségével, az egyiknek kapni-akarása a másiknak adni-akarásával. Mikor a szegénység, Πενία, a bőséggel (Πόρος) nászra lép, a kölcsönös adás és elfogadás virága új életnek fakadása. A hitvesi egyesülés a kölcsönös szeretet tűzének új föllángolása és konkrét biztosítéka, s az így elmélyült, biztosított és meggazdagított szeretetnek látható gyümölcse és egyben záloga : *a gyermek*. Hogy van hitvesi szeretet, hogy a házas én-te-közösség nem merő hangulat és ötlet, hanem élettél teljes mélységes valóság, annak mindig föllebbezhetetlen bizonyossága lesz a gyermek.

Benne *teljessé válik a szeretet-közösség*. Minus quam inter duo caritas haberi non potest, mondja Nagy Szent Gergely : legalább ketten kellene a szeretéshez. Ez igaz ; de minden élet- és szeretet-közösségnek ősmintája a Szentháromság, megtanít, hogy a szeretet láncá csak

három szemben lesz gyűrű : szerető, szeretett és a kettő kapcsa, diligens, dilectus et ipsa dilectio, mint már Szent-viktori Richárd megállapítja. A házasságban a gyermek a szeretet-kapocs a két hitvestárs között ; közös vérük és közös lelki képük ; még pedig amint megtanít G. J. Mendel, a híres brünni ágostonos tanár, kit félszázaddal a halála után a tudomány újra fölfedezett és mint a XIX. század egyik legeredetibb tudósát ünnepel : a lányokban az atya vonásai uralkodnak, a fiúkban az anyáéi. Így az atya a fiában, kitől különben az egyneműség taszítja, újra meglátja és szeretheti feleségét, és az anya a lányban, akitől egyébként a nőknél még nagyobb egynemű irritabilitás következtében távol kerülne, valamiképp újra rátalál szeretett férjére. Isten teremő elgondolása így ismétli meg az ő jellemző finomságával a házasság céljában, a gyermekben annak értelmét, a hitvesi szeretetközösséget.

De éppen mert a házasság rendeltetésében jelen megfogható konkrétságban annak lényege, nem csoda, ha a házasság egész mivolta kevésbbé finom hűrozatú lelkek és a szociális értékelés számára is úgy jelenik meg, mint intézmény, melynek hivatása és mivolta az emberiség életfájának lenni. Érthető, ha a házasság teremői és krisztusi elgondolása is ezt a mozzanatot állítja előtérbe. Hisz a közösség számára ez a jelentősebb és a házasság egyének számára is ez a házasság közösségnek és lelkületnek mindenki számára jól érthető és félre nem érthető kifejezése. Katholikus elgondolás szerint is a házasság egyénfölötti krisztusi kegyelemközösség, s az énfölöttiség legcsattanósabban abban a ténybe fejeződik ki, hogy az emberi nem fönntartásáról van hivatva gondoskodni.

Érthető tehát, ha a házasságot megteremő első isteni szó a házasság rendeltetését kifejezett parancs alakjában nyomatékoztatja : «Szaporodjatok, sokasodjatok és töltse-

tek be a földet» (Gen. 1, 28). Isten, a teremő és ítélő Isten megfőllebbezhetetlen rendelkezése értelmében tehát a házasság arra való, hogy Isten képmásának hordozói sokasodjanak, s alapot és anyagot szolgáltatassanak ahhoz a világalkotó gondolathoz, mely elhangzott akkor, mikor Isten mondotta: Teremtsünk embert, és mikor nyilvánvalóvá lett, hogy ezt a nagy gondolatot az emberi történelem útján akarja megvalósítani.

Ugyanezt az igazságot hangoztatja a házasság *krisztusi elgondolása*, csak «felsőbb fekvésben.» Elkölzelgetett az Isten országa, és benne a házasság arra való lett, hogy polgárokat adjon Isten országába. A kisdedeket éri az a kitüntetés, hogy az Üdvözítő a házasságnak ezt a zsönge gyümölcsét találja elsősorban alkalmasnak és hivatottnak a mennyek országának elnyerésére. A keresztyén házasságnak az a lényege, hogy Krisztusnak és az ő Egyházának vonatkozását valós ábrázolásban kell képviselnie, sőt bizonyos értelemben megvalósítania. Nos, Krisztusnak és az ő Egyházának viszonya nem meddő viszony, hanem lelkeknek Krisztusban való állandó új nemzése: *ex lavacro aquae in verbo vitae*. A házasság termékenysége ennek a kegyelmi nemzésnek nem egyszerűen képe és utánzata, hanem föltétele és részben valóstítója. A bűnbeesés nélkül ép a házasság lett volna nemcsak a testi, hanem a kegyelmi születésnek is eszköze és szerve. Ádám minden ivadéka nemcsak Isten képét, értelmet, szabadakaratot, a lélek földadataira alkalmas ép testet kapott volna, hanem kegyelem állapotában is született volna, sőt a teljes testi-lelki harmónia adományaival is; mindennek közvetítője maga a házasság lett volna (Dogm. I. 350. lap).

De a jelen üdvrendben is, mely a bűnnel jött diszharmóniát nyögi, de már a megváltásnak áldott csillaga alatt áll, a házastársak teljes tartalmában és hatékonyságában gyakorolják gyermekeik által azt az *egyetemes*

papságot, melyre a házasság szentségi jellege fölkeni őket : általuk állítják Isten színe elé az ő élő képmásait. általuk visznek oda az újjászületés forrásához folyton új hivatottakat, általuk adják oda az oltár szolgálatára zsengejüket, szebb értelemben mint az ószövetség családjai. A római katolikus egyházban a papság kötelező celibátusa miatt a papság és a keresztény család között vérrokonságszerű, bensőséges vonatkozás jön létre, melynek nincs mása semmiféle vallási közösségben. Hisz a család kebléből születik újra minden nemzedékben az a papság, mely ilyenformán nem mint kaszt és idegen test helyezkedik el a többi osztállyal szemben, hanem hús az ő húsából és vér az ő véréből (lásd Ige szolgálatában, 443. lap).

Ha a keresztény házasságon Isten áldása van, az első-sorban *gyermekáldás*. A gyermek valóban áldás az atyának, mert élete alkonyán, mikor férfiónérzete számon kéri tőle élete művét, gyermekeire néz és azt mondja : Non frustra vixi. Áldás az anyának, akit Szent Pál mély szava szerint megszentel a gyermekszülés ; s ez egyúttal a legtermészetesebb módon elégíti ki a nőben a benne szunnyadó legmélyebb, legtiszteletreméltóbb és éppen ezért legkevésbé megcsalható igényt, az anyaság igényét, tehát megkíméli őt a céljavétett természet és élet keserűségeitől. A gyermek a hitvestársak kölcsönös szeretetének mindenkor meginterpellálható beszédes tanuja, záloga és kapcsolata. Általa Isten a házasságra pecsétet üt, melyet többé le nem törölhet semmi. A gyermek ezért a házasságnak is legtermészetesebb őre és orvosa. Ki tudná megmondani, mennyi lanyhuló szeretetnek lett támasza, mennyi elhagyott anyának lett életalapja a gyermek !

Nem utolsó helyen áldás a gyermekáldás azért, mert a szülők számára jogot és kötelességet jelent *nevelésük*. Hisz a nemző tevékenység természetszerű folytatása a nevelés, mely voltaképpen növelés. Istennek ki nem

meríthető bölcsesége szerint a gyermek az összes lények között a leggyámoltalanabbnak születik és legtovább szorul rá a család szerető gondozására és gyámolítására. Ebben a nevelő tevékenységben a szülők, elsősorban és különösen az első időben, természet szerint nagyobb arányban az anya, újra átéli ifjúságukat. A gyermek őseredeti közvetlenséggel nyílik meg minden hatásnak; minden megnyílása és alakulása az eredetiség, a fakadás üdeségével mosolyog belé a szülőkbe, és módot ad nekik a fakadás frissességében újra átélni mindazt, ami a megszokottság és kopás következtében már-már elvesztette értékét és ízét a számukra. Ezért a harmónikus termékeny családi élet az igazi lelki fiatalság megóvásának páratlan virágos kertje, s benne a gyermek a napsugár; coniugium sine prole est quasi dies sine sole.

Aztán a szülőket gyermeknevelő tevékenységük a legközvetlenebb életközösség és kölcsönösség erejével és felelősségével állandóan fölhívja, *hogy maguk is éljék, amire nevelnek*. A keresztény nevelésnek egyszerű a programja: ut formetur in vobis Christus, Krisztust kiformálni a zsöngé lelkében (Gal. 4, 19) és ennek tartalma: lelkiség Krisztusban, fegyelem, igénytelenség, odaadás az eszmények iránt. Ha a szülők erre becsületesen ráeszmélnek, a gyermek áldás lesz számukra abban a mélyebb és igazibb értelemben is, hogy a fakadó keresztény élet az első ifjúság bájával és az első szeretet erejével tulajdon vérükről töretlenül sugárzik vissza rájuk és az élet koptatásaitól fakuló lelkiségüknek visszaadja az első fiatalság üdeségét és lelkiismereti finomságát.

A házasság főcélja azonban akkor mutatkozik be igazi jelentőségében, ha *szociális vonatkozásában* tekintjük. A házasság a közösség életfája. Egészségén és termékenységén fordul a társadalom megújrodása. Ha mennyiségben és minőségben folyton kiváló nemzedék sarjad a házasságból, biztosítva van a társadalmi testszervezet

megújulásának egészséges folyamata ; «minden egészséges új gyermekben, ki a világra születik, Isten biztosít, hogy még nem esik kétségbe az emberiség jövője felől,» tartja egy keleti mondás. Meddő avagy silány házasság termékenység az emberi életfolyamat sorvadása. Nincs leverőbb és aggasztóbb látvány, mint az egykés területek néptelen községei, és nemcsak elégikus hangulat sugalmazója a megfordított címer ; az temetés : egy nemzedék temetése. Nagy dolog és szívbe markol az egyes ember sirbahervadása ; de hasonlíthatatlanul nyomasztóbb egy nemzedéksor előregedése, amint ez statisztikailag kimutatható a mai európai kultúrnépeknél. Eltűnődve kérhetjük itt a messze tekintő Petőfivel : Lesz-e gyümölcs a fán, melynek nincs virága? Nevelési problémákkal és törekvésekkel kapcsolatban szokás-mondás : Akié az ifjúság, azé a jövő. Pedagógiai tekintetben ez nem egészen fejezi ki az igazságot. De teljes mértékben igaz szociális tekintetben. Az emberiség élni-akarása, egészséges életösztöne szociális fokon a gyermek-akarásban jut kifejezésre, s hanyatló koroknak a történet tanúsága szerint mindig az volt a jellemzője, hogy irtóztak a gyermekáldástól.

Ez jellemzi a mi korunkat is. A házasság kérdésében minden javaslata ebben csattan ki : birth-control, *a születések szabályozása* észszerűeknek gondolt szempontok szerint. Ez az állásfoglalás a reneszánszkor óta elharpózott kereszténytelen individualista és naturalista életfölfogásnak logikus folyománya. Ha minden életformának és élettevékenységnek egyetlen értelme az egyéni aspirációk érvényesülése, ezek pedig a naturalistamonista alapgondolat értelmében a fogható, anyagi, jelenvilági életkörüre szorítkoznak, akkor a házasság tevékenységnek sem lehet más mértéke, mint az eudémoniás naturalista egyéni jóllét ; és akkor természetes, hogy az újkori technikai gondolkodás, mely mindent a hasznosság

és racionalás szempontjából néz, a házas vonatkozásoknak, és nevezetesen a házas nemi érintkezésnek is egyetlen irányítója lesz. Ez következetes állásfoglalás, és jogosultsága csak azon fordul: helytállnak-e elvei? S ez a kérdés, mely elvileg csak a bölcselő elmélés terén intézhető el (lásd A bölcsélet elemei), rövid úton megítélhető házasság-reformáló törekvéseinek gyakorlati eredményeiből is: gyümölcseikről ismeritek meg őket!

Ezeknek a házassági reformtörekvéseknek minden javaslata és érvelése hadüzenet a hagyományos, keresztény fölfogás ellen, amelyet teljes következetességgel megint csak a katolikus Egyház képvisel, amint azt köntörfalazás nélkül elismerik ennek a fölforgató reformiránynak olyan elszánt hívei is, mint Ellen Key. A kérdésben forgó javaslatok három probléma körül helyezkednek el: fogamzás-szabályozás és megakadályozás, születés-szabályozás, magzatelhajtás és -ölés alakjában, és elvi termékenység-szabályozás a fajjavítás, az eugenetika nevében. Mind a három területen két engesztelhetetlen ősi ellenség vívja csatáit életre-halálra, s nekünk föladatunk megmutatni, hogy az egészség, élet és ennelfogva a jövő harcos képviselője az ősi katolikus fölfogás, ha az individualista naturalizmus még annyira a haladás, életszerűség és célszerűség ígéit hordja is ajkán.

1. *A fogamzás-szabályozás.* — 1798-ban Th. R. *Malthus* anglikán pap *Essay on the Principles of Population* című művében föllállította híres népesedési törvényét: Az emberiség geometriai arányban szaporodik, ellenben az élelem csak számtani haladványban fokozható; ezért az emberiség menthetetlenül éhség-válságoknak néz elébe. Művének második kiadásában veti föl először mint ennek az éhségválságnak orvosságát a születések szabályozását, birth-control, de csakis késői házasodás és a házas nemi érintkezéstől való önkéntes lemondás alakjában. Ennyiben jogtalanul hivatkozik reá egy újabb irány

(az ú. n. új-malthuzianizmus), mely a fogamzás-akadályozásnak régebbi dekadens korokban is szokásos, de mindig bűnösnek érzett és bélyegzett módját (a szándékosan megszakított érintkezést: coitus interruptus) erkölcsileg föl akarja szabadítani, és ezenfelül a modern technika és orvosi gyakorlat támogatásával ijesztő arányú agilitással a fogamzás akadályozásának olyan módjait javasolja és terjeszti, melyek lehetővé teszik a nemi érintkezéssel járó kényezéseket, ellenben a Teremtőtől hozzája kapcsolt felelősségek és terhek alól kibujnak.

Ez a gyakorlat vezetett aztán a születéseknek oly aggasztó mérvű csökkenésére először a vezető társadalmi rétegekben, aztán az alsóbb népnél is és a fehér fajnál általában, hogy az individualistákkal egyébként közös világnézeti alapon álló nacionalisták és fajimperialisták kétségbeesetten meghúzták a *fehér fajnak és világuralmának halálharangját*. De ezzel a viharozással a folyamatot magát a legcsekélyebb mértékben sem tartóztatják föl. Sőt megértük, hogy 1930 júniusában a világ összes anglikán püspökeinek *Lambeth-konferenciája* az általános keresztény elvek hangoztatása dacára kimondotta: «Ahol fönnforog a gyermekkorlátozásnak vagy gyermekkizárásnak világosan érzett erkölcsi kötelessége, és ahol elégséges erkölcsi ok a teljes tartózkodá sellen szól, ott a konferencia megengedhetőnek tartja más módszerek alkalmazását is, föltéve, hogy ez a keresztény elvek világánál történik». Ez a protestantizmus gyökeres felemaságának csattanós történeti dokumentuma: keresztény elveket hangoztat, és megteszi a végzetes engedményt a kereszténységgel átlós ellentétben álló naturalizmusnak és utilitarizmusnak.

Viszont a *katholikus Egyház* éppen ezen a ponton mutatja meg, hogy állásfoglalásait nem kordivatok és izlések, nem nehézségek és megalkuvások inspirálják, hanem örök elvek és érdekek képviselőjének és őrének tudja ma-

gát, és ezzel az elmozdíthatatlan elvi magatartással tesz az emberiségnek, az egészségnek, az életnek és igazi haladásnak döntő szolgálatot. Már 1869-ben a vatikáni zsinat atyái elé került egy emlékirat, mely a gyóntatók számára engedelmet kér, hogy adott esetben az onanizmust (ez a szándékosan megszakított házasság érintkezésnek másik neve) ne halálos bűnnek kezeljék. A vatikáni zsinat kénytelen volt idő előtt félbeszakítani működését és így a fölvetett kérdésben nem foglalhatott állást. De az Egyháznak elméleti és gyakorlati állásfoglalása kezdettől fogva tévovázás nélkül az volt, amit aztán a Casti connubii szokatlan ünnepélyes formában, tehát dogma jellegével ki-mondott (lásd 14. lap). Az Egyház a házasság nemi érintkezésben föltétlenül, mint az isteni és természeti törvény-nyel ellenkezőt, tehát mint tartalmánál fogva halálos bűnt elítél minden olyan szándékos tettet, mely egyenest a fogamzás megakadályozására irányul, akár operatív avagy beoltó orvosi beavatkozás az, mely hosszabb időre vagy egyszersmindenkorra lehetetlenné teszi bármelyik házaspár számára a fogamzást (házasoknak, különösen nőknek mesterséges sterilizálása), akár magának az érintkezésnek tényében ú. n. preventív eszközökkel és módokkal él, melyek a fogamzás lehetőségét közvetlenül ki-zárják.

A katolikus tanítás itt nem más, mint következetes és hű alkalmazása annak a teremtői gondolatnak, melyet Isten beleírt a nemi természetbe és melyet tételes parancs alakjában külön is kifejezett.

Isten beleírta a XI. Pius pápa által oly ünnepélyesen kihirdetett parancsot magába a természetbe. Hiszen köz-tudomású, hogy mi a nemi differenciáltságnak biológiai jelentősége: Külön a férfiúi és külön a női szervezetben képződik a két differenciált csirasejt (mag- és petesejt), melyeknek az a természetszerű rendeltetése, hogy egye-sülésük által új emberi egyéni létnek adják meg az ana-

tómiai és biológiai alapját. Minden szándéko snemi tevékenységnek csak úgy van tehát jogosultsága, ha azonosítja magát a természetnek ez útmutatásával. Etikailag ugyanis csak az helyes, ami összhangban van a dolognak természetével. Következésképp minden szándékos tevékenység, mely természeti jellegénél fogva arra alkalmas, hogy egy-egy ilyen nemi sejtet elválasszon (ilyen a szándékos érzéki gondolat és gerjedelem is), csak akkor lehet erkölcsileg megengedett, ha a két különmemű sejt egyesülését szolgálja, illetőleg nem akadályozza meg szándékosan. A természet ellen van és ezért súlyosan bűnös minden szándékos nemi gondolat, érzés és tett, amely tartalmánál fogva arra irányul, hogy a szervezettől elválassza a csirasejtet, de magában kizárja a két csirasejtnek egyesülését. Ezért a természet ellen van és ennél fogva súlyosan vétkes és soha, semmi körülmények között megengedette nem válik minden fogamzásakadályozó tett, melyet az új malthuzianizmus ajánl. Hasonlóképpen el van ítélve minden szándékos nemi gondolat és tett, mely természeténél fogva nemi sejt elválasztására irányul és természetszerűen abban végződik, de a két csirasejt egyesülését kizárja (önfertőzés, szándékos buja gondolatok, érzések, érintések). A házasságkivüli természetszerű érintkezés pedig, jöllehet a nemiség Isten rendelte biológiai föladatának nem jár ellenére, mégis súlyosan bűnös és természetellenes, mert egyrészt a nemi egyesüléssel járó intimséget és felelősséget csakis személyes én-te-közösségben lehet az ember erkölcsi méltóságának sérelme nélkül megvalósítani, másrészt pedig a nemi egyesülés természetszerű eredménye, a gyermek és annak nevelése a nemi közösség állandóságát követeli meg. (Lásd 7. ért.)

Amit Isten ilymódon félreérthetetlenül írt bele a természetbe, amikor férfiúvá és nővé teremttette az embert, azt rendkívül finom és erőteljes vonásokkal belevéste az

emberi lélekbe is. A nemi differenciáltság nem hiába hogy belesugárzik az összes emberi életmegnyilvánulásokba : a nemi biológia törvényei magasabb vetületben megismétlődnek a házasság értelmét adó erőszak alkatában is, és ott is föllebezhetetlenül követelik megtartásukat. Mihelyt a nemi érintkezés eltér a természetnek útjától és a racionalás, a technika inspirációira hallgat, megszűnik az érintkezés annak lenni, amivé a házasság mélységes szent értelmé avatta : nem lesz többé a közvetlen kölcsönös átadásnak, az erősz követelte egyesülésnek természet-szerű, mély és intim szimboluma, mely intenzitásával, melegségével és teljességével a hitvesi szeretetnek pecsétje, virága, éltető gyökere és áldása, mely folyton táplálja azt az ifjító, alkotó erő- és önértetnövelést, mely minden szeretetsugallta, fönntartás nélküli önátadásban és elfogadásban benne van. Mihelyt itt közbelép a technika és racionalás, a természetszerű fakadás helyébe lép az utilitarizmus, az erősz természetszerű gyermekének, a heroizmusnak helyébe a sunyi számítás, és ennek nyomán jön az önzés, a raffináltság, aztán az unottság és végül a többé-kevésbé racionált baromiség.

Ez az értékek hierarchiájának fölforgatása: ami eszköz, céllá lesz, ami szimbolum-jellegében érték, lényegbe torzul. S ebben a fejetetejére állított világban az önzővé és élveteggé vált lélek a legérzékenyebb virágnak letörli hímporát, a szeretet méltóságának lerántja legszebb koronáját : a házastárs megszűnik az én-te-szeretetközösség egyenlőrangú fele lenni, s e helyett merő kéjeszközzé süllyed ; a kölcsönös tisztelet, minden szeretet alapgyökere elsorvad, és vele visszahozhatatlanul vész a hitvesi szeretet lelke, az együvéhangoltság. A mai ú. n. szerencsétlen házasságok szerencsétlenségének okát 95%-ban itt, az újmalthuziánus fogamzás-akadályozó praktikákban kell keresni.

Hogy ezek a praktikák közvetlenül *meghiúsítják Isten-*

nek tételes rendelkezését is, tehát vakmerőn ujjat húznak a Teremtővel és örök Bíróval, a mondottak után alig szorul részletezésre. A házasság hajnalán elharsant az isteni parancs: Legyetek termékenyek és sokasodjatok. A fogamzás-akadályozó propaganda eredménye, hogy a valaha virágzó keresztény kultúrát hordozó népek fogynak és a halál útján járnak. Szociológusok megállapítják, hogy ahol a születési index (ezer emberre eső születési szám) 17-re száll, ott menthetetlenül a halál jár; s ehhez veszedelmesen közel kerültek a valaha legértékesebb kultúrnépek: franciák, angolok, amerikaiak, sőt a németek és — mi is! Német eugenetológusok megállapítják, hogy a német nép számbeli fönnmaradása, tehát nemzeti léte egyáltalán csak akkor van biztosítva, ha minden család legalább három gyermeket legalább ötéves korig fölnevel.

Igy kel harcra Teremtőjével a modern individualista és utilitarista házassági reform. Mikor aztán fegyvertársává szegődteti azt a tudományt, melynek a tudományok Urát kellene szolgálni, az egész mozgalmat új *titánok harcává* avatja, melybe úgyszólván az összes teremtmények bele vannak vonva. Lehetetlen meg nem érezni, hogy kimenetele csak világomlás lehet.

Végül nem hagyható szó nélkül az a nagy igazság, hogy a családban a természetes gyermekszámot megköveteli *a gyermekeknek java*. Akiket a szülői akarat létbe helyezett, azoknak joguk van létük ama föltételeihez, melyeknek előteremtése a szülőknek a hatalmában áll. Már most bizonyos, hogy a fogamzás-akadályozó praktika biológiai és pszichikai okokból az utódok elfajulására vezet. Az egyke és kettőke már ezen a címen is terhelten kezdi élete útját. De sokkal nagyobb veszteség neki az az erkölcsi elfajulás, mely a szülői kényeztetésből jön. Szülői rövidlátás, önzés és majomszeretet az egykéből és kettőkéből bálványképet farag, földolganak tekinti övni azt minden komoly életküzdelemtől, és így szívós,

lemondó munkára képtelen, heroizmusra meg éppenséggel nem kapható szomorú penészvirágokat tenyész. De talán még nagyobb veszteség az ilyen gyermek számára a testvértelenség átka. A gyermek is úgy van, mint a nemes fenyő: csak hasonlók társaságában tud egészségesen fejlődni. Hogy a társaság kinevelje az egyént az önzésből és belenevelje a közösségi gondolatba, ahhoz legalább hárman kelljenek: tres faciunt collegium. Mély igazság van a régi népmondásban: Ein Kind, kein Kind; zwei Kinder, halb Kind; drei Kinder ein Kind!

Amikor a katolikus álláspont így belegyökerezett az emberi természetbe, a házasság közösség lényegébe és Istennek világosan és ismételten kifejezett teremtettségébe, eleve várható, hogy a naturalista és individualista *utilitarizmus érveinek* és szempontjainak látszólagos jogosultságuk dacára nem lehet igazi bizonyító erejük. Mindegyikben valami veszedelmes szofizma lappang, mely megejt a felületes elmét és az önző akaratot, de nem tévesztheti meg azt, aki becsülettel járja az evangéliumi igazság iskoláját. A legjobb esetben mégis jók arra, hogy fölhívják a figyelmet komoly nehézségekre és föladatokra, melyeket nem vehetnek tudatlanra azok, kiknek hivatása krisztusi elvek szerint alakítani az egyéni és közösségi életet.

A naturalizmus főérvei a következők:

1. *A gazdasági helyzet* az utolsó két nemzedék alatt veszedelmesen ahhoz az állapothoz közelít, melyet Malthus megjósolt. A megélhetés egyre nehezebbé válik és lelkiismeretes szülőknek kötelessége nem nyomorra nemzeni gyermekeket; legföljebb annyi gyermeknek szabad életet adniok, ahánynak állapotszerű megélhetését eleve biztosítani tudják.

Hogy éppen ma, az általános elszegényedés és elmunkátlanodás történeti fázisában a népes családokra óriási gondok és terhek nehezednek, olyan súlyos, sőt tragikus

igazság, melyet nem lehet egykönnyen nagyítani, és melyet ma semmi esetre sem lehet boldogabb koroknak receptje szerint elintézni: Gibt Gott's Häschen, gibt er auch's Gräschen. Itt gyökeres és áldozatos gazdasági és szociális reformokra van szükség, XIII. Leó Aeterni Patris és XI. Pius Quadragesimo anno kezdetű enciklikája szellemében, melyeknek meg kell teremteniök azt a szociális és gazdasági miliőt, hol a házassági (és más) keresztény erkölcsi követelések teljesíthetetlenségének még a látszata is gyökeresen meg van szüntetve.

Amikor azonban a katolikus álláspont ezt a szociális, illetve gazdasági nehézséget teljes jelentőségében méltatja és a maga részéről mindent megtesz a bajnak nem palliatív, hanem gyökeres orvoslására, nem hallgathatja el, hogy ez a kifogás a szociális látszat dacára nem szociális részvétebből fakad, hanem sokkal kevésbé tiszteltreméltó forrásból, t. i. abból az önző és élvezetgörcsű lelkületből, mely egyre magasabbra csigázza az anyagi élet-színvonalat, és abból semmi elv és eszmény kedvéért nem akar engedni sem a maga, sem esetleges gyermekei számára. A statisztika t. i. azt a megdöbbentő tételt igazolja, hogy *a gyermekkorlátozás nem a szegénységgel, hanem a gazdagsággal van egyenes arányban.* A háború előtt ezer családtagra esett gyermek:

	Párizsban	Berlinben	Londonban	Bécsben
Szegény családban	108	127	147	100
Gazdag családban	34	47	63	71

Hogy ezt a gyermekkorlátozást a gazdagoknál nem valami mély erkölcsi felelősség sugallta és nem a házasság érintkezéstől való tartózkodás volt annak útja, fölösleges bizonyítani.

Tehát nem közvetlenül a szegénység és nyomor irányítja a gyermekkorlátozást, hanem az élet értékhierarchiájának végzetes fejetetejére való állítása. Régebben a család magátólértődőnek találta a gyermekáldást és a

családi háztartást úgy osztotta be : Ennyi kell a meglevő és várható gyermekekre ; ami marad — ha marad — azt költhetem majd másra. Ma pedig így kalkulálnak : Ennyi kell az előkelő lakásra, fényes étkezésre, megfelelő szórakozásra és társadalmi reprezentációra ; ami aztán marad — egy immanens logika természetesen arra dolgozik, hogy egy rekevesebb maradjon —, azon nevelhetünk majd gyermeket. S a gyermek jövőjére nézve is rég letértek arról az egészséges, tisztult fölfogásról, mely a gyermek számára legdrágább örökségnek tekinti a testi-lelki egészséget és legnagyobb áldásnak, ha igénytelenségben és szívs munkában ő maga szerzi meg majd létének eszközeit. Még a valaha egészségesebb érzékű alsóbb rétegekben is ez a fölfogás ver lassan gyökeret : Nem akarom, hogy gyermekem majd annyit vesződjön az életben, mint én ; legyen belőle úr ! Mintha nem az volna a nagyobb jó az emberre, az a küzdés, mely sorompóba szőlítja legjobb erőit és megbecsülteti vele azt, amiért maga becsülettel megdolgozott.

Azt sem szabad itt figyelmen kívül hagyni, amit éppen ma az élet oly sok szomorú tanúsággal igazol : Ein Laster kostet mehr als zwei Kinder. A döntő azonban az a nagy igazság, hogy *a gazdasági szempont nem lehet az erkölcs normája*. A legnagyobb szegénység, sőt inség sem lehet jogcím bűnre. A fogamzás akadályozása súlyos bűn Isten ellen, a természet ellen, a házasság, a gyermek, a társadalom ellen ; azt a gazdasági nyomor nem teheti nem-bűnné ; különben ugyanezzel a logikával menthetők, sőt ajánlhatók volnának a betörések, lopások, sikkasztások stb. A tisztesség mint életeszmény, nem is mondom, hogy a keresztény tisztesség, mindig handicap-et jelent az élet kegyetlen versenyében ; az erkölcsi elvek lelkiismeretes megtartása mindig bizonyos hátrányt jelent a gazdasági versenyben azokkal szemben, kiket nem feszélyez erkölcs és tisztesség. S mindamellett, aki egyszer eljegyezte ma-

gát az erkölcsi eszménynek, nem jut kísértésbe «gazdasági» haszonért árulója lenni az eszménynek.

2. A modernnek azt mondják : Sokszor súlyos egészségi okok követelik a fogamzás megakadályozását ; legtöbb-ször az anya egészsége, sőt élete ; olykor azonban a gyermek várható elfajulása emel óvást az ellen, hogy hülyék, degeneráltak, lelki betegek s általában terheltek szüles-senek és rontsák a társadalom egészségét és életrevalóságát. Ez az utóbbi szempont eugenetikai fajjavító meggon-dolás és a maga helyén kerül méltatásra.

Hogy az anyát általában előveszi a terhesség és külö-nösen a szülés, tudott dolog. De ez magában nem lehet ok és jog az anyaság ellen. Hiszen a legtöbb élethivatás nak lelkiismeretes teljesítése általában idegeket, vért és életet követel, s mindamellett senkinek sem jut eszébe azzal igazolni a hanyag orvost, a zászlója hagyó katonát, kényelmes tanárt és hivatalnokot, hogy neki egészségét kell óvnia. És ha időnként éppen a katonának, orvos-nak, papnak, hajóskapitánynak stb. hivatása megkívánja élete kockáztatását, az eszmény- és elv-tisztelő lelkiisme-retesség minden időben és helyzetben — nem is mondom, hogy a keresztény világban — természetesnek találta ezt az áldozatot. Nem szabad tehát ezt az erkölcsi nagyságot elzárni az anyaságtól sem, mely magának az élet titkos fakadásának eszköze. Mikor ennek a fakadó életnek — még a szellemi vonalon is — titkos törvénye, hogy míg életet ad, a maga életét kockáztatja és koptatja ! «Ha csak a földre esett gabonaszem el nem hal, egymaga marad ; ha pedig elhal, sok termést hoz.» (Ján. 12, 24. 25.) Ha pedig a biztos *terhesség* biztos halál — aránylag ritka eset — akkor is áll a kérlelhetetlen elv : nem szabad rosz-szat, bűnt csinálni csak azért, hogy jó következzen ; nem szabad a Teremtő gyalázatára meghamisítani és megghi-úsítani az életfakasztó tevékenységet csak azért, hogy mentsük annak életét, akinek hivatása életet támasz-

tani. Isten törvénye itt nem tűr más megoldást, mint vagy tartózkodni, vagy pedig vállalni a kockázatot. Jobb sántán vagy bénán bemenni mennyek országába, mint ép tagokkal gyeheennára jutni (Máté 5. 29, 30).

3. A modern utilitarizmus erre azt mondja, *hogy az Egyház álláspontja szívtelen*; nem veszi számba azt a rengeteg kint, amit a sokgyermekűség jelent, nem hallja meg azt a velőtrázó sikoltást, mely a szülő anya halálra ijedt lelkéből szakad föl; merev elvhangoztatásával a bűn és kétségbeesés útjára taszítja a magukon másképp segíteni nem tudó embereket, és mint annyi más alkalommal, újra maradinak bizonyul, szembehelyezkedik a józan haladással, mely a természettudomány és technika győzelmével a szellem uralmát, a természetnek észszerű szabályozását hirdeti az egész vonalon, a házaséletben is.

Ezt az utóbbi rendkívül tetszetős gondolatot kell mindenekelőtt kellő világításba tennünk. A *technika* csakugyan arra való, hogy uralomra segítse a szellemet, vagyis az igazság és erkölcs szempontjait a magában közőmbös, sőt brutális természettel szemben. Tehát a technikának erkölcsi jogosultsága és értelme abban van, hogy nyomán jár Isten parancsának: Hajtsátok uralmatok alá a földet. Ezt azonban megelőzi a másik, alapvetőbb teremtetői parancs: Legyetek termékenyek és sokasodjatok. A technika tehát nem vállalkozhatik arra, hogy gáncsot vessen a Teremtő életfakasztó akaratának. Az a technika, mely a fogamzás-akadályozás szolgálatába szegődik, nem a természetet hajlítja a szellem és erkölcs uralma alá, hanem minden leleményességét és tudományát arra használja, hogy a szellemet a mérő természetnek, az élvezettségnek, felelőtlenségnek és naturalista hasznosságnak tegye rabjává. Egy sorban van tehát a betörő technikával; az emberi szellemnek nem diadala, hanem szégyene és gyilkosa.

Hogy pedig az Egyház szívtelen, mikor a házastár-

saktól alku nélkül megköveteli a házasság erkölcsöt, azt megint csak a határtalanul önző naturalizmus mondhatja, mely végre is odajut, hogy minden elvszerűséget szívtelen-ségnek bélyegez. Hisz *minden jellemesség*, az elveknek minden lelkiismeretes következetes szolgálata egyéni *áldozatokat követel*. S mindamellett a mélyebb lélekismeret minden korban azt tanúsítja, hogy az elvi téren az engedékenységre látszólag irgalom, legmélyén azonban kegyetlenség: az embert odadobja alsóbb szenvedélyeinek és szeszélyeinek, és ezzel ezt az alsó természetet védtelenül kiszolgáltatja a kielégíthetetlen ösztönvilág közös sorsának, a züllésnek és pusztulásnak. Az emberben ugyanis olthatatlanul él az elvek és eszmények igénye, s ez a mélyebb, mert értékesebb felének természetszerű életigénye. Elfojtása, eltorzítása és hamis vágányra-állítás előbb-utóbb az egyéni életnek, a házasság- és a rajta épülő népközösségnek bomlására visz, s mérhetetlenül nagyobb arányú katasztrófákat idéz föl, mint a házasság erkölcsének megtartása; hisz ez csak néhány, nagyon is ritka esetben visz bele a tragikumba, mely végre is elválaszthatatlan ez emberi lélettől.

A katolikus tiszta van vele, hogy házassági eszménye épűgy mint szociális programja keresztény elvek szerint berendezett gazdasági és társadalmi világot követel. A Casti connubii is prófétai energiával sürgeti ezt a szociális megújítást. De azközben sem válik hűtlenné mesterének és fejének, Jézus Krisztusnak lelkületéhez, aki az elvek hajthatatlan képviselője mellett is az egyénnel szemben és a konkrét helyzetben tudott határtalanul *irgalmas* lenni. Rigorista irányok szerették volna az evangéliumból kiböki Ján. 8, 1—8-at (a házasságtörő asszony esetét); az Egyház ezt nem engedte, örök bizonyosságul, hogy az elvek tekintetében való hajthatatlansága nem csorbitja az egyes bűnössel szemben való krisztusi irgalmasságát, mely távol minden farizeus és

szadduceus keményszívűségtől számbaveszi a mentő-körülményeket, de nem hágy félreértést arra nézve, hogy az isteni irgalom és a bűnbocsánat reménye nem lehet soha és senki számára sem jogcím és biztatás újabb vétkezésre. Ez a hamis bizalom ugyanis a Szentlélek elleni bűnök területére sodorja a vakmerő bizakodót, és ott áll az Üdvözítő kemény szava: Minden bűnre van bocsánat, a Szentlélek elleni bűnre azonban nincs. (Lásd: Dogm. II. 408. lap.)

Egyébként az Egyháznak a házasság érintkezés tekintetében való álláspontja, mint láttuk, csak a házasság igazi értelmének az erkölcs nyelvére való lefordítása, Isten teremtő gondolatának hiteles értelmezése. Távol áll tőle az a manicheista, mechanikus ízű egyoldalúság, mely a *házasság érintkezést* csak akkor tartja erkölcsileg megengedhetőnek, ha közvetlenül új emberéletnek fakasztása. A katolikus álláspont ez: emberi szándékossággal nem szabad megghiúsítani ennek a lehetőségnek bekövetkezését, de «nem cselekszenek a természet ellen, kik természetes módon élnek házassági jogukkal, jóllehet tetteikből természetes körülmények miatt, akár bizonyos idők miatt, akár bizonyos rátermettségi hiányok miatt nem keletkezhetik új élet». (Acta Ap. Sedis i. h. 582. lap.) Tehát a katolikus erkölcsi magatartásnak magától értődő feltételei mellett (nevezetesen megfelelő súlyos erkölcsi ok miatt) nem vétnek a házastársak, ha a házasság érintkezésre olyan időt választanak, melyben a fogamzásra kevés a valószínűség — fogamzási lehetőség egészséges házastársaknál a termékeny életkorban mindig forog fenn, s ezt a házastársaknak természetesen vállalniuk is kell. A fogamzás szabályozásának ez az egyedüli módja, melyet a katolikus házassági erkölcs megenged, mert ez az egyetlen, melyet a természet ír elő és nem emberi racionalálás, s ezért az egyetlen, mely az életnek áll szolgálatában és nem a halálnak. (Ogino-Knaus).

4. Szokás a katolikus álláspont ellen így is érvelni : A fogamzásakadályozásra az Egyház nem enged más biztos módot (az előbb érintett mód ugyanis ad némi valószínűséget, aligha biztonságot), mint a teljes tartózkodást. Ez pedig egymást szerető, folyton egymás közelében élő házastársaktól olyan önuralmat, áldozatot és önmegtartózkodást követel, melyet csak a lelki élet hősiességén álló ember tud megvalósítani. Már pedig a *hősiességet* lehet tanácsolni, arra lehet buzdítani ; ha megvan, meg lehet koronázni, de nem lehet egyetemesen kötelezővé tenni. Az mindig kivételes lelkek kivételes tökéletessége lesz.

Ebbe az okoskodásba azonban súlyos hiba csúszott be : Az Egyház a házasság nemi tartózkodást nem teszi egyetemesen kötelezővé, annyira nem, hogy az ú. n. József-házasságot, férjnek és feleségnek testvérekként való együttélését általában nem javasolja és nem mozditja elő. Amit egyetemesen kötelezővé tesz, az Isten teremő gondolatának föltétlen tisztelete és érvényesítése, illetőleg meggyalázásának megakadályozása. Csak föltételelesen kíván önmegtartóztatást : ahol helytálló erkölcsi okokból indokolt a gyermekkorlátozás, ott ennek a célnak csak egy erkölcsileg megengedett eszköze van : a megtartóztatás. A katolikum teljesen tisztában van vele, hogy ez nehéz és ezért ritka dolog, ha hosszabb életszakra terjeszkedik. De az átmeneti nemi tartózkodást a házasság élethől nem lehet kikapcsolni akkor sem, ha a gyermekkorlátozásnak szándéka nem szerepel. Megkívánja azt sokszor a hitvestárs iránti gyöngédség, különösen a sokgyermekű anyának időnkénti kímélése (általában három-négy évi időköznek kellene lenni két szülés között), és a teljes önfegyelmet megköveteli a házasság nemi vonatkozásoknak lélekkel, igazi szeretettel való átítatása. Ezeket a legintimebb vonatkozásokat is a felsőbb szeretet sugallataival, felelősséggel és szellemmel kell átjárni ;

különben árulói és lassú, de biztos sírásói lesznek a hitvesi szeretetnek és életközösségnek.

Nem lehet tagadni, hogy olykor súlyos helyzetek támadnak, hol föloldhatatlan kérlelhetetlenséggel összeütköznek a házassági közösséget végre is alátámasztó és a házassági szeretetet tápláló házassági érintkezés érdekei és az egyik félnek egészségi érdekei, amikor nincs megoldás másban mint a heroikus áldozatban a másik fél részéről. Akire ezt rámeri a Gondviselés, fogadja keresztjét abban a mélyszégyen meggyőződésben, hogy *lehetetlen az embernek úgy intézni életét, hogy megkerülje a keresztet*. Valami formában megtalál az mindnyájunkat, és — ezt a mélyebb életismeret nevében kell hangoztatni: a jobb megoldás még az eudémonia álláspontján is a hősi áldozat, melyre végre is az Egyháznak egész szelleme ránevel, és melyre közvetlen biztatás a celibátus és önkéntes szüzesség: Ha ezek bírják, teneked sem lesz lehetetlen. A hősi áldozatosság a testet megfeszíti ugyan, de a lelket magasabb életre magasztatja föl. A modern házasságújíttók újmalthuziánus javaslatai pedig látszólag mentik a testet, de megölik a lelket, a hitvesi szeretetet; és ezzel végelemzésben magát a nemi közösséget is és a testet is gyehennára adják. A nemi zabolátlanság mondhatatlan bajoknak állandó özönét zúdítja éppen a mi társadalmunkra, és ezek a bajok nem lesznek kevésbé végzetesek, ha onnan indul ki árjuk, ahonnan orvosságnak kellene jönni: a családból.

2. *A magzatölés.* — Ez a gyakorlat, akár elhajtás (mesterséges abortus), akár egyenes magzatölés alakjában, a gyermeknemzés racionalista önző szabályozásának természetellenes következménye, a fogamzás-akadályozás és szabályozás logikus folytatása. Nagyjából ugyanazokat az okokat is szokás mellette fölvonultatni; ezért rövidebbre foghatjuk tárgyalását. De a katolikus erkölcsnek más szempontjai is érvényesülnek, nevezetesen az

emberélettel szemben való kötelességek. Ez mégis megokolttá teszi a katolikus álláspontnak szabatos megfogalmazását és megokolását.

A *katholikus álláspont* itt is a következetes elvhűség: az emberéletnek tisztelete, a teremő és életadó Isten szándékainak föltétlen respektálása, a «Ne ölj» parancsának következetes megtartása, aminek a katolikus erkölcs-tan ezt a fogalmazást adja: Súlyosan bűnös, még pedig gyilkosság jellegű minden olyan tett, melynek egyenes célzata és természetszerű következménye ártatlan emberélet kioltása. Már pedig az anya szíve alatt fejlődő magzat már ember, halhatatlan lélekkel és egyéni élethivatással. A skolasztikusoknak Aristotelesre támaszkodó az a hiedelme, hogy a fiúmagzat kb. 40 nappal a fogantatása után, a leány 80 napra kapja az emberi lelkét, a mai tudományok színe előtt tarthatatlan nézet. A katolikus fölfogás tehát elutasítja a római jognak ezt a materialista tételét: *Foetus est pars viscerum matris*, mintha t. i. a magzat csak az anya szervezetének egy része volna; ép ezért mint gyilkosságot elítél minden olyan, akár orvosi címen is végrehajtott beavatkozást, mely mivoltánál fogva egyenest arra szolgál, hogy a magzatot megölje, akár időelőtti mesterséges szülés (abortus) formájában, akár az anyaméhben történő magzatölés (fejlékelés, szétmetélés) alakjában.

Minthogy itt isteni alaptörvényről van szó és a természetnek alapkövetelményéről, t. i. az ártatlan embernek tulajdon életéhez való jogáról, a katolikus álláspont nem enged semmiféle kivételt és nem ismer el semmi okot, amely ettől az isteni és természeti alaptörvénytől fölmentene. Ami magában, természeténél fogva rossz, azt még oly dicséretes cél sem teheti jóvá. S a modern individualizmus és utilitarizmus magzatölést ajánló szempontjai és céljai hozzá még általában éppenséggel nem is dicséretesek.

Az egyik ajánló szempont ugyanis a *szociális meg gondolás*: Ha másképp nem lehet, ily módon is meg kell akadályozni, hogy a társadalom* vagy a család nem kívánatos elemekkel gyarapodjék; akár a születendő gyermek elfajultságától vagy terheltségétől kell tartani, akár betolakodónak érzik az új jövevényt az anya vagy a családtagok. Nyilvánvaló, hogy ezzel a megokolással meg lehetne ölni a már megszületett és akármilyen korú «nem kívánatos» elemeket is. Könnyű elgondolni, hová vinné a társadalmat ez az orgyilkos elv. Egyébként az érvelés eugenetikai meggondoláson épül, és ezért a maga helyén részesül érdemleges méltatásban.

Jelentősebb és komolyabb az orvosi szempont. A komolyabb orvosi etika még ma is, a hivatási etika egyetemes hanyatlása korában, ráeszmél, hogy az orvosnak nem hivatása gazdasági vagy szociális bajokkal szemben kétes munkatársnak lenni, hanem életet és egészséget kell mentenie. Azonban ma majdnem általános az az orvosi meggyőződés, és ahhoz igazodik 99%-ban az orvosi gyakorlat, hogy *orvosi indikációra* a terhességet meg szabad, sőt meg kell szakítani, többnyire mesterséges abortus útján. Ez az indikáció: súlyos szívbaj, tüdővész, vesebaj, hányás (a szülés anatómai nehézségeit a mai orvosi technika más módon képes és köteles megoldani mint a magzat koponyalékelésével); szóval az orvosi gyakorlat indokoltnak, sőt szükségesnek tartja a mesterséges abortust minden esetben, mikor a terhesség komolyan veszélyezteteti az anyának nemcsak egészségét, hanem életét. Ily esetben régebben még katolikus moralisták is megengedhetőnek tartották a magzat megölését, ha az anya élete másképp meg nem menthető. Hasonlóképp gondolkodik még ma is sok komolyan veendő erkölcsbölcselő.

Érveik közül kettő jön komolyabban számba. Az egyik: a magzat *támadja az anya életét*. Már pedig a

jogtalan támadóval szemben meg van engedve a jogos védekezés, még akkor is, ha ez a védekezés a támadónak halálával jár. — Felelet: A magzat, eltekintve attól, hogy szunnyadó állapota miatt bajosan minősíthető támadónak, sohasem lehet jogtalan támadó; hisz természet adta joga anyjától születés formájában megkapni a földi lét első föltételét, és viszont az anyának természeti kötelessége ezt neki megadni.

Azt sem lehet itt mondani, ami másik érvként szokott szerepelni ebben a kérdésben: *Végső szorultságában* az ember a maga életének megmentésére tehet olyant, aminek (nem szándékolt) következménye egy emberélet veszélyeztetése. Így — ez az iskolás példa — a lovas katona, kit üldöz ellensége, menekülhet szűk utcán, hol kis gyerek játszik, akkor is, ha ezzel a kis gyereket eltiporná. A mi esetünkben ugyanis nem egy üldözöttnek (az anyának) szorultságáról van szó, hanem hivatás teljesítéséről, illetve két emberéletnek, anya és magzat életének megmentéséről, hol mindkettőnek egyenlőképpen van joga az élethez, az anyának nem inkább, mint magzatának.

Ami pedig az orvosi indikációt illeti, az általános gyakorlattal szemben ma már akadnak, kik éppen a mélyebb orvosi erkölcs nevében óvást emelnek az ellen, hogy az orvos megszavazza az anya életének veszélyeztetettségét és orvosi tekintélyével fődözze azt a magzatelhajtást, mely végre is általában gazdasági és még inkább önző okokból történik. Jellemző és fölszabadító *Lemme*-nek, a heidelbergi egyetemi nőorvosnak vallo-mása: Húsz éve vezeti a női klinikát; ott évenként átlag 1200 szülés történik, és egyetlen egy esetben sem kellett mesterséges abortust véleményezni és végrehajtani. Hozzáteszi: «Az abortus indikálása tekintetében majdnem a katolikus egyház álláspontján vagyok, melynek a maga elvéhez való következetes ragaszkodása miatt

protestáns létemre is mindig bámulattal adóztam». Ama rendkívül ritka esetekre nézve, mikor az orvosi beavatkozás elmaradása esetében biztos mind az anyának, mind a magzatnak halála, Pestalozza, jeles olasz nőorvos közvetlenül a Casti connubii megjelenése után az Osservatore Romano-ban azt vallja, hogy a katolikus elvvel nem kell ellentétbe kerülni annak az orvosnak, aki ilyenkor legalább az anyának megmentésére megtesz mindent, amit neki orvosi lelkiismerete parancsol.

Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy minden ilyen orvosi beavatkozás rettenetes pusztítást visz végbe az anya szervezetében, és mindig súlyos kockázat az egészségére nézve, amint azt pl. Fetscher tanár nagy nyomtatékkal kiemeli. Nem kell ezek után vérmes optimizmus arra a megállapításra, hogy az orvosi elmélet és gyakorlat határozott léptekkel közeledik a katolikus álláspont felé, melyhez különben eugenetikai meggon-dolások is terelik ennek a kornak hitetlen fiait.

De az *elvek és az erkölcsi magatartás nem tehetők függővé* a doktorkalapoknak végre is változó divatjától. Ami erkölcsileg bűn, azt semmiféle orvosi indikáció nem teheti nem-bűnné. Már pedig ártatlan ember életének szándékos kioltása gyilkosság, és nem szűnik meg az maradni a gyilkosság minden átkával együtt, ha orvosi ürüggyel és orvosi technikával történik. A katolikus lelkület tisztában van azokkal a nehézségekkel, veszélyekkel és kockázatokkal, melyekkel az anyaság jár. Megilletődéssel áll az előtt a tény előtt, hogy a világon kb. minden félpercben történik egy szülés, és kb. minden századik szülésbe még ma is, minden orvosi haladás dacára, belehal a szülő anya. A katolikus lelkület azzal a tisztelettel lép az anyaság elé, mely a mártiromság vérvirágos koszorújának jár; de nem akarja, nem meri ezt a szent koszorút letépní a homlokáról, mert tudja, hogy van valami,

ami több mint az élet és egészség : a hivatási kötelesség. Das Leben ist der Güter höchstes nicht ; der Übel größtes aber ist die Schuld.

Ma közkeletű jelszó : fő az egészség. A katolikum a maga mivoltához híven ezt csak úgy írja alá, ha igazán egészség, vagyis az egész embernek épsége. Ha nem lehet az egészséget megtartani, ha föl kell áldozni valamit, akkor jelentősebb a vezérelemnek, a hegemonikon-nak egészsége ; ez pedig a lélek és annak örök élete. Aki egyoldalúan a test egészségét akarja, és még hozzá, mint itt, a lélek épségének árán, nem az egészség számára dolgozik, hanem végzetes betegséget terjeszt, beteggé teszi az ember gyökerét és centrumát, és ettől gyógyíthatatlanná lesz a test is. Igaza van Bumm tanárnak : Az anyának mérhetetlenül nagyobb bajt okoznak meg nem született gyermekei mint a megszületettek. S aki ráeszmélt egyszer a lélek egészségének döntő szerepére, Isten szavára ismer az igénytelen népmondásban : Besser zehn Kinder auf dem Kissen, als eins auf dem Gewissen.

3. *Eugenetika.* — A sokoldalú és élénk szellemű Francis Galton, Darwin unokaöccse 1869-ben Hereditary Genius címen kiadott dolgozataiban elsőnek állapította meg, hogy Európa minden nagy kultúrnemzetében az értékesebb vezető osztály pusztulásnak indult : a vezérségre termett értékesebb elemek kevésbé termékenyek mint a sekélyesebbek. Már pedig, úgymond, a társadalmi és kulturai kiválóság tekintetében döntő az öröklés. Szerzett tulajdonságok az egyéné maradnak, az öröklöttek mennek át a következő nemzedékbe. Így ennek a pusztulásnak színe előtt külön föladat : mennyiségileg és minőségileg *hogyan lehet biztosítani az értékesebb elemek uralmát?* Ezzel meg volt pendítve az eugenetikának, a nemzés útján történő nemzet- és fajjavításnak problémája, mely a Gobineau-tól nagy következetességgel képviselt fajelmélettel (vannak értékesebb, vezérségre ter-

mett és vannak selejtes fajok) szövetkezve a modern öröklési biológia (megalapítója G. J. Mendel, brünni ágostonos szerzetes) segítségével egész rendszerré és kultúráiránnyá nőtte ki magát.

Vannak eugenetikai törekvések, melyek egyenest — *sit venia verbo* — a *méntelepekről* veszik eszméiket, s a fajviselő egészséges férfiak korlátlan és összevissza való nemzési jogát hirdetik. Ezek feledik, hogy ily módon lehet talán javítani állatokat; embereket, kik csak mély-séges felelős erőszban születhetnek teljes emberekké, ezzel a módszerrel csak végzetesen lefokozni lehet. Hisz merőben tenyészeti szempontokat visz bele azokba a vonatkozásokba, melyeket a legmélyebb étosznak kell áthatni, és így biztos útját készíti a teljes nemi eldurvulásnak és ezzel a menthetetlen elfajulásnak.

Ehhez a különös fajjavító irányhoz hasonló az a másik, mely a pogány *Taygetos*-t akarja beleállítani az evangéliumi életre hivatott kultúra kellő közepébe s a sokat emlegetett Hitlerrel azt mondatja, hogy Németországban 800.000 olyan gyermek van, kiket a német nép jövője érdekében meg kellene ölni. Ez a fajjavítás tehát a trogloditáknak az evolucionistáktól állított, de hála Istennek be nem bizonyítható módjára akarja visszajavítani az emberiséget, hol az erősebb irgalmatlanul leüti a gyöngébbet; s bizonyos elfajult primitívektől veszi inspirációit, kik a betegeket és öregeket megölik, hogy útban ne legyenek. Mit is érne az a biológiai-lag egészséges nemzedék, mely Sobri Jósakából, úton-állókból és haramiákból állna? S micsoda egészséges faj volna az, melyet rendszeresen beleagitáltak a legsúlyosabb emberi betegségbe, az erkölcstelenségbe? Az efféle ötleteket voltaképpen agyon kellene hallgatni, ha annyira jellemző körtünetei nem volnának egy kornak, mely elszakadt az élet és egészség legmélyebb forrásától: «Engem, az élő Istent elvetettek és ástak maguknak

ciszternákat, melyekből poshadt vizet isznak». (Jer. 2, 13.)

Komolyabb figyelmet érdemelnek a *tudományos eugenetika* törekvései. Ennek képviselői arra utalnak, hogy gyógyíthatatlan betegek, nemi fertőzöttek, alkoholisták, terhelt gonosztévők, gyöngélméjűek, rendszeres munkakerülők a mai humanitárius gondozás korában oly óriási terheket rónak a dolgozókra, hogy hovatovább nem bírják majd, és csupa beteggondozástól elsorvadnak az egészségesek. Csak 1928-ban Németországban a gyógyíthatatlan betegek gondozása 54 millió munkanapba és megolvasatlan milliókba került. Nagyobb baj, hogy a társadalomnak e heréiben a felelősség és közösség szelleme rendkívül fogyatékos, s ezért sokkal szaporábbak mint az egészségesek, kik a degeneráltak fönntartása címén rájuk rótt terhektől nem győznek még népes családot is. Így éppen a legnagyobb kultúrnépek, melyek finomabb humanizmusból legtöbbet fordítanak a gyógyíthatatlanok és degeneráltak gondozására, abban a veszedelemben forognak, hogy néhány nemzedék alatt teljesen elfajulnak: fölveri és elnyomja őket a selejtesek gazossa. Két amerikai eugenetikus a végére járt egy 1720-ban New-York táján született csavargó utódainak. Két fia egymás után öt degenerált nővért vett el. 1877-ben, a tanulmány évében a csavargó utódai hét nemzedéken keresztül 1200-ra szaporodtak. Ezekből 300 kisgyerek korában halt meg, 310 összesen 3200 évet töltött szegényházakban, a nőknek több mint fele prostitúcióra adta magát, 130 nyilvános gonosztévő volt; csak 20 tanult mesterséget, ennek is a fele börtönben. Együtt egy és egynegyed millió dollárba kerültek az államnak. 1915-ben, mikor a tanulmányt folytatták, a kilencedik nemzedékre jutottak, az előző nemzedékek züllése tovább folytatódott és az állam gondozási költségei már két és fél millióra szaporodtak. Ez a sok mizéria és költség ter-

mészretesen mind elkerülhető lett volna, ha annak idején az «őst», kinek Juke volt a csúfneve, megakadályozzák az utódnemzésben.

Nagy hiba volna részünkről elzárkozni ezek elől a tények elől, tudatlanra venni a belőlük sarjadt problémákat és azok megoldásába bele nem vinni az evangélium lelkét. Mert már is történtek itt olyan javaslatok, sőt intézkedések, melyeket az evangélium erkölce nem hagyhat jóvá. Az evangéliumtól emancipálódó eugenetika ugyanis radikális megoldást javasol. Szerinte a mai öröklési tudomány már biztosan megállapította, mely betegségek öröklődnek, illetve kik azok, kik pszichofizikai konstitúciójuk következtében biztosan elfajult utódokat nemzenek, vagyis a társadalom számára haszontalan, here, sőt veszedelmes tagokat adnak. Ezeknek házасodását tehát meg kell akadályozni, állami kényszerrel is; mert és amennyiben ez az egész vonalon nem vihető keresztül, orvosi indikációra sterilizálni kell azokat a férfiakat és nőket egyaránt, kikről a tudomány megállapítja, hogy nem hoznak létre ép utódokat. Érdeemes tudomásul venni, hogy a kötelező sterilizálást többkevesebb korlátozással törvényhozásilag már bevezették: Északamerika több állama, Kalifornia, Kanada, Svájc több kantona, Dánia; Németországban küszöbön van ilyen törvény.

A Casti connubii az eugenetikának mindkét módját határozottan elutasítja. Tehát katolikus ember nem állhat bele ezekbe a mozgalmakba. Ezt nem is teheti sem az ész nevében, sem az evangéliumi erkölcs nevében.

A kötelező sterilizálás megcsonkítás. Már pedig természet adta joga az embernek tagjainak épsége, és mindenkinek kötelessége ennek az épségnek tiszteletben tartása, úgy hogy senki még maga sem rendelkezik tulajdon tagjainak épsége fölött korlátlan kénnyel. Különösen illetéktelen pedig az állam, melynek köteles-

sége éppen védeni alattvalóinak természeti jogait, nem pedig kénye szerint korlátozni, kivált nem orvosi tudományos indikációra, mely sokszor téves, és amellet nem is illetékes abban a rendkívül bonyolult folyamatban, melyet nemzésnek mondunk. Az Egyház, mikor itt óvást emel, az egyén jogainak kel védelmére egy hatáskörét túllépő kollektívizmussal szemben. Ugyanez a szempont irányítja akkor is, mikor tiltakozik az ellen, hogy az állam az egyénnek házassági jogát, szintén merőben tudományos indikációra, csorbítsa vagy elvegye, mikor az a természetben és nem tételes rendelkezésben forrásoz.

Mindkét esetben tehát az Egyház a mélyebb emberi érdekek és erkölcsi szempontok védője; védője az egyesnek az állami prepotenciával szemben, védője az életnek, a természetnek a technikával, a racionálással szemben. *A modern technikai kultúra egy új veszedelmes babonát teremtett:* hasznossági meggondolásokkal, racionálással, mechanizálással oldani meg olyan kérdéseket, melyek a mechanizálást nem tűrik meg, hanem csak a legintenzívebb erkölcsi nevelő tevékenységgel terelhetők a megoldás felé: türelemmel, áldozattal, szeretettel, fegyelemmel, önmegtagadással. S hogy itt az Egyház megint mennyire a helyes nyomon jár, azt éppen nekünk kellene megéreznünk, kik tulajdon bőrünkön tapasztaljuk máris a XIX. századi nagy racionálás eredményeit: addig racionáltuk a gazdasági életet, míg menthetetlenül elszegényedtünk; addig tökéletesítettük és terjesztettük a gépeket, míg tönkretettük az embereket, akiknek kényelmére szántuk a gépeket. Mérhetetlenül végzetesebb baj, ha a racionálás az életfa gyökeréhez nyúl, s akár fogamzásakadályozó technikával, akár magzatöléssel, akár preventív eugenetikus racionálással fölzavarja és mérgezi azokat a forrásokat, melyekből csak a legteljesebb felelősségű felső erősznak szabad meríteni.

Az eugenetika problémáinak tehát más oldalról kell nekikerülni. Itt egyrészt majd a házasságra való előkészítést kell egészen újból rendezni és rendszeresíteni ; aztán pedig a kétségtelenül közveszélyeseket hatásos módon el kell szigetelni. A katolikus erkölcs ugyanis csak a preventív kényszer ellen emel óvást ; a büntetés és védekezés jellegű kényszerszert, sőt a büntetés jellegű épségcsontkítást is megengedhetőnek tartotta mindenkor, és elvi kifogást nem emel a büntetés jellegű sterilizálás ellen sem. (Lásd Muckermann-Warschauer : *Eugenetische Eheberatung* 1931, 31. lap.)

Egyelőre azonban az eugenetika főproblémáját nem az elfajultak túltengő szaporodási lehetőségében kell keresnünk, hanem a tehetősök, a vezérségre hivatottak életakaratának rohamos megroppanásában, amely egyenest nem akarja vállalni a gyermeknemzéssel járó áldozatokat. Szakértők hozzávetőleg a születettek 50%-ára becsülik a meg nem születettek számát, s ki győzné csak hozzávetőleg is számba foglalni azokat, kiket kél és gazság csak a lét küszöbéig engedett eljutni?!

S ez a sokaság, a *meg nem születettek néma serege* a történelem nagy napján — talán már a legközelebbi jövőben — föltámad majd e nemzedék ellen, mely őt példátlan kannibalizmussal a lét pereméről visszataszította a semmibe vagy a földi életlehetőségek küszöbéről visszalökte más létek és más lehetőségek bizonytalanságába. Föltámad és számonkéri tőle azt az Isten-káromló vakmerőséget, mely ujjat mert húzni az étellel és annak szuverén Királyával. Föltámad és fejére idézi a némaságában is vérfagyasztó ítéletet : Élet ellen használtad a beléd adott szent életerőket, életfejlődés és életfokozás nevében öltél és elnyomtál életet ; de visszaszáll a fejedre minden bűnöd. Máris alája kerültél az átokfelhőnek : Történeti nagy kornak lettél gyermeke, de hiába várod a nagy embereket, kik a súlyos történeti végzetet áldássá tud-

nák változtatni. Emberek viszálkodásában sokszor egy ki nem mondott szó megváltó szó lehetne; de mert nem hangzik el, mert megszületetlenül tövén hal, velehal és temetővé lesz a szép életlehetőség. Ugyanígy egy meg nem született gyermek lehetne segítő, ép most; talán már régen munkában állna, aki gyökerén megfogná azokat a bajokat, melyekben nyögnek a nagy «életművészek». De a racionáló, okosnak lenni akaró nemzedékeknek éppen az a végzete, hogy ugyanazzal a gesztussal készítik bukásukat és szegénységüket, mellyel gazdagodni és haladni készültek. Akik ma hivatva volnának segíteni rajtunk, ott szunnyadnak a lehetőségek ölében vagy járják az öröklét titokzatos útjait. Ez a botor, önző, felelőtlen nemzedék hiába várja őket...

7. Holtomiglan, holtáiglan.

A házasság alapjellege.

Lehetetlen mélységes megilletődés nélkül hallgatni a magyar házassági szertartásnak végét, az «esküvőt»: «Isten engem úgy segéljen, Nagyasszonyunk, a szeplőtelen Szűz Mária, Istennek minden szentjei, hogy a jelenlevő N-t szeretem, szeretetből magamhoz veszem feleségül (hozzámegyek feleségül), és hogy őt el nem hagyom holtomiglan, holtáiglan, semminemű viszontagságában. Isten engem úgy segéljen!»

Akik ezt az esküt mondják, úgy érzik ott az oltár előtt, hogy ez a szó híven kifejezi, ami lelküket akkor eltölti. S mégis, aki föleszmél, szinte megborzong, mikor az állhatatlan ember ajkáról, az idő ingatag gyermekétől hallja az örökkévalóságnak ezt a beszédjét, melyet voltaképpen mégis az Egyház diktál, és a házasulók csak utána mondanak. Olyanformán vagyunk vele, mint

Pizarróval, a conquistadossal, aki kiköt egy ismeretlen, vésszel és végzettel teli világnak partjain és fölguyítja hajóit: nincs többé vissza! S talán maguk az ifjú házások is az első idők mánora után úgy hallják tulajdon szavukat «holtomiglan, holtáiglan», mint távoli zár-
csikordulást: becsukódott egy ajtó és vele az egyéni szabadság és új életalakító lehetőség; holtomiglan, holtáiglan...

Ezt a vegyes, szorongó hangulatot használja föl a modern naturalista, hédonista házassági reform és propaganda, mikor a válásnak teljes szabadságát követeli, körülbelül olyan terjedelemben, mint azt Szovjetország máris megvalósítja. Nincs a házasság problématikájának még egy pontja, ahol oly élesen ütköznek össze az ellentétek mint itt. Nem túlzás, ha azt mondom: ezen a ponton dől el a csata, hogy melyik szellem alakítja majd a házasság erkölcsét. Ezért mindenekelőtt rögzítjük a katolikus álláspontot és azután szemébe nézünk a naturalizmus érveinek.

I. Az Üdvözítő beszédje éppen ebben a kérdésben rendkívül határozott (lásd 48. lap) és ebben a félre nem magyarázható szóban cseng ki: Amit tehát Isten egybekötött, ember el ne válassza! S az Egyház példátlan következetességgel és elszántsággal járta az Alapítótól megjelölt utat; vitte és viszi a házasság fölbonthatatlanságának követelését az ellentétes és ellenséges indulatok, helyzetek és támadások közepett nem egyszer tulajdon létének kockázatával. Mikor megindult történeti hivatása útján, olyan világba lépett, melyben a válások napirenden voltak, hol ujjal mutattak rá az univira-ra; és nem egészen három század alatt megérte, hogy apologetái a keresztények házasság erkölcsét és hűségét tudták odaállítani mint a kereszténység legkézzelfoghatóbb bizonyosságát. Mikor a bizantinizmus aztán az élet, illetve az emberi gyarlóság nyomása alatt házasságtörés esetében az ártatlan fél

javára megengedte a válást és az új házasságot, sőt ezt kodifikálta, az Egyház nem tágitott az Üdvözítő szava mellől: Aki elbocsátott házast vesz el, házasságtörő (Máté 5, 32; 19, 9; vesd hozzá Márk 10, 2—12; Luk. 16, 18).

Jöttek azután a népvándorlás rakoncátlan nemzedékei, hatalmaskodó fejedelmek, kik dinasztiai érdekekre hivatkoztak, de sokkal szorgalmasabban kardjukra ütöttek, és jogot követeltek megunt vagy meddő feleségük elbocsátására és újnak elvételére. S az *Egyház*, jöllehet a hatalommal szemben nem tudott hatalmat mozgósítani, viselte sokszor az erőszakot, még többször és nagyobb szívfájdalommal az erkölcsi kockázatot és a vérvesztéseket — elég VIII. Henrikre utalni —, de az érvényesen megkötött és elhált házasságot föl nem bontotta. Nagystíli bizonytságot tett, mennyire kell inkább engedelmeskedni Istennek, mint embernek. Mikor jött a vallásújítás, és a naturalizmus először tört rést a keresztény állásfoglalás addigi egyöntetűségén (Luther második feleséget engedett Hesszeni Fülöpnek) és beözönlött a naturalista humanizmus, a trienti zsinat ünnepélyesen kimondotta, hogy keresztények érvényes és elhált házasságát föl nem bonthatja sem az egyik félnek házasságtörése vagy akármilyen súlyos bűne, sem pedig meddőség vagy kibírhatatlanság. S ebből az évezredes álláspontjából egy tapodtat sem enged a modern pszichiátria, szociológia és haladás nevében megindított ostrommal szemben sem.

Az Egyház ezzel csak olyan eszmét képvisel teljes tisztaságában és következetességgel, melyet erkölcsileg egészségesebb időkben *pogányok* is vallottak, nevezetesen az árják. A germánokról Tacitus állítja ki a bizonyítványt: Sic unum maritum accipiunt, quomodo unum corpus unamque vitam (Germ. 18). A perzsáknál, sőt a kínaiaknál is a virágkorban a fölbonthatatlan monogamiás

házasságot találjuk. «A házasság az ég és föld szövetségének képe», mondja Kong-tsze. Hogy ez az eszmény csak elhomályosult, de ki nem veszett másutt sem, annak bizonyossága az egyiptomi törvény, mely legalább a pap-ságtól az állandó, fölbonthatatlan monogamiás házasságot követelte; és a homéroszi időben Penelope megható alakja beszédes tanu rá, hogy finomlelkű nők voltak már akkor és még akkor őrei és letéteményesei a házas hűségnek a férfiúi csapodársággal szemben.

Ez a történeti jelenség egyúttal arra enged következtetni, hogy a házasság fölbonthatatlansága nemcsak tételes rendelkezés, melynek fönntartása bomlott korokban, minő a mienk, olyanformán hat, mintha a korát nem értő csökönyös aggastyánnak volna attitudeje, hanem ez a természet szava, a házasság eszményének elválaszthatatlan velejárója, s így fönntmaradásának föltétele és áldásainak biztosítója.

S csakugyan, a házasság fölbonthatatlansága nyilván *következik rendeltetéséből*. A gyermekkel megjelenik a családban nemcsak a hitvesi szeretetnek látható záloga és vér alkotta élő köteléke, hanem kézzelfoghatóan megjelenik a harmadikkal szemben való elkötelezettség, mely lényegesen kihív és kiutal az egyéni érdekkörből és a házasságot lényegesen énfölötti közösséggé teszi (4. ért.). A gyermek a szülőkre való utaltság megtestesítője; nevelése a nemzésnek elutasíthatatlan folytatása; s miként a nemzés az Isten elgondolása és a természet megkerülhetetlen törvénye szerint a házastársak együttességét követeli, ugyanez a gyermeknevelés ugyanezen a címen, és ugyanezzel az erővel szükségessé teszi a szülők együttműködését. Elvált szülők gyermekeinek nem is az a legnagyobb baja, hogy bitang jószágként bolyonganak idegenben, küszöbről-küszöbre, az otthon áldott bensősége és melege nélkül, hogy két versengő szülő kényeztetése közepett elkényesednek és gyökeresen elromlanak, hanem

az a végzetes tragikumuk, hogy híjával vannak annak a harmónikus és egyensúlyozott ráhatásnak, mely csak atya és anya együttes nevelő tevékenységéből eredhet ; — nem is szólva arról, mily végzetesen romboló lehet egy gyermek számára az a tény, hogy akikre mint példaképre és tekintélyre készíti föltekinteni még vére is, azok a tekintélytaposás és hűtlenség szégyenbélyegével járnak előtte.

S ez a szempont, a gyermekekkel szemben való házasság együttességi kötelezettség *nem szűnik meg, mikor a gyermek nevelése befejeződött.* A gyermeknek mindig megmarad az a joga, hogy magát ne muló szeszély vagy szenvedély sugallta nemi találkozás ötletszerű eredményének tekintse, hanem Istentől megszentelt felelősséges és szent szeretet gyümölcseinek. Joga marad ahhoz, hogy ezt a legszükségesebb örökséget átszármaztassa a tulajdon gyermekeire is, és megkímélje őket attól, hogy Isten az apák bűnét, a hűtlen elhagyást és válást, a fiakban büntesse harmad- és negyedízig.

Ép ezért nem gyöngül ez a kötelék, melyet a gyermek jelent, akkor se, *ha* a házasságban *nincs*, sőt nem is várható gyermek. A házasság ugyanis lényegesen gyermeknemzésre és nevelésre van Istentől rendelve, és ez a rendeltetés és cél mint szent irányító csillag ott ragyog minden házasság fölött. Ha más tájakra tér, hol ez a csillag nem ragyog, megtagadja eredetét, mivoltát és ezzel együtt áldásainak forrását és alapját. Aki házasságot köt, olyan háznak lépi át a küszöbét, melynek láthatatlan királya és diktátora, sőt alapja és teteje a gyermek ; az ő láthatatlan jelenléte szabja meg a házi törvényt és életrendet és emel állandóan és megföllebbezhetetlenül óvást az ellen, hogy vendégfogadóvá legyen az a ház, mely neki épült — öröklakásul.

De ha ez a meggondolás meghaladná akárhány házasságnak befogadóképességét, és számukra, gyöngének

mutatkoznék ez az *egy* ama szálak közül, melyekből a házasság sodorva van, ott van a főszál, a házasság alapértelme, mely a házassági köteleket minden házasember számára elszakíthatatlanná teszi.

A házasság két személynek egészen intim és felelős *én-te-közössége* (5. ért.). Az ilyen közösségek természet-szerűen az egész személyt ölelik át annak egész tartalmával, minden felelősségével és méltóságával. A személyiséghez pedig lényegesen hozzátartozik a tartama, minthogy a személyesség a halhatatlan szellemi léleknek kiválósága. Tárgyakat lehet használhatóságuk határidejéig birtokba venni, személyt csak örökre. Atya és fiú, tanár és tanítvány, barát és barát, és még hasonlíthatatlanul inkább hitves és hitvestárs örökre mint ilyenek állnak szemben egymással. Megtörténhetik, hogy az egyik fél, vagy akár mindkettő, érzelmével és esetleg akaratával már nem vállalja ennek a vonatkozásnak tartalmát, de megszüntetni nincs hatalmában; akármennyire menekül valaki pl. szülőinek emlékeitől vagy jelenlététől, örökre gyermekük marad. Aki tehát házastársától elválik, lefokozza személyes méltóságát, merőben kéje tárgyának tekinti — «gombház, leszakad, lesz más». A házasság mivoltánál fogva a legszemélyesebb az összes emberi vonatkozások között, és ezért egész mivoltával tiltakozik az ellen, hogy bárki merő tárgyakként kezelje a házaseleket.

Innen van, hogy az a *szeretet* is, mely a házastársakat összehozza, honi nyelvnek érzi a holtomiglan, holtáiglan beszédét, s mélységes sértődöttséggel óvást emelne, ha ott, az oltár lépcsőjénél arra szólítanák föl, hogy esküdjék hűséget egy esztendőre, vagy visszavonásra, vagy kiábrándulásig. Erre rányitnak még skeptikusok is, ha becsületesen elmerülnek a házasság eszméjében: «A válás ellentmond a házasság alap gondolatának. A katolikus főfogás, mely szerint a házasság szentség, csak vallási

vetülete a házasságban rejlő eszmének» (Ungern-Sternberg báróné, ap. Keyserling: Ehebuch, 228. lap). Sőt az igazi hitvesi szeretetnek nem is elég a holtomiglan, holtáiglan. Csak egy szó fejezi ki igazi lelkületét: örökre; örök hűség, örök szeretet. Nem: a sírig, hanem a síron túl is, mindig — ezt mondja az igazi szeretet. «Erős a szeretet, mint a halál.» Szenvedelmesebb és ezért egyoldalúságra hajlóbb lelkek ebből le is vonták ezt a konzekvenciát, mint Tertullió (Ad uxorem), és a hűségnek finomabblelkű választottjai ezt viselték is. Egy Római Szent Paula, Magyar Szent Erzsébet, Folignói Szent Angela nemcsak aszkétikai okból maradtak özvegyiségben.

Azonban a házasság keresztény eszméje itt nem áll meg. Nemcsak az emberi szeretet gyökerereje az, mely itt az örökkévalóságba nyíló virágot terem, értem a fölbonthatatlan köteléket, hanem egy sokkal mélysege-sebb erő, mely közvetlenül az örökkévalóságból jön és ép ezért csak az örökkévalóságba építhet. A házasság t. i. lényegesen arra van rendelve, hogy utánzata és hajtása legyen Krisztus és az Egyház viszonyának (3. ért.). Krisztus pedig az ő Egyházával nem próbaházasságra lépett, hanem egyszersmindenkorra jegyezte el kinszenvedésének éjjelén. Hiányos tehát az az utánzat, az a valós kép, mely nem örökre szól. A keresztény házasságban Jézus Krisztus odaáll a két házasuló közé, karjába ölti karjukat. Aki válik, az kivonja a maga karját Krisztus karjából, megcsúfolja és megsebzí *Krisztusnak* legdrágább érzelmét, *Egyházához, az emberiséghez való hűségét*. Drasztikusan, de helyesen szemléltette ezt a nagy valóságot az a falusi plébános, aki a válni akaró fiatal gazda elé odarakta a földre a Feszületet: elválasztalak, de előbb taposs rá Krisztusra. Erre a meghökkent gazda: «Nincs más mód válásra?» — «Nincs!» — «Akkor nem válok.»

II. Igy természet és kegyelem, emberszív és Krisztus-

szív összefog, mikor a házasság fölbonthatatlanságát kell hirdetni és szentesíteni. S ezzel szemben a modern individualista és materialista naturalizmus a közvetlen testi érdekek és szenvedélyek nevében *támadja* a fölbonthatatlanságot. Nincs a katolikus házassági fölfogásnak még egy pontja, melyet állandóan annyi támadás érne, nemcsak kívülálló szabadócok, hanem bennlevő inaszakadtak részéről is. A szadduceizmus minden leleményessége mozgósítva van, hogy szempontokat találjon, melyek a hűtlen házasság elhagyását a jogosultság látszatába burkolják. Főként négy szemponttal szokás fölvonulni, mindegyik hatalmas fegyveres kíséretet kap az emberi gyöngeségben.

1. Első *«a szerelem joga»*. Más-más köpönyegben, egyszer az élvezet föltétlen uralmát hirdető epikurizmus, máskor az egyéni kielés jogát követelő romanticizmus, sőt a sztoikus erkölcs nevében is lehetetlennek igyekezik bizonyítani a házasság fölbonthatatlanságát.

A sztoikus erkölcsprédikátor azt mondja: A házasságnak értelmet a kölcsönös házassági szeretet ad. Ha ez megszűnik, megszűnt a házasság létalapja; a viszony kiüresedett, hazuggá vált, és ennek következtében nem áldást terjeszt, hanem bajt és átkot; és pedig elsősorban a házastársakra, kik személyes méltóságukban látják mélyen megsértve magukat; bilincseket kell hordaniok, melyek ellen tiltakozik személyes önérzetük és szabadságvágyuk. De nincs az ilyen házasságban köszönet a gyermek és a társadalom számára sem, hisz csak a házasságból kiáradó harmóniától élednek és virulnak, nem pedig a viszálykodástól, visszavonástól és elkeseredéstől.

Ez az érvelés — a legkomolyabb, amivel a házasság fölbonthatatlansága ellen föl szokás vonulni — mint merőben etikai-pszichológiai megfontolás végzetes szofizma: *a szeretet fogalmának kétértelműségéből* kovácsolja bizonyítékát. Platon Symposionja megtanította az

emberiséget arra, hogy van alsó szeretet, mely a test világából veszi eszményeit és sugalmazásait. Ez természetesen hozzáköti a maga sorsát tárgyának sorsához: a test és testi vonatkozások múló, változékonyak, maga is az! Ebből a világból is jöhetnek nagy nekiindulások. Mint az égő trágyadomb lángja, magasra törhet az a lelkesedés, mely érzéki benyomásokon lobban föl, de velük együtt el is lobban. Meg is van a jogosultsága addig, míg tárgyakhoz tapad. Szabad ma ilyen divatért hevülni, holnap másért; ma ezt a sportot bálványozni, holnap mást; sőt személyeket is megtehet tárgyaknak: művészetben, politikában stb. lehet ma ez a star vagy favorit, holnap más. Azonban az a szeretet, mely személyből személynek szól és kölcsönös önátadásban és önáthatolásban akar életközösséget, csakis a felsőbb világból merítheti eszményeit és sugalmazásait.

Az alsó szeretet is lehet lendítő erő, lehet színező vagy alap; de soha nem lehet végső fórum. Ez a méltóság csak a felső szeretetnek jár. Ez a szeretet, mint Szent Pál mondja, nem szűnik meg, nem szűnhetik meg. Ha meg is szűnnek a hangulatok, ha el is lobban az a lelkesedés, mely segített megalapítani egy szeretetviszonyt, maga a viszony nem szűnik meg. *A lét több, mint a tevékenység*, a valóság erősebb, mint a folyamat. Az a szenvedély, melyet közönségesen szerelemnek szokás nevezni, melyet túlnyomóan az alsó szférák tüze táplál, persze fölfelé nyúladozó lángokkal, itt segít megszőni egy köteléket, mely lényegesen a felsőbb szeretetnek hordozója és bölcsője. A házassági kötelék nem egyéb, mint ez a szinte meg-alvadt, letté szilárdult szeretet; s éppen ezért, soha nem válhatik erkölcstelenné csak azért, mert az egyik fél nem vállalja már érzelmével és tudatával annak tartalmát; épúgy, mint nem szűnik meg atya lenni az atya azért, mert a fia szégyeli, vagy únja. Egy dolog képes csak erkölcstelenné tenni ezt a vonatkozást: a hűtlenség, a

kötélék alól való kibúvás, mert nyílt arculütése az emberhez mint személyhez egyedül méltó szeretetnek. Az a lelkiület tehát, mely a szerelem megszűntével erkölcsstellennek mondja a házasságot, a sztoikus tógát csak kölcsönben hordja: a maga önzését és az alsó szenvedélyek követelőzéseit takarja vele.

Ugyanezt kell mondanunk a *romantikus* követelésről is, melyet a legnyersebben talán Schleiermacher, a protestáns teológus mond ki. A nőknek azt ajánlja: Ha megismerik az igazi szerelmet, és lehetőségük kínálkozik igazi házasságot kötni, vessenek szét minden bilincset. Lányoknak is ajánlja, hogy kísérletekkel készüljenek az igazi házasságra. Ezt a híres filozófus olyan műben írja, melynek azt a címet adta: *Katechismus der Vernunft für edle Frauen*. Lehetetlen itt elnyomni egy asszociációt Goethe *Faustjából*: Er nennt's Vernunft, und braucht's allein, um tierischer als jedes Tier zu sein. De mindenképp lehetetlen ki nem érezni belőlük azt a kíméletlen önzést, mely szerelem, egyéni önkifejtőzés jogáról beszél, mely a házasságot eszköznek tekint a személyes gazdagodásra és kibontakozásra. Természetes, mihielyt alkalmasabb eszköz kínálkozik, az előző házasságot mint elnyűtt eszközt elveti. Sokat tud érzelegni két egymásra talált szerelmesnek könnyeiről, kiknek a «konvenció», vagyis a főnnálló házasság kötélek nem enged boldogulást, s közben egy szava sincs azokról a könnyekről, melyeket a kíméletlen önzés az elhagyott hitvestársnak és gyermeknek szívéből sajtol ki. Mélységesen igaz Gyulai Pálnak merész szava: Goethe összes remekművei nem tudják ellensúlyozni az egy Friederickchen összetört szívét. A romantikus szerelmi és házassági ideál a mindent legázoló übermenschi brutalitásnak és önhittségnek szülöttje, melynek anyját jól jellemzi Bettina v. Arnimnak kijelentése: Szerencséje a kötelességnek, hogy nem találkozott még velem, mert kitekerném a nyakát.

Ez a ὕβρις önfejlése olvassa ítéletét. A kíméletlen önérvényesülés übermenschi ideálja erőszakos emberekben megvalósulásra tör, és aztán a történeti logika erejével kihívja maga ellen a legázoltakat, kik maguk is legázolókká lesznek, és kihívja a végzet titkos mérlegén a ὕβρις-nek azt a büntetését, melytől még a könnyelmű görögök is annyira rettegetek. Álmodozókban pedig az elvek ellen folytatott frivol játékká lesz, melyen a valóság sokszor tragikomikus bosszút áll: A fórum nagynevű romantikusai átlag nagyon is filiszteri házasságoknak nagyon is kicsinyes rabságába kerültek.

A szerelem prókátorai között még a legbecsületesebbek az *epikureusok*, akik legalább kertelés nélkül megvallják, hogy az alsóbb erőszakra, a szexusnak változatosságra törekvése az az erő, mely a házasság fölbonthatatlansága ellen tusakodik. Tehát a csatangoló szerelem, a Venus vulgivaga terpeszkedik és hangoskodik itt, ahol nincs szava: kujtorgó ebként járja azokat a tereket és utakat, melyeket a legszentebb és legfelelősebb emberi érdekek vájtak. Ennek az ebnek szájkosarat, vagy leütni!

A házasság megalkotója nem a kujtorgó szerelem, hanem *Uránia tiszta és szent gyermeke*. Ez a szeretet nem érzi megkötésnek és erőszakolásnak a törvényes formát, az esküvőt és annak eredményét, a házasság kötelékét, hanem ellenkezőleg: Követeli a kötelékét és elvárja tőle, hogy föloldhatatlanul hozzákösse szerelme legmélyebb igényeihez és felelősségeihez, miként Odysseus odakötötte magát hajója árbocához, hogy biztosítva legyen az alsóbb lelkület szirénjei ellen. Sok finomsággal és költői igazságérzéssel szemlélteti ezt Gárdonyinak «Az a hatalmas harmadik» c. regénye, s csak a Gárdonyit egyébként is oly fájdalmasan jellemző félség akadályozta őt meg abban, hogy ez a mű a házasság fölbonthatatlanságának és a fölbonthatatlanságot teremtő formának fölséges apológiájává legyen.

2. Komolyabb méltatást érdemel egy másik szempont, mellyel a házasság kötelek fölbonthatatlansága ellen szokás érvelni. Ha az egyik fél hűtlenné vált, ha *házasságtörést* követett el, bizonyos, hogy léket kapott éppen az a mozzanat, mely a házasságnak leglényege. Nem csoda, ha mélyebb lelkek számára mondhatatlan szenvedés házastársuk hűtlensége, ha egy Szent Ágoston a nőt csak erre az egy féltékenységre szabadítja föl (99. lap), ha az Úr Máté 5 és 19-ben csak erre az esetre engedi meg a házasság elbocsátását, ha az egyházjog is nyilvánvaló házasságtörés esetében az ártatlan félnek minden külön eljárás nélkül, nyomban megengedi a különlakást. Főlkínálgatik itt a kérdés: Miért kell itt az ártatlan félnek a rövidebbet húzni? A másik fél jogtalanul, a hűség megszegésével másutt kereste azt, amit a házasságban állítólag nem talált meg; s az ártatlan fél, a hűség mártírja, újabb lemondásba menjen? Ha szabad különváltan élnie, miért nem szabad újra megházasodnia? A *skizmás görög egyház* csakugyan engedett ennek a csábító érvelésnek, igaz, jobbra a gyakorlat és a világi jog hatása alatt (lásd Dogmatika II. 473. lap).

De az Irás szava világos: hűtlenség esetén csak a különválást ismeri, nem a kötelek fölbonthatását. Ez egyuttal *a mélyebb szeretetnek és felelősségnek szava*. Mikor a felek házasságra léptek, egyszersmindenkorra eljegyezték magukat nemcsak egymásnak, hanem azoknak a magasabb erkölcsi eszményeknek is, melyeknek képe és hordozója a házasság viszony. S az elvek és erkölcsi felelősségek nem kölcsönösségi üzlet alapján köteleznek, hanem önmagukért. Nem erkölcs, hanem kendőzés ez az önnyugtató: más is megteszi, miért ne én is? Ha én nem teszem meg, megteszi más. Ha van egyszer lelkiismereti kötelezettség embertárral szemben, az kötelezettség marad akkor is, ha a másik nem teljesíti. Az erkölcs csakugyan olyan világ, hol minden birka a maga bőrért viszi a vásárra.

Mindenki a maga egyéniségében felelős Isten előtt hűségért és hűtlenségért, és nem mentesíti őt mások állásfoglalása. Megtörténhetik, hogy nehezzé, szinte elviselhetetlenné válik a kölcsönösségre alapított vonatkozásokban egyoldalúan hűnek, önfeláldozónak maradni. Azonban az emberi szeretetviszonyoknak ezzel mint igen gyakori eshetőséggel számolni kell, és számolhat is, mert megnyitja előttük a szeretet egészen új lehetőségeinek és áldásainak is a világát (lásd 151. lap).

3. Szokott az elmélet is sorompóba szólítani egy szempontot, mellyel a gyakorlat sajna sokszor él: *Ha az egyik fél súlyosan megbetegszik*, nevezetesen, ha alkalmatlanná válik a házasság nem érintkezésére, akkor az egészséges fél súlyosan megrövidül; egyfelől elesik az utódnemzés lehetőségétől, ami sokszor, különösen történeti családoknál katasztrófa; mindenképpen pedig teljes nemi önmegtartóztatásra van kárhoztatva, vagy a bűn útjaira utalva, ha ily esetben sincs megengedve a válás és új házasság.

Ebben az érvelésben két gondolatot kell különválasztani. Az egyik az *utódhoz való jogra* hivatkozik, mikor a főnálló házasság kötelék helyébe újat akar. Utódok kívánása magában jó dolog, történeti családoknál lehet közjó is. A házasság fölbontása, mint láttuk, rossz dolog, mely ellen magának a házasságnak mivolta emel óvást. Már most a keresztény erkölcsnek és így az igazi egyéni és közjónak is súlyosan ellenére jár, ha eszerint a Szent Páltól is elítélt elv szerint akar eljárni: *Faciamus mala, ut veniant bona*, tegyünk rosszat, hogy jó következzen belőle!

A másik gondolat a *«nemi élethez való jog»*. Ez a modern individualista eszmezavarnak egyik szomorú terméke. A nemi differenciáltsággal az ember nem kapott jogot ennek a jellegnek közvetlen kieléséhez, hanem csak képesültséget és hivatottságot a házassághoz, s csak a

házasságon belül jogot a nemi képesültség természetszerű érvényesítéséhez. Ha aztán a házasság ennek a jognak érvényesítését adott esetben lehetetlenné teszi, akkor az mindenesetre súlyos egyéni áldozatot jelenthet. Azonban az emberlét, az erkölcsi elvekhez való hűség áldozatok nélkül meg nem valósítható. Egyébként az egyik házasság nemi alkalmatlanná válására hivatkozó házasságbontás olyan elvet pendít meg, mely két logikai lépésben oda visz bizonyos primitívek erkölcséhez, kik az öregeket és betegeket egyszerűen agyonverik, mert «alkalmatlanná váltak». A házasság eszméje, kivált a keresztény házasság, mint minden mély szeretetközösség, éppen akkor tárja föl legmélyebb és legszebb értékeit, erőit és áldásait, mikor a hűség lemondásban, áldozatban, névtelen gondozásban adhatja bizonyosságát felsőbb eredetének, mikor az erős zó szenvedelme a *caritas* glóriolájában ragyog föl.

Egyébként minden ilyen érvelés csak addig sugároz bizonyos szuggesztív erőt, míg hallgatója annak az egészséges félnek a szerepébe gondolja magát, melynek érdekei sugallták. De nyomban föltárul egész nyomorúsága és brutalitása, amint a hallgató arra eszmél, hogy ő is lehet rokkanttá, nyomorékká és beteggé. Ekkor egyszerre meg látja, hogy a szeretetnek mégis az a legértékesebb és leg-tiszteletreméltóbb velejárója, hogy akkor nem mond csütörtököt, mikor leginkább kell adnia és nem kaphat.

4. A válásnak leggyakoribb ügyvédje és a legkevésbé szofista: a *házasfelek meghasonlása*. Ismeretes dolog: legtöbbször már a mézeshetek mézében gyűlik a méreg, mely eleinte csak kisebb nézeteltérésekre visz, majd utóbb összetűzésekre, lassan folytonos különvéleményezésbe és sértődöttségbe sűrűsödik, végül elkeseredettségben, sőt olthatatlan gyűlöletben csattan ki, s nemcsak válást tud erőszakolni, hanem hitves- és öngyilkosságot képes sugalmazni, amint azt megrázó valóságossággal megrajzolja Tolsztoj a Kreutzer-szonátában. Ebből

kinálkozik a következtetés: ha a házasság pokollá lett; milyen címen lehet követelni a kötelék fönntartását?

Ez a gondolat voltaképpen benső rokonságban van a legelsővel (141. lap). Csakhogy ebben a formában jobban láthatóvá lett a gyökere: Az *alsó erősznek* természetéhez tartozik, hogy megokoltság nélkül hirtelen tud támadni és megteszi ígéreteit és fogadkozásait, még mielőtt a felsőbb erősz jóváhagyását megnyerte volna. Ennek a születésének terheltségét aztán magával hordja. Túlzásban és színezésben fogantatott, és minthogy izzó fantáziájának mását nem találja meg a valóságban, hamar kész kiábrándulni. Minthogy önző és érzéki, a birtokbavétel után ernyed, sőt könnyen teljesen kilobban. Minthogy végül azon a területen sarjadt, hol az idegélettel találkozik és szövődik kibogozhatatlan egységbe, könnyen bele-sodródik az idegélettől táplált érzelmek és indulatok egyetemes árába.

Az *érzelmek és kívánások ambivalenciájának* nevezte el Bleuler azt a lelkületet, melyben az ellentétes irányú érzések és kívánások lappangó formában együtt laknak és könnyen egymásba mennek át. «Gyülöllek, mert nagyon szerettelek», mondja a régi költő. Nos, ennek az ambivalenciának csiráit mindnyájan magunkban hordjuk. Napoleon minden katonája tarsolyában hordta a marsalbotot; ennek a kornak minden gyermeke pedig keblében hordja — a hisztériát. Nem csoda aztán, ha olyan házasságban, hol két embert nem az eszményekhez elszegődött felsőbb szeretet hozott össze, hanem az alsóbb ember gerjedelmei, ott ezek a hisztérikus csirák hamar dús vetésbe szöknek, amint Tolsztoj a természettől kissé hisztérikus orosz néplélek jellegének megfelelő nagy művészettel szemlélteti főntemlitett lélekrajzában. Hiába, a merő szenvedély nem szül hűséget; a Chevalier des Grieux-k a franciásan konstruáló elmének termékei, nem

a valóságnak tükrözései. A szenvedély csak végzet jellegével tud egybeláncolni, amint azt utólérhetetlen művészetel érzékelteti Francesca da Rimini és Paolo Malatesta esetével Dante (*Inferno* 5).

Ezzel gyökerükben el vannak ítélve azok a kísérletek és javaslatok, melyekkel a modern individualizmus és naturalizmus akar segíteni a házassághasonlítás bajain: próbaházasság, pajtásházasság, családi háromszög (vagy — négyszög?), magyarul: kölcsönösen túrt és elnézett állandó házasságtörés, és természetesen mindaz, ami magát «rossz», «szerencsétlen» házasság megszüntetésének és második (s ki tudja hanyadik) «javított» kiadás rendezésének mondja. Mindezeket a megoldásokat sugallja az a fölületes életfölfogás, mely az élet egyetlen értelmét az élvezésben látja, legföljebb az egyéni kielésben, mely a szenvedést nem tudja hová tenni, mely az áldozatot a legjobb esetben mint szociálbiológiai funkciót másoktól «elfogadja», de önmagát nem érzi reá kötelezettnek. De nyilvánvaló, hogy ezzel gyökerében megtámadja magát az egyéni létet is; hisz gúnyolja és tagadja a magasabb szellem-erkölcsi életigényeket, melyek legalább ép olyan erősek és elemiek, mint az állati igények. Ép ezért ez a válási járvány és annak elméleti igazolni akarása végzet-szerű bizonyossággal végromlásba viszi a közösséget is. Most, nagy válságunk idején, mikor csak egészséges közösség tud győzelem reményében szembeszállni a nagy történelmi veszedelmekkel, kezdik ezt meglátni olyanok is, kik a szabad válásnak voltak lehangosabb szószólói. Mikor már a *Berliner Tagblatt* (1931, 11) is azt mondja, hogy a nyugati társadalmon csak a házasság érinthetlenségének új diadalrajuttatása segíthetne, mikor egy Lindsey (lásd 93. lap), a pajtásházasságok hivatlan prókátorá takaródót fű, a látni akarók számára nyilvánvaló lett, hogy a felelőtlen individualizmus és naturalizmus kezd megijedni tulajdon gyermekétől.

Igy nyitva áll az út az egyetlen reális megoldásra, a *katholikus megoldásra*, melynek ezek az állomásai:

A házasság Isten elgondolása. Nem az alsó erőszből született, következésképp nem az alsó erősz hivatott a házas hűség és a kötelék ügyében kimondani az irányító és döntő szót. Az *alsó erősz* változékony tárgyra irányul s ezért annak sorsához kötötte a magáét, mint Carlyle hajója, aki nem szírt hez, hanem a leviáthánhoz, a szeszélyes és önkényes vadállathoz kötötte bárkáját. Az alsó erősz nem az állandóság fogyhatatlan szent tüzéből táplálkozik, hanem a hamar hamvadó mulandóságból, s ezért elég öntüzeben: mikor birtokba vette, amit keresett, kiábrándultan és kiüresedve önmagába omlik. Amíg a maga inspirációiból táplálkozik és a tulajdon sikján mozog, Don Juanként a változékonyságban, új meg új lehetőségekben keresi benső önelégtelenségének és ürességének kitöltését és ennek az ahasvéri loholásnak és keresésnek vége végleges kiábrándulás, teljes öнкиüresedés, önundor és az annyiszor arcucsapott erkölcsi eszmény bosszúja.

Ezen a vonalon nincs segítség. A modern javaslatok, melyek ezt a kielégíthetetlen önelégtelenséget törvénné akarják tenni könnyű válás vagy törvényesített titkos poligámia formájában, a bajt csak állandósítják és megpecsételik, mert intézményessé és törvényszerűvé teszik. Az egyetlen igazi orvosság az, mely az alsó erősz ki tudja emelni a már születésében ott lappangó tragédiából, úgy hogy elválhatatlanul *eljegyz* a *felsőbb erősz*nak. A felsőbb erősz is keresi a másik nembeli hitvestársban a kiegészülést, és bele tudja vinni ebbe a vonatkozásba az alsó erősznek szenvedelmességét izzó erejével együtt. De alaposan számot vet azzal a nagy valósággal, hogy ember embert soha sem elégíthet ki egészen; ember embernek csak azért és csak annyiban adhatja oda magát azzal a teljességgel, melyet a házasság intimsége megkíván, mert

itt a másik fél valamikép reprezentánsa annak az Istennek, önátadása szimboluma és eszköze annak az isteni szeretetnek, mely egyedül tud hevíteni anélkül, hogy égetne, egyedül tud kielégíteni anélkül, hogy új éhséget vagy csömört okozna.

Csak ez a szeretet nem táplálkozik mindenestül és alapvetően a másik félnek szeretetéből és egyéniségéből oly kizárólagossággal, hogy amaz emberi gyökér elsorvadása esetében neki is el kell sorvadnia. Ellenkezőleg ; ez a szeretet éppen akkor eszmél reá mélyebb gyökerére és hivatásának igazi értelmére, mikor nem talál már viszonzásra. Csak akkor nyílik meg szeme és látja meg a másik félben azt a reprezentáns és jelkép jellegét, melyről a legmagasabb szeretet állandó fölhívása hangzik feléje. Akkor tanulja meg a hűtlen, önző, kiállhatatlan hitvestársban meglátni és fölismerni azt a keserves, de áldott scala santa-t, szent lépcsőt, mely a megváltott és ezért megváltóvá lett szeretet csúcsára visz. Ezen a ponton *az erősz karitásszá vált*. Ha egyáltalán valami, akkor ez a kölcsönös szeretet számára még meg tudja menteni a másik felet ; ha pedig nem, akkor is a hűségeseen, gyöngéden, áldozatosan szerető félnek meghozza a karitás minden áldását, teljessé teszi a házasság szentségjellegét az ő számára, amennyiben lelke legmélyéig megszenteli nemcsak a létrendben, kegyelem által, hanem az élet és tett rendjében is, kemény és áldásos aszkézis által.

Akinek pedig magasak ezek a magasságok, aki a maga házassági konfliktusának hétköznapiságában erre a csúcsra nem tud följutni, az is a völgy lakójaként részesül a hegynék áldásaiban. A házasság kötelek föloldhatatlansága törvény erejével is készíti és fölhívja arra, hogy hitvestársához való viszonyát ne múltó hangulatok és izlések irányítsák. A vihar a legtöbbször hamarabb elmúlik, mint a pillanat gyermeke gondolta, és akkor a házasság felek hálásak az Egyháznak, hogy nem engedte őket a föld-

rengés első lökésére mindjárt kiszaladni a házból s utána fölgyujtani, hanem a vihar elmúltával megint hű menedékké lett. Hányszor megtörtént, hogy hosszú meghasonlás után végre is legalább a kölcsönös hűség szelid alkonyába enyhült a házastársak zivataros napja.

S ha erre nincs kilátás, ha az a tragikum, mely elválaszthatatlan az emberélettől, tehát a házasságtól is, sem megszentelés eszköze nem tud lenni, sem hűség iskolája, ha a házasság már csakis lelki veszedelem a felekre, s így közvetve a gyermekekre és a társadalomra is, akkor, s csakis akkor, az Egyház mint kisebb rosszat és végső kísérletet megengedi a *különélést*. A kötelék megmarad. Amit Isten egybekötött, házasember azt akkor sem oldhatja föl. Az emberi indulatok és tragikus ütközések viharfelhői fölött is elmozdíthatatlanul ott ragyog az elvek sarkcsillaga, és a végső megoldás akkor is csak attól jöhet, aki azt mondotta: Ég és föld elmúlnak, de az én igém el nem múlnak.

Sokan, főként személyesen érdekeltek erre azt mondják: Az Egyház nem anya, *nincs szíve*. Mikor elvet hangoztat, szíveken gázol át és boldogságokat tapos el. Emellett nem bölcs; nem számol a mai életnek ütemével és idegességével, és így lelkére kell vennie azt a rengeteg tragikumot és összetörtséget, mely hajthatatlan és makacs elvhajszolásának nyomában jár. Az ószövetségben Mózes az Úr tanúsága szerint megengedte váláslevél adását a zsidók «szívének keménysége» miatt. Ma a *sors keménysége* nem hasonló engedékenységet sürget-e? De, így folytatják, mintha az Egyházban is derengene a belátás. Itt is, ott is hallani, hogy Egyház fölbontott házasságot. Bizonyos körökben különösen az a hiedelem van elterjedve, hogy főként gazdagoknak és előkelőknek elég könnyen sikerül nem kívánatos házasságokat fölbontatni.

Lássuk, mi az, amit az Egyház a fönnálló házasság köte-

léssel tehet és amit nem tehet. Mert, hogy súlyos esetekben — nemcsak házasságtörés esetében — a különélést, hivatalos kifejezésben az ágytól és asztaltól való elkülönítést (*separatio a thoro et mensa*) megengedi, azt ép az imént láttuk ; s ez egymaga is bizonyosság rá, hogy az Egyháznak van anyai szíve és szava gyermekeinek tragikumai és nehézségei iránt. Nem erről van tehát szó, hanem két más dologról.

Az egyik : Az egyházi hatóságok bizonyos esetekben megállapítják, hogy egy kötés nem volt érvényes házasság, bár a világ előtt annak látszott. T. i. a házasodás nem lehetséges korlátlanul akármilyen férfi és akármilyen nő között. Bizonyos esetekben a házasság egyszerűen nem jöhet létre, ha az alakiságok meg is voltak ; ilyenkor tehát semmis, és eo ipso fölbomlik. Ezért beszélünk *bontó házassági akadályokról*. Ilyenek föllállításra, a róluk való törvényhozás és ítélkezés az Egyházat illeti, hisz egyedül az Egyházra bízta az Úr Krisztus a szentségeket, tehát a házasságot is és a lelkek üdvösségét (74. lap). Ezek a bontó akadályok négy csoportot alkotnak.

1. Vannak mozzanatok, melyek lehetetlenné teszik a házasságkötés lényegét, a kölcsönös *beleegyezést*. Nem adhatja kötelező házasságbejegyzését, aki nem épelméjű (*amentia*), aki lényeges tévedésben van a másik fél tekintetében, tehát voltaképpen más valakit akar házastársul, mint aki előtte van (*error*), aki kényszer alatt állott és ezért nem nyilatkozhatott szabadon (*vis, metus, raptus*) ; aki kikötéseket tett, melyek a házasság lényegével ellenkeznek, pl. gyermeknemzés kizárására, fölbontásra (*conditio contra matrimonium*), vagy aki ezeknek a lényeges föltételeknek tényleg nem felel meg (*nemi tehetetlenség, impotentia coeundi*). Minthogy ezek a mozzanatok a dolog természeténél fogva teszik lehetetlenné a házasságot, az Egyház alóluk nem adhat és nem is ad sohasem fölmentést.

2. A fönnálló *erősebb kötelek* nem engedi létrejönni a házassági köteleket: már fönnálló házassági kötelek, ünneplés szerzetesi fogadalom, nagyobb egyházi rend. Idesorolható a valláskülönbség is (katholikus és nem keresztény). Az ú. n. vegyes vallás (katholikus és nem-katholikus keresztény) tiltó akadály, az ú. n. vegyes-házasság esete (lásd 200. lap). A házassági köteleket le-számítva lehet ebben a csoportban helye fölmentésnek; minthogy azonban a Krisztus titokzatos testét épségben tartó igen nagy lelki érdekekről van itt szó, az Egyház nem igen adja meg, különösen nem fölszentelt diakonusoknak és még kevésbé áldozópapoknak.

3. *Rokonság* (közeli vérrokonság, közeli sógorság, lelki-rokonság = keresztelt és keresztelő, illetve keresztstülő között, törvényszerű rokonság = örökbefogadó és örökbe-fogadottak között). Ezeket az akadályokat részben a természet javasolja (közeli vérrokonság), részben az Egyház szociális gondoskodása sürgeti; ugyanis arra akarja készíteni az amúgy is könnyen széthúzó embereket, hogy a rokonságon túlmenő házassági kötelek is szorosabb kapcsolatokat teremtsen. Mert ezeket az akadályokat az Egyház anyai gondoskodása szülte, anyai belátása aránylag könnyen ad fölmentést, kivéve az egyenes ágú vérrokonságot.

4. *Büntett és köztisztesség* akadályai: házasságígérés-sel egybekötött házasságtörés avagy hitvesgyilkosság. Itt a finomabb lelkiismeret nevében történik intézkedés, hogy valakinek ne legyen haszna bűnéből. Megfelelő föl-tételek mellett természetesen ezek alól is van helye föl-mentésnek.

A házassági akadályok, mint látni való, megannyi sövényt alkotnak, melyek részint magát a házasságot, részint a házaselek lelki javát, részint pedig az egyházi és világi közösség javát szolgálják és védik. Minthogy itt természetszerűen egyik jó a másik ellen vonul föl, az

Egyháznak kötelessége és joga mérlegelni, melyik érvényesüljön a két versengő jó között. Néha az akadály olyan föltétlen jót képvisel, hogy ellenében nem juthat szóhoz a házasodással adódó jó ; s ilyenkor nincs helye fölmentésnek. Máskor meg bizonyos föltételek mellett az akadály képviselte jó kisebb, mint a konkrét esetben a házasodásban valósulható jó ; s ilyenkor van helye *fölmentésnek*.

Akik között bontó akadály forog fönn, mely fölmentéssel nincs megszüntetve, nem köthetnek érvényesen házasságot. Ha ezt mégis megkísérelték, ha mindjárt alakiságok között is, a fönnforgó akadály meghíúsítja a kötelék létrejöttét. Mikor forog fönn ilyen eset, annak megállapítása természetesen nem bízható az egyesek vagy éppenséggel az érdekelték önkényére. Itt is érvényesül a katholikum alapgondolata : Senki sem lehet bíró a maga ügyében, s főként lelki ügyében, hol oly könnyen esik önámításnak áldozatul. Csak törvényes egyházi eljárás, az ú. n. házassági pör van hivatva kimondani az érvénytelenséget. Ez tehát nem házasság fölbontása, nem a kötelék megszüntetése, hanem *a soha nem létezett házasság tényének hivatalos megállapítása*. Tájékoztatlanság sokszor ezeket az ítéleteket gondolja fölbontásoknak és botrányozik, természetesen alap nélkül.

A helyes megítélés számára itt még két megállapításnak van helye. A jogi preszumpció mindig a kötelék mellett szól, s ezért az érvénytelenség igényét terheli a bizonyítás, mely kivált kényszer és tévedés esetében nem könnyű. Aztán : Minthogy a házasság alapértelme és főcélja ellen irányuló föltétel érvényteleníti a házasságot, megtörténhetik, hogy valaki a törvény bűnös megkerülése végett (in fraudem legis) olyan föltételt szab, mely már gyökerében érvényteleníti a házasságot. Agyafurt lelkiismeretlenség mindig akadnak ; de az illetékes tényezők kötelesek mindent elkövetni, hogy

az ilyen veszedelmes kufárokat a szentélyből kirekesszék. De a törvények kötelező ereje és értékvédő jelentősége nem szenved csorbát azért, hogy mindig akadnak vámszedői is. —

Az Egyház a házasság kötelekét is fölbonthatja a következő esetekben: A megkötött, de házasság nemi érintkezés által teljessé nem vált házasság (*matrimonium ratum non consummatum*) kötelekét fölbonthatja bármely félnek ünneplés szerzetes fogadalma. Ugyancsak az el nem hált házasságot V. Márton pápa óta (†1431) a Krisztustól kapott oldó- és kötő hatalom erejével fölbonthatja az Egyház feje más esetekben is, ha a lelkek java ezt megokolttá teszi. Végül pedig a hit védelmét szolgálja az ú. n. Szent Pál-féle kiváltság (lásd Kor. I. 7): ha két pogány házastárs közül az egyik kereszténnyé lesz, s a pogánynak maradt fél csak a megtért társ hitének veszedelmére és a Teremtő gyalázatára folytatná a házasságot, akkor ennek a tényállásnak kétségtelen megállapítása után az Egyház a katolikus felet föloldja az együttlakás köteleességétől, és ha újra megházasodik, a pogány kötelek ezzel föl bomlik (lásd tüzetesebben Sipos könyvében).

Az Egyháznak ez a gyakorlata a következő megfontolásokra támaszkodik: Keresztény igazság szerint *minden ember erősebben és alapvetőbben van Istenhez kötve mint bármely emberhez.* Ha már most az együttlakás legelső szakában kitűnik, hogy az egyik házastárs legintimebb érzése tiltakozik a nemi együttélés ellen, és ez a tapasztalása megnyitja lelkének szemét mélyebb hivatása iránt, az osztatlan és teljes Isten-szolgálat iránt (szerzetes fogadalom), akkor előáll az az eset, hogy inkább kell engedelmeskedni Istennek, mint embernek. Hasonló megfontolás alapján oldja föl az Egyház megfelelő indokoltság esetén az el nem hált házasságot akkor is, ha az érdekelt felek lelki üdve másképp súlyos veszedelemben

kerülne. Itt is fontosabb az örök üdvösséget nem kockáztatni, mint fönttartani azt a köteléket, mely végső megpecsételését az elhálásban még nem kapta meg. A házasi egyesülés ugyanis a házasság alapvető értelmének konkrét megvalósítása, mely mindkét félben, kivált a nőben többé el nem tűntethető nyomot hágy, és emellett mint nemző tevékenység a házasság fő rendeltetésének összes lehetőségeit és felelősségeit életrehívja. Ezért a nemi egyesülés mindig ott találja magát ama néma ítélőszék előtt, mely ennek a kikezdhetsélen elvnek értelmében hozza meg ítéleteit: Factum infectum reddi nequit; ami megtörtént, azt nem lehet meg nem történné tenni.

Mindkét esetben tehát érvényesül a törvény, hogy az erősebb és szentebb kötelék, a léleknek alapvető Istenhez-kötöttsége fölszívja a gyöngébbet, a hitvestársaknak egymáshoz-kötöttségét; és érvényben marad az Üdvözítő szava: Amit Isten egybekötött, ember el ne válassza; nem ember, nem különösen a házasselek viszik itt végbe a válást, hanem Isten.

Végelemzésben ugyanez a rációja a *szeptpáli kiváltásnak* is. A léleknek alapvető hivatása a Krisztushoz-kötöttség, és ennek nem állhatja útját egy olyan kötelék, mely különben is a Teremtő házasi gondolatának ellenére jár, tehát valószínűleg már gyökerében romlott, azaz csak látszólagos házasságot takar, voltaképpen tehát egy az első csoportba tartozó bontó akadály miatt érvénytelen volt.

De szerepel itt és az V. Márton óta dívó gyakorlatban egy más megfontolás is. Az *Egyház számol az emberi tökéletlenséggel*, mely az eszményt maradék nélkül általában meg nem valósítja. A szigorú eszmény betűje szerint a házasság fölbonthatatlanságának voltaképpen teljesnek kellene lennie, a síron túlra is ki kellene terjeszkednie, amint ezt Petőfinek, ennek az anima naturaliter chris-

tiana-nak Szeptember végén-je oly meghatóan juttatja kifejezésre. S így az özvegyek házasságát is érvénytelennek kellene minősíteni. Erre mutatkoztak is törekvések a görögöknél, enkratita szektákban (más a pszichológiája, de azonos ezzel a hindu, perzsa stb. özvegy-égetés és élveeltemetés). Az Egyház azonban mindig óvást emelt ez ellen a fanatikus szektárius következetesség-hajszolás ellen. A házasság mint szentség az egyéni üdvözülésnek és szentségnek iskolája — hivatásánál fogva ; emberi tökéletlenség következtében azonban lehet a lélekszentelésnek és üdvözülésnek gáncsvetője is. Ezért az Egyház a gyöngéknek és szorongatottaknak akar kezére járni ; lehajol hozzájuk anynyira, amennyire az elvek sérthetetlen megőrzése mellett egyáltalán lehet. Viszont az elveken rést ütni az egyén, illetve a konkrét helyzet kedvéért, ez kegyetlen kegyelem volna. Átmenetileg talán könnyebbülést szerezne, azonban tönkretenné a lélek mélyebb és örök érdekeit, és ezért nem segítés volna, ha az irgalom cégre alatt kárhozatba vinne. Az a kéz, mely elvtiprással segít, voltaképpen enyészetbe taszít.

S ez a gyökeres különbség a katolikus és a modern humanitárius fölfogás között, mely a *két világ* legbensőbb mivoltába enged bepillantást : A modern humanitárius fölfogás zsinórmértéke a pillanatnyi élvezet ; minthogy a házasság kötelek ebből a pillanattól kinyúlik, nem tud megbarátkozni a fölbonthatatlanságával. A katolikus fölfogás szerint az élet nem élvezetre van adva, hanem arra, hogy a lelki érés ideje legyen. A házasságnak is érés iskolájának kell lennie ; s mélyebb és igazabb értelemben ilyen lesz éppen a szerencsétlen házasság, ha szenvedései áldozattá nemesülnek. S ez a kereszténység titkos és páratlan ereje : Miként némely forrásnak vize finom kvarckristályokkal szövi át a beléje mártott dolgokat, és így hervatag virágokból csinál hervadhatatlan kris-

tályos virágokat, úgy a kereszténység a lelket, mely megmártózik mélységeiben, arra képesíti, hogy az örökkévalóság igényeit valósítsa a ma és holnap tűnő vonatkozásaiban.

8. Férfi és nő.

A házasság gyökere.

A házasság gyökere a kétneműség. Azonban ez a gyökér nem okvetlenül hajt ki házasságban, és akárhány hajtása nem a házasságból nő ki. Ebből a modern házasságfejelők aztán törvényt akarnak csinálni; követelésük «a nemiséghez való jog» házások és nem-házások számára, a nők számára külön «az anyasághoz való jog.» Ismeretes ezzel szemben a katolikus álláspont logikája: A nemi differenciáltságban gyökerező «nemi életnek» természet-szerű végpontja a nemi egyesülés; ennek természet-szerű gyümölcse a gyermek, a gyermeknek emberhez egyedül méltó létkerete pedig a házasság. Így lesz a házasság az az architektónikus *középpont*, amelyből a nő és férfi differenciáltságával adódó összes problémákat helyesen meg lehet látni, miként bizonyos nagy művészettel készült építmények számára is van egy pont, mely egyedül mutatja a konstrukció minden törvényét, művészetét és az építmény helyes arányait.

I. Mindenekelőtt lássuk magát a házassági gyökeret a nemi differenciáltságot úgy, amint a kinyilatkoztatás világánál a szenvedélytől el nem homályosult elme számára megjelen.

A nemi differenciáltság *biológiai értelme* világos: morfológiai és fiziológiai tekintetben férfi és nő úgy van megalkotva, hogy a két csirasejt, a mag- és petesejt kialakulhasson és egyesülhessen. A nő külön helyzete, nagyobb nemi föladata abban jut kifejezésre, hogy be

van rendezve az anyaságra, a két csirasejt egyesüléséből keletkező magzat kihordására, megszületésére és táplálására. Ez merő anatómia és biológia, melynek analagonjait mutatják a magasabbrendű növények és állatok is. Hogy azonban az embernél a nemiség nem merő biológia, hanem csak biológiai alap egy lényegesen valláserkölcsei felelős vonatkozás, a házasság számára, semmi sem igazolja oly csattanósan, mint az a tény, hogy a nemi differenciáltság gyökeresen belesugárzik a pszichébe, a jellembe és ennél fogva átjárja az összes kultúrteljesítményeket és történelmi alakulásokat.

Itt a test és lélek kölcsönhatásának egy új megnyilvánulásával állunk szemben. C. Wolff, a híres filológus egy Schleiermacherrel folytatott irodalmi vitával kapcsolatban ezt a kijelentést tette: egy embernek még a logikáján is meg lehet látni, hogy púpos. S Gobineau mondotta, hogy a helyes logika nem más, mint a fajtisztavér. Ez erős túlzás; de aziránt nem lehet kétség, hogy olyan mélyenjáró anatómiai és fiziológiai különbség, mint a nemi elkülönültség, ha nem is oka, mindenesetre jele és szimbóluma egy mélyen gyökerező pszichikai különbségnek is.

Ezt a különbséget, jellegét és tartalmát iparkodik megfogni a maga módszereivel és tudományos eszménye szerint a mai pszichológia. A Wundt szellemében dolgozó laboratóriumi pszichológia mérésekkel és elemi kísérletekkel dolgozik. Ennek eredményeit leszűri O. Lippmann (*Die Psychologie der Frau*). Valamivel közelebb kerül a való élethez ez a mikrológus pszichológia, mikor kérdőíveket bocsát ki sok részletező kérdéssel és lehetőleg széles kör elé terjesztve. Ennek az iránynak eredményeit jól földolgozza Heymans (*Psychologie der Frau*). Az újabb és legújabb fiziológia az *endokrin mirigyekről* és a hormonokról szóló tanításaival a pszichológiában is visszhangra talált, amióta Berman megírta alapvető művét

(The Glands regulating Personality). Azóta sokan hajlandók az egész lelki életet bizonyos mirigyek és váladékok függvényének tartani. Ez a régi materializmus új kiadásában, mellyel szemben nem lehet eléggé hangsúlyozni és értékesíteni a megdönthetetlen régi igazságot: Es ist der Geist, der sich den Körper baut. Egy *charakterológiai* irány figyelmeztet, hogy amit a lelkek nemi különbségének mondunk, az jöhet, legalább nagy részben, a nemek külön történelmi és társadalmi helyzetétől és földadataitól, vagyis lehet nem eredeti, hanem szerzett jelleg. Ismeretes, hogy a legradikálisabb nő-főlszabadító irány, melyet Ellen Key svéd írónő is képvisel, ezen az alapon követeli a nők számára minden téren a férfiúval teljesen egyenlő érvényesülési lehetőséget.

Minden iskolától lehet itt valamit tanulni. A magában kimeríthetetlen gazdag valóság csak hálás lehet, ha a különféle irányok és iskolák minél több úton iparkodnak legalább megközelíteni. Mikor azonban konkrét, életrevaló pszichológiáról van szó, főmesterünk mégis mindig maga az élet marad, az élő valóság és annak legközelebbi rokona, a kongeniális intuíció, amint azt képviselik a nagy gondolkodók, a zseniális élet- és emberismerők, és nem utolsó helyen az emberiségnek évezredek sűrített és sokszorosán átszűrt tapasztalata.

Ennek a lehetőleg egyetemes és a valóság mélyére menő látásnak az az első megállapítása, hogy férfi és nő, a szembetűnő nagy különbség dacára, végre is *elsősorban ember*, közös szellemi-erkölcsi tökének és tehetségeknek birtokosa. Ez egymagában elég annak a nemi pszichológiának elnémitására, mely a két nem közötti különbséget rang és érték különbségévé akarja kiélezní és a nő inferioritásának jelszavába sűríti útszéli bölcsességét. E tekintetben ugyanis ép a mai pontosabb pszichológiai kutatás megföllebbezhetetlenül megállapította, hogy sem a tehetségek, sem a testi teljesítőképesség dolgában nem

lehet rangkülönbséget találni a két nem között. Egyetlen terület van, melyen ilyen különbség látszik: a legtöbb tudományban és némely művészetben, pl. a zenében a nő mintha nem volna képes arra, a produktív eredetiségre, mely a férfi-pszichének sajátja. Azonban az összevetési anyag hiányossága, nevezetesen pedig az igazságos összeméréshez szükséges föltétel-azonosság eddigi meg nem valósulása ebben a kérdésben is nagy óvatosságra int.

Hanem a különbség mégis fönnáll. *A férfiúi és női psziché nem egyforma.* Miként hiba volna rang- és értékkülönbséget fölláítani, és igazságtalan volna az ennek megfelelő társadalmi berendezkedés, épúgy hibás és ostoba volna az olyan társadalmi berendezkedés is, mely abból a hiedelemből indulna ki, hogy férfi és nő minden társadalmi kultúrföladat számára fölcserélhető mennyiségek.

A valóság az, hogy a férfiúi és női psziché egy valósnak sarkított (poláris) kiadása (lásd 22. lap); mondjuk, egy ellipszises erőter két pólussal. Mindegyik pólusból meg lehet szerkeszteni az ellipszist és levezetni a törvényeit; de a fókusz-kettősség nélkül nincs ellipszis. S ezeket a pólusokat nem a tehetségek és teljesítő-képességek területén kell keresni, hanem mint Heymans helyesen hangsúlyozza, az érdekek vonalán, vagyis azon a vonalon, hol a karakterológia a pszichikai jellem gerincét látja.

S hogy itt nem neveltséggel van dolgunk, hanem természeti adottságokkal, azt már a *gyermek* természet-szerű kölcsönös elhelyezkedésénél meg lehet figyelni. A fiúk bandákba verődnek, játéktörvényeket állapítanak meg és azokat a legkomolyabb magatöltődéssel meg is tartják. A leányok kettesben, hármasban szeretnek lenni, és a játékban a szabályt vagy nem tűrik, vagy megkerülik. Ott a pájtás, itt a barátnő a természetszerű

partner. Sigrid Undsetnek ebben a mesteri megfigyelésében voltaképpen benne van a kétféle psziché, melynek fő jellegét ezek a sajna idegenszavú fogalompárok fejezik ki: absztrakt, konkrét; objektív, szubjektív; diszkurzív, intuitív; racionális, emocionális.

Vagyis a nő a konkrét egyedi lét körében érzi magát igazán otthon, a férfi ellenben a konkrétumból az absztraktumba, az adott esetből a törvényre, az otthonból a világba tör; szóval elvet, rendet, törvényt akar. Lehet ezt fölületesen így is kifejezni: a férfi centrifugális, a nő centripetális. A nő skrupulus nélkül meri a világot a maga szempontjából nézni, illetve a maga érdekeihez mérni és amennyire tőle telik, alakítani, és nem engedi magát zavartatni elvektől, törvényektől, objektív megfontolásoktól, közérdektől. Minden élményt és ítéletet, minden tudományát és eszményét a maga én-körén szűri át, és ezért hajlandó a törvényre fittyet hányni és a demokráciát lebecsülni, ellenben rokonszenvezik a diktatúrával és anarchiával. A közérdeknek, az objektív világrendnek, a méltányosságnak, az audiatur et altera pars és a suum cuique elvének a férfi a hivatott és természetyszerű képviselője. Mikor azt mondják, hogy a nő a világot a szívében át nézi, a férfi az eszén keresztül, hogy a férfi okoskodik és néz, a nő nem okoskodik és lát, a férfi figyel és következtet, a nő megsejt és megérez, voltaképpen ugyanezt mondják és jelzik, hogy a nő lelkében az érzelmi és ennél fogva az akarati mozzanat nagyobb szerepet visz, mint a férfinál. Ugyanebből következik, hogy a nő impulzív a férfi fontoltságával szemben, intuitív a férfi gyűjtő és láncoló állásfoglalásával szemben. A fején találja a szegyet az orosz közmondás: A nő első tanácsát fogadd meg, a másodikat tedd félre; és az olasz: *savie (sono le donne) all'impensata, pazze alla pensata*.

Ezeknek a megállapításoknak színe előtt nem nehéz

eligazodni a modern *nő-emancipációs törekvéseken* és azoknak a férfiak részéről való egyoldalú megítélésén. Föltétlenül hibás az a hiedelem, mintha a nő az inferiális, a gyöngébb nem volna. Ha tudományos és részben művészeti téren nincsenek olyan teljesítményei, mint a férfiaknak, az ugyan a feministák szerint az eddigi elnyomottságnak következménye; azonban bizonyos, hogy ez az elnyomottság és az abból eredő állítólagos inferioritás az európai kultúrterületen nem volt meg — csak a XVII. és XVIII. század nagy nőire kell gondolni; azt a gépek világa teremtette meg. Ha a közalkotás, nevezetesen a törvényhozás jobbra férfimunka, annak nem az az oka, hogy erre a nő nem képes, hanem, hogy erre nincs igazi ambíciója. Viszont a közvetlen konkrét, önzetlen ember szeretés és önfeláldozás terén a nő általában messze meghaladja a férfi teljesítőképességét, nevezetesen testi szenvedések elviselésében is. S amikor akarja, megmutatja, hogy a világ, illetve a történelem folyásába is bele tud nyúlni, sokszor hatásosabban, mint a férfiak — Hatsepszuttól Eugéniáig. A «Cherchez la femme» történeti heurisztikai elve helyes megfigyelés eredménye, s eléggé kijózaníthat férfiakat és nőket egyaránt abból a hiedelemből, hogy a történelmet csak a férfiak csinálják. Arról meg felesleges szólni, hogy a maga sajátos területén, értem a családot és házasságot, a tősgyökeres nő mindig keresztül tudja vinni a maga akaratát. Mikor Thackeray azt mondja, hogy egy valamira való leány elveteti magát azzal, aki a szíve választotta, a magyar néphumornak ugyanez a meggyőződése: Odalent a Baranyában jó szokása van a lánynak: maga mondja a legénynek, adjon Isten engem kendnek.

Tehát a nőfőlszabadító törekvések addig föltétlenül helyes úton járnak, míg a közös emberi jogokat és életlehetőségeket ki akarják vívni a nők számára is olyan társadalomban, melyet jobbra férfi-önzés és kiméletlen-

ség épített. De végzetesen rossz nyomon jár, mikor *egymással helyettesíthető egyenlő mennyiségekként* kezel férfit és nőt. Ez ellen óvást emel a természet, mely fizikailag és ennélfogva pszichikailag nem nivellálta, hanem polarizálta a férfit és nőt. Fején találta a szöveget a jeles Linsenmann, aki már két emberöltő előtt megállapította, hogy «nem kevesebb a nőnek joga, mint a férfinak, hanem jogai mások. Nem is csekélyebb a műveltségre való rátermettségük, csak természetüknek más műveltség felel meg; nem is kevesebb a teljesítőképességük, mint a férfiaknak, hanem más területen mozog» (Moraltheologia 1878, 642. lap). Mihelyt a nőmozgalom komolyan veszi az egyenlősítés programját és győz, okvetlenül vesztésként kerül ki; pyrrhusi lesz a győzelme: a férfipozíciókat csak a női sajátosságok árán éri el; ama földadatokra a megfelelő pszichofizikai erőkészletet nem fogja megszerezni; elveszti női értékeit és helyébe nem szerez férfi értékeket, nem is szólva arról, hogy mérhetetlenül szegényíti majd a kultúrát és a társadalmat, mely csak akkor adja ki összes értékeit, ha mindkét nem pólusán jár a tengelye.

Mi már most az a más terület és más földadatkör, melybe a reális nemi pszichológia utalja a nőt? Ennek megállapítása végett meg kell találnunk a nőiségnek úgyszólván pszichológiai magvát, azt a földalatti kútfont, melyből fakadnak minden nyilvánulásai, mely aztán megvesztegethetetlenül megmutatja igazi mivoltát és ezzel együtt értékét és földadatát.

Mindenekelőtt tegyük magunkévá az újabb kutatásnak azt a megállapítását, hogy a férfiúi és női psziché, úgy amint jellegét vázlatoztuk, ú. n. *ideáltípusok*, vagyis a valóságból merített és ezért nem önkényes, de az instanciák elhagyásával összehangolt fogalmak, melyek a maguk teljességében egy egyedben aligha valósulnak meg, azonban alkalmasak arra, hogy a konkrét valóság

tarka sokféleségét hozzájuk mérjük (normatív típusok), és így a tőlük való kisebb, nagyobb távolság szerint méltassuk.

Helyes lesz nagyjából a szerencsétlen, de tanulságos sorsú *Weininger* megállapítása: A nemi vonatkozásokban, tehát a házasságban is, természetszerűen úgy keresi egymást férfi és nő, hogy egy teljes férfiúság és egy teljes nőiség adódjék. A konkrét egyed azonban, jóllehet morfológiailag és biológiailag egy nemre van határolva (fiziológiai hermafroditák egyáltalán nincsenek, anatómiák is elenyésző számmal; mindössze 3—4 esetet ismer a tudományos irodalom), pszichéje tekintetében ritkán egészen férfi, illetve egészen nő. Normálisoknak kell mondani azokat, kikben a saját biológiai nemüknek megfelelő pszichikai nyilvánulások uralkodnak és adják az általános jelleget. Ezen túl helyezkednek el az *abnormisak*: a visszamaradtak, infantilisek, a közömbösültek, vagyis pszichikai hermafroditák, akár passzívek, vagyis olyanok, kiknél az ú. n. nemi élet igényei alig jelentkeznek, akár aktívek, akik ismét vagy biszexuálisak (ezeknek a nemisége két irányba hull szét), vagy kiforgatottak, invertáltak: nőileg érző férfiak és férfiúilag érző nők. Ezek a nemi abnormitások magukban véve egyszerűen adottságok; etikai szempontból kísértések és ösztökélések a nemi gondolatoknak, vágyaknak és ízlésnek hamis vágányra való terelésére. Itt föltárul a psychopathia sexualis szomorú országa, hol beteg a nemi orientáció vagy tárgyában, vagy módjában (auto-, homo-, alloerotizmus a normális heteroerotizmussal szemben, amely azonban maga is beteggé válhatik hypo-, hyper- és parerotizmus alakjában). Ezen a téren aztán egy, a tudományost adó népszerűsítő irodalom, mint szexualtudomány igen rossz munkát végez: Nem szólva arról, hogy erkölcsileg rendkívül veszedelmes témákat és tényeket a természetszerű etikai óvintézkedések nélkül talál

ki boldognak-boldogtalannak, világgá vet részben ki-forratlan, részben csak felelős szakemberek elé való megfigyeléseket, sőt hipotéziseket, s a kritika- és ítélet-nélküli laikus könyvolvasók tömegét arra csábítja, hogy ezekkel a meg nem emésztett szaktudományos patronokkal akarja befogni és elintézni azt az élő valóságot, melyet sablonokba szorítani nem lehet; az öngazoló bűnösöket vagy betegeket pedig tudományos jelszavakkal és ürügyekkel fölszabadítja, hogy bűnös vagy beteges hajlamaiknak engedjenek.

Érett, intelligens ember ma alig kerülheti el, hogy ép ebben a kérdésben is némi tájékozódást ne szerezzen. Aláírhatjuk Keyserling megállapítását: Ma sok házasság azért is mállik szét, mert akárhány férfinak sejtelve sincs a női psziché sajátosságáról (Ehebuch 40. lap). Azonban rászabadítani ezt az intelligenciát arra a jelzettem irodalomra: medicina peior morbo. Jó lélekkel csak két munkát ajánlhatok, melyek kiegészítik egymást; az egyik Seved Ribbing: *Gesundes Geschlechtsleben*, a másik I. Klug: *Die Tiefen der Seele*.

Amennyiben a modern kutatás tovább megy és a nemi pszichikai differenciáltságot *általános kategóriaként* kínálja föl, mint annak idején a pythagoreusok, ha benne akarja megtalálni a történelem kulcsát, mint Ottfried Eberz (*Hochland* 1829—30. évfolyam), már merő szimbolizmusba megy át. A férfiűiség és nőiség nevével és jellegével jelzett két pólus analogonjait csakugyan nem olyan nehéz megtalálni a teremtésben, s az is bizonyos, hogy akárhány kultúrtermék, sőt kultúrkorszak inkább a férfiűival van rokonságban, más inkább a nőivel. Addig nem is kell állást foglalni ez ellen a szexualizmus ellen, amíg tudatában van szimbolizmus jellegének, míg a férfiűiséget és nőiséget alkalmas jelnek és képnek tekinti bizonyos szellemtudományi tényállások nagyjából való jellemzésére. Teljesen rossz nyomon jár azonban, mikor

a férfiúiség és nőiség eredeti egységéről beszél, mikor az első embert is androgynnek minősíti. Ez már nem szimbolizmus, hanem mitologizmus, fantázia terméke ; a valósághoz semmi köze.

A valóság a nemeknek biológiai differenciáltsága, mely a körülírt módon és fokban belesugárzik a pszichikumba. És ha most azt kérjük : *Mi ennek a pszichikai differenciáltságnak legmélyebb értelme és mivolta*, mi a metafizikai magva, a helyes leletre ráirányít a biológiának félreérthetetlen nyelve. A férfiúi psziché alapértelme, lényege és ennél fogva hivatottsága az atyaiság, a női léleké az anyaiság. *Anyaiság*: befogadás, megtermékenyülést váró megtáruulás, a kapottságok megtartása, hordozása és kiérlelése, konkrét személyes aprólékos gondozással, és ennek szellemében a férfiúra való támaszkodás igényével. *Atyaiság*: adni, termékenyíteni, életet fakasztani, azt megvédeni, kereteit és lehetőségeit megszervezni és nevezetesen az értékek nagy hierarchiájába beleszervezni, Istenhez igazítani. Az atyaiságban van egy papi vonás : A férfi feje Krisztus ; az anyaiságban pedig van egy lényegesen karitatív vonás : a nő feje a férfi (Kor. I, 11, 3).

Ebből három nevezetes következmény foly :

1. A nemi differenciáltság érvényesítésének *természet-szerű kerete a házasság*. Az atyaiság és az anyaiság teljes tartalmával, biológiai megalapozottságával is *ott* tud teljesen kibontakozni és képes megadni a szublimált atyaiságnak és anyaiságnak mint erkölcsi eszménynek a törőlmetszettség alapját és vitalitását. Férj és feleség helyzete a házasságban bio-pszichikailag is meg van alapozva abban az értelemben, amint a katolikus fölfogás mindig képviselte Szent Pál nyomán (3. értekezés).

2. A nemeknek *házasságkízüli egymáshoz való vonatkozása* csak ebben a jelben lesz egészséges ; mert csak így lesz a természetnek megfelelő. Luis Coloma, a kiváló

spanyol jezsuita író egyik regényének (Boy) ezt tesz jelszavává: «A férfi életében csak két nőnek van jogosan helye: az ő anyjának és gyermekei anyjának. Ami ezen a két szent és tiszta szereteten túlmegy, vagy veszedelmes vargabetű, vagy bűnös eltévelyedés.» Igen, az a férfi találja el a nőkel szemben való magatartását, aki az atyaiság felelősségével, védeni- és építeni akarásával nézi; s az a nő a férfival szemben, aki az anyaiságot, gondosságot, közvetlen, de felelős szeretetszolgálatot tudja belevinni vonatkozásába. A hitvesi viszony férfi és nő természetes viszonya, ennek gyökere atyaiság és anyaiság: «az a hatalmas harmadik, aki nincs, de lenni akar». Nemcsak biológiailag, hanem lelki vonatkozásban is férfi és nő mélyebb találkozásának csak úgy van értelme, ha készül általa világra jönni az a hatalmas harmadik, akinek vagy aminek létesülése e két ember szent találkozásához és együttműködéséhez van hozzákötve. Fiú és leány testvéri viszonyában, mint azt sokszor ajánlják, nem tudom megtalálni azokat a gyökeres mozzanatokot, melyek ezt a viszonyt alkalmassá tennék arra, hogy férfi és nő kölcsönös vonatkozásának mintaképe, *causa exemplaris*-a legyen.

3. *A nemi életnek minden házasságkívüli valósulása* azért is súlyosan ellene jár a természetnek, mert pusztítja az atyaiság és anyaiság értékeit. A nemi zabolátlanság mérhetetlen pusztításokat visz végbe a történelemben és jelen életünkben; de ne gondoljuk, hogy ennek a rettenetes bűnözönnek legfélelmesebb megtorlója a spirochete pallida, a vérbaj sápadt, alattomos bacillusa; legveszedelmesebb fertőzése az a szellem-erkölcsi öncsonkítás, eunuchizmus, mely felelőtlen kalandoknak, testet-lelket ölő nemi vonatkozásoknak dobja oda a férfi és nő legdrágább földi javait: az atyaiságot és anyaiságot. Megbecstelenített, életük koronájától megfosztott, honukból kiűzött gyászmagyarok nemzedéke az, mely a házas-

ságon kívül akar «memi életet», s ott még jogról is mer beszélni — enyészethez, kárhozathoz való jog?!

II. Most rendelkezésünkre állnak a szempontok annak a jelentős gyakorlati kérdésnek megoldására: mikép kell lelkileg, tehát gondolattal és magatartásban elhelyezkedni azoknak, *kik házasság nélkül élik le életüket?*

Itt három csoportot kell megkülönböztetnünk: az Istenért, az önzésből és a kénytelenségből házasságnélküliek csoportját.

1. Az első csoportba azok tartoznak, kik követik az Úr Krisztus szavát (lásd 40. lap), kik Isten országáért, *propter regnum caelorum*, mondanak le a házasság életéről, tehát nemcsak a férfi- és nőszerezetese, hanem a papi rend emberei is. Átlépnők kitűzött kereteinket, ha vállalkoznánk a fogadott házasságtalanságnak, a *szűzességnek* és *papi nőtlenségnek*, a celibátusnak tüzetes tárgyalására. Történeti megokolásul elég most arra utalni, hogy az Egyház mindenesetre megértette Szent Pál szavát, melynek értelmében meg van osztva, aki kénytelen feleségére is gondolni (40. lap). Ennek a súlyos szónak levonta a konzekvenciáját s nőtlen papságában és szerzeteseiben teremtett magának olyan vezérkart és munkásereget, mely Isten országának ügyét a történelemben páratlan hatásossággal és egyedülvalósággal tudja képviselni. Az evangéliumi igazság úttörése és következetes képviselése osztatlan erőt és sokszor teljes kockázatot követel. A család ennek az osztatlanságnak útjában áll — elég történeti példa rá a görög klérus; a családi tekintet pedig útjában van az apostolságnak, amint az északi protestáns papság és misszionáriusok példája mutatja. A katolikus szentségkiszolgáltatás, nevezetesen a gyónás és a lelkivezetés szinte megköveteli a celibátust, mely egyedül teszi lehetővé, hogy a hívők papjuknak közvetlen közelébe férközzenek, és ne kelljen indiszkrécióktól és nemkívánatos közvetítésektől tartaniok.

Nemkatholikus gondolkodók és életismerők is tudják méltányolni az Egyháznak azt a stílbiztonságát, mellyel így tudott magának teremteni Isten országa számára vezéreket és előmunkásokat.

Itt azonban nem pontosan erről van szó (lásd különben Dogm. II. 463. kk.), hanem *a celibátusnak és szűzességnek a házassághoz való viszonyáról*. Ép a házasság nevében érik a celibátust a legmakacsabb és legkomolyabban számbavehető támadások. Amit ugyanis az egyházellenes düh tájtékoz rá az Egyháznak minden olyan intézményére, mely a természetből kéri, azt felsőbbbé lélekkel letörli orcájáról az Egyház és annak képviselője, abban a szentpáli tudatban: Tudom, kinek hittem és biztos vagyok (Tím II. 1, 12). Azonban a múlt század 80-as évei óta az Egyháznak számos intézménye, sőt tanítása és erkölce ellen éppen egy felsőbbbé erkölcsi eszmény és lelkiismeret nevében indult meg a hadjárat. Ennek a támadásai veszedelmesebbek, mint a sekélyes fölvilágosultság és szabadkőművesség vásári és színpadi levegőverdesése; de az igazság veterán harcosa számára egyúttal megtisztelőbbek, azért is, mert alkalmat adnak a katolikus élet és igazságeszmény szuverén felsőbbbéségének benső igazolására.

Egy közkeletű nehézség *a természet nevében* emel kifogást a nemi megtartóztatás ellen. A legerősebb ösztön, úgymond, az, mely az érett normális embert a másik nem felé tereli; ez mélyen meggyökerezett a természetben, sok értéknek és lelki szépségnek forrása. Lefojtása tehát természetellenes; s nem csoda, ha súlyos testi és lelki károkat okoz. Akik fiatalos hevülettel vállalták is a celibátust, az ebből származó kötelességet előbb-utóbb kényszernek, octroy-nak érzik és iparkodnak szabadulni az elbírhatatlan lidércnyomás alól, vagy kompenzációkkal, vagy egyenest a vállalt kötelezettség elhanyagolásával. Így a legsúlyosabb eltévelyedések és erkölcstelen-

ség forrása lesz, amit az Egyház a magasabb erkölcs normájának, örének és kútfejének szánt.

Hogy sok a gyöngé ember, hogy akárhányszor becsületes igyekezet mellett is a valóság elmarad az eszmény mögött, a tényleges magatartás a vállalt kötelezettség mögött, és hogy ennél fogva sok kínos és botrányos félrelépés történt és történik, ki akarná ezt tagadni? Aki az Egyházzal érez, sőt aki akár mint kívülálló is csak rásejtett a fogadalmas nemi megtartóztatás erkölcsi értékeire, azokat a kisiklásokat velem együtt siratja, irtja, messze tekintő neveléssel iparkodik megelőzni és sebeit gyógyítani. De soha egy pillanatra sem téved meg az-iránt, hogy *az Isten kedvéért vállalt megtartóztatás nem természetellenes, hanem természetfölötti*. Nem természetellenes a szellemnek felsőbbtségét és erejét hirdetni a test fölött, különben természetellenes volna a technika is, sőt a kultúrának minden erőteljesebb előretörése. Hogyis lehetne természetellenes, amit az Úr Jézus Krisztus mint a finomabb odaadó lelkület követelményét és eszményét állít elénk?!

S épp ezért a nemi tartózkodás *nem is lehetetlen*. Bizonyos, hogy nem mindenkinek egyformán könnyű. Az ösztönök ereje, iránya, időszakisége tekintetében számos fokozat található az emberek között, s akadnak bizonyára nem csekély számmal, akikre áll Szent Pál tanácsa: Ha nem tartóztatják meg magukat, házasodjanak; jobb házasodni, mint égni. De a nemi tartózkodás normális testi és lelki konstitúciójú embernek, akár férfinak, akár nőnek, nemcsak nem lehetetlen, hanem általában nem is jelent nagyobb nehézséget, mint a magasabb erkölcsi követelések hű és következetes megtartása általában. Bizonyoságul felvonul az a sokezer férfi és nő a multban és jelenben, kik a vállalt szüzességi fogadalmat vagy celibátust becsülettel megtartották egy hosszú életen keresztül, sokszor nem csekély nehézségek közepett. Per-

sze a botrányok és kisiklások a dolog természeténél fogva könnyebben jutnak nyilvánosságra, mint a magától-értődőség magányában meghúzódó kötelességteljesítés ; a közönség természeténél fogva élénkebb visszhangot kelt a szellem-erkölcsi fegyverletétel, mint a győzelem.

Magától értődik, hogy a nemi megtartóztatásnak is *megvan a higiéniéje, aszketikája, pedagógiája és pszichológiája*. De épp ezen a területen a mi közönségünket oly kiváló művek tájékoztatják, mint Tóth Tihamér és Marcell Mihály könyvei ; s ezért nem kell ennél a jelentős tárgynál tovább időznöm. Hasonlóképpen nem kell ma már tüzetesebben visszautasítani azt a vádat, hogy a nemi önmegtartóztatás egészségtelen. Illetékes orvosi fórumok újabb és legújabb ismételt nyilatkozatai után igazán kár volna a Dunába vizet hordani. De nem fölösleges a következő megállapítás : A magam részéről elfogadom, hogy kevésbé egészséges konstitúciójú embernek egészsége szempontjából jobb volna a békés, harmónikus házasság élet ; sőt a legtöbb orvossal szemben még azt is állítom, hogy a harmónikus házasság minden normális ember számára az egészségnek általában jobb, mint a nemi megtartóztatás. S lehet-e ez másképp, ha a nemiség Isten adta természeti velejáró? De mi következik ebből? A nemi megtartóztatás ellen egyáltalán semmi annak számára, aki tudja, hogy a testi és fiziológiai egészség nem értékmérője az emberéletnek, és még kevesebb annak számára, aki tudja, hogy a harmónikus házasság általában mennyire csak posztulátum. Az élet nagy konfliktusait nem lehet megoldani kompromisszumok nélkül ; s azok lesznek a szerencsés kompromisszumok, hol az értékesebb fél érdekei győznek, tehát a mi esetünkben a lélek érdekei. Ez a gondolat a nemi önmegtartóztatást egyszersmindenkorra kiveszi az orvosi vélemények divatváltozásainak eshetőségei alól.

Szokás — még katolikus részről is itt-ott — arra

utalni, hogy a celibátus által igen sok értékes katolikus férfiú, sokszor a legértékesebbek, *meddőségre* vannak kárhoztatva, s az Egyház elesik attól az áldástól, mely az ilyen férfiak értékes házasságából és értékes utódaitól jöhetne.

Ez az egyházi — mondjuk — eugenetika feledni látszik, hogy azokat a férfiakat éppen celibátusuk tette értékesekké, tehát *circulus vitiosus*-ba rántanák bele, ha meg akarnák fosztani attól, ami értékük forrása. Aztán figyelmen kívül hagyják, hogy az eugenetika végre is nem tenyész-fogás. Nem annyira biztos, hogy az alma nem esik messze a fájától, kivált ha az a fa dombtetőn állott! A celibátus pedig a katolikus papságot és szerzetességet arra képesíti, hogy éppen abban legyenek termékenyek, ami az eugenetikában a legszükségesebb: a szellem-erkölcsi nemzésben.

A legtetszetősebb gondolat a celibátus ellen a következő: A házasság szentség; a szerzetes, illetőleg célebs állapot pedig nem. Ha tehát az Egyház papjainak nem enged házasságot, lebecsüli azt az állapotot, melyet maga szentségnek minősített és végelemzésben helyt ad annak a gyanúnak, hogy a házasságban élőket csakugyan másodrendű keresztényeknek minősíti, mint azt ma hajtogatja a liberális protestantizmus.

Mi ismételten kiemeltük, hogy éppen az Egyház nem fárad bele a manicheizmus elleni harcba; épp az Egyház az, mely állandóan tiszteletben tartotta és uralomra segítette Istennek a nemekre és a házasságra vonatkozó teremtmény gondolatát. S hogy az Egyházban nincsenek első- és másodrendű keresztények állapot szerint, hanem legfőbb személyes teljesítmény szerint, annak állandó élő cáfolata a katolikus erkölcs alapmeggyőződése: az *erkölcsi tökéletességnek egyetlen fokmérője az Isten-szeretés és a krisztusi emberszeretés*. Miként Isten nem ismer személyválogatást, az Egyház is ugyanezt a zsinórmértéket

alkalmazza bármilyen rendű és rangú hívőivel szemben, amint azt nagy arányban bizonyítja a szentek jegyzéke.

Mikor a trentói zsinat kimondja, hogy az Istenért való szüzesség különb, mint a házasság, nem a házasembereket teszi második helyre, sőt még a házasságot sem, hanem csak azt mondja ki, amit az Úr Krisztus is hirdetett és Szent Pál nyomatékozott: Aki Istenért, Isten országaért szüzességben él, az közvetlenebbül és osztatlanabban tud Istennek szolgálni, mint a házasember, és elvben nagyobb elszántságot mutatott erre a közvetlen és osztatlan Isten-szolgálatra. De ennek az eszménynek megfelelő erkölcsi magaslatra tényleg fölemelkedni, az már a személyes áldozat dolga. Talán nem oly nehéz belátni, hogyha egy magas hegycsúcsot kell megmászni, nem olyan kedvező a kilátása annak, aki súlyos poggyással indul, mint annak, aki minden fölösleges teherről eleve lemondott, s csak jó hegyászó-botját, trenfrozott izmait és legszükségesebb élelmét viszi magával. Ennyit és nem többet akar kimondani a Tridentinum a szüzi és a házasságot tekintetében. Ki hogyan és milyen ütemben mássza meg a hegyet, végre is személyes teljesítőképesség és erő kifejtés és — szerencse (a lelkiéletben kegyelem annak neve) dolga. Házasemberek között is vannak kiváló nagy szentek, mint Római Szent Paula vagy Magyar Szent Erzsébet; celibátusban és fogadalomban is akadnak lanyha keresztények.

A megtartóztatás állapota magában, elvonatkozva a személyektől, alkalmasabbá tesz az osztatlan és közvetlen Isten-szolgálatra. A házasság e tekintetben kísértéseket tartalmaz. S épp ezért kell szentségnek lennie. Elsődleges értelme ugyanis az, hogy embert emberhez köt. Az ember pedig nem eo ipso megszentelés eszköze embertársa számára; tehát szentségi fölvatásnak, kegyelmi újjáteremtésnek kell azzá tennie. Ellenben az Istenért vállalt nemi önmegtartóztatás az embert közvetlenül

Istenhez köti. Ez a viszony tartalmával eo ipso lélek-szentelő ; itt tehát nincs helye közvetlen szentségi föl-emelésnek és átminősítésnek.

Tehát a házasság nevében nem szabad megtámadni a celibátust, hanem azt kell mondani, hogy a házasság nem lehet el a celibátus nélkül ; ezt újabbak is itt-ott hangoztatják (pl. Foerster : A nemi élet etikája és pedagógiája) ; de — amire ritkán szokás gondolni : — a celibátus sem a házasság nélkül. *A két állapot lényegesen egymásra van utalva*, és egybehangzásuk az isteni bölcseségnek mesterműve, az Egyházban működő Logosnak nem utolsó bizonyítéka.

Mindenekelőtt a házasság lényegében nemi viszony lévén, csak akkor lehet harmonikus, a természetének megfelelő, ha igazában és egészen férfi és nő találkozik benne, és adják egymásnak nemi mívoltuknak is a javát. Már most az Istenért vállalt nemi megtartóztatásban adva van egy állapot, mely módot nyújt, *hogy férfiak és nők a maguk sajátosságában magukra eszméljenek*, s nem befolyásolva emberi vonatkozásoktól, még nemi vonatkozásoktól sem, egyenest Istennel való eleven vonatkozásban éljék meg és érvényesítsék embervoltuk teljes tartalmát. Ezáltal a házastársak számára mintakép és tájékoztatási középpont lesznek : a házastársaknak «egymás» számára olyanoknak kell lenniök, amilyeneknek Isten számára bizonyulnak a teljes tartalmú, igazán értékes szerzetesek és szerzetesnők.

De van a szüzességben a házasság számára még jelentősebb erő is. Akik Istenért vállalják a nemi megtartózkodást, nagy arányban megmutatják, hogy a nemző ösztön nem lebírhatatlan, hogy magasabb erkölcsi értékek kedvéért az ember lemondhat róla embersége kára nélkül, sőt magasabb új értékek reményében. A keresztény házasság sem lehet el *erős és következetes nemi fegyelem* nélkül. A házas hűség és kímélés sokszor huzamos kölcsönös

tartózkodást követel, nem is szólva az esetleges ideiglenes gyermekkorlátozás szükségességéről, melyre nézve a katolikus erkölcs más eszközt nem ismer, mint a megtartóztatást. Hirdetni az ösztön mindenhatóságát és ellenállhatatlanságát, s ezen a címen lehetetlennek mondani a celibátust és szüzességet, természetesen végelemzésben a keresztény házasságot is lehetetlennek mondja és a nyakló nélküli nemi kitombolásnak készíti útját. A protestáns és anglikán nemi etika éppen ezen a ponton kerül önellentmondásba és evez föltartóztathatatlannul a végzetes hajótörés felé. Ha ellenben van celibátus és szüzesség, akkor *via facti* folyton ott áll a házások előtt a bizonyosság, hogy ez lehetséges, s a biztatás, hogy tegyék is meg: *si potuerunt hi et hae, quare non tu?* Ha azonban nincs celibátus és szüzesség, akkor a házások védtelenül ki vannak szolgáltatva az ösztönnek; a legtöbb házasnak még csak sejtelve sem dereng arról, hogy a természetnek erre a vad paripájára is lehet zabolát vetni.

De a celibátus is rá van utalva a házasságra — akár mennyire különösen hangzik is! Rá van utalva mindenekelőtt azért, mert a szerzetesi szüzesség és a celibátus földatai teljes férfit és teljes nőt kívánnak. Ennek a kiteljesedésnek természetes iskolája és tere a házasság. A celibátus lemondott a nemiség fájának erről a természetes kertjéről; nem mondhat le azonban arról a tanulásról és elevenítő erőről, mely belőle feléje árad. Ő is arra van hivatva, hogy valósítsa az Isten országaért följánlott nemiségének alap gondolatát, atyaiságát, illetőleg anyaiságát; mert csak ebben a kategóriában fogja természet-szerűen, harmónikusan és termékenyen Isten országának érdekében értékesíteni embererőit. A fejletlen vagy félrecsúszott nemiség félségbe, torzságba, irritáltságba, meddőségbe és egocentrizmusba sodródhatik; a teljes tartalmú, de a kegyelem által magasabb etikumba föl nem oldott

nemiség pedig szomorú, sokszor tragikus kompenzációkat keres. Ezért az Isten országáért való nemi tartózkodásnak határozott célkitűzéssel az atyaiság, illetőleg anyaiság teljes etikai tartalmára kell törekednie, abban az értelemben, mint az Üdvözítő jelzi a tíz szűzről mondott példabeszédben, amint azt fölségesen kommentálja Langland-nak, a kiváló középkori angol költőnek Piers Ploughman-je :

Chastity without charity
lies chained in hell ;
it is as lewd as a lamp
that ne light is in.

S ennek a célkitűzésnek *megvan a maga pedagógiája és pszichológiája*, melyet nem is oly könnyű szabályokba foglalni ; legalább eddig még nem történt meg. Egy negatív szabálya mindenesetre annak a közvetlenül kínákozó kísértésnek visszautasítása, mintha itt a *συνεῖσασθαι*, subintroductae, «szellemi jegyesek» szokásának valamilyen megújítása célravezetne. Az Istennel eljegyzett férfi az atyaiságnak kegyelmi kifejtésére a szükséges női ellenpólust abban a nőiségben keresse, melyet a katolicum mint olyan tartalmaz : Szűz Máriában, az Oltáriszentséghez való viszonyában, papi tevékenységének anyai jellegű, gondozó mozzanataiban, és nem a subintroducta-ban, aki csakis hamis, ha ugyan nem végzetes vágányra tudná azt terelni.

A nő természeténél fogva inkább van arra utalva, hogy emberi támaszt keressen. A részletekhez és a közelbe tapadó igényénél fogva neki nem olyan könnyű az objektív katolikumban és a láthatatlan Istenben megtalálni a maga nőiségének és anyaiságának ideális ellenpólusát. Ezért a nő számára a szüzesség állapota nagyobb áldozat és nagyobb elszántság — persze, ha aztán egész lélekkel történt, s teljes következetességgel és gazdagsággal épült

ki, hasonlíthatatlanul nagyobb az érdeme és áldása is, amint a legnagyobb női szentek, egy Nagy Sz. Teréz, Sziénai Sz. Katalin stb. alakja mutatja.

Ennek a pedagógiának a legjelentősebb pozitív szabálya: *a teljes értékű házasságnak mélységes, élő megbecsülése*. A természetszerű medrében és területén kiérett atyaiság és anyaiság az élet közvetlenségével, egyenességével és erejével tanítja meg a celibatáriust és a szűzet a szublimált atyaiságnak és anyaiságnak is igazi tartalmára és jellegére.

Ez a komoly házasságtisztelet *a megtartóztató állapot kísértéseinek legyőzésére* is a kegyelem után a leghatásosabb tényező. A nemi önmegtartóztatás legközvetlenebb és legerősebb kísértése a testből és vérből jön s az alsó erősz motívumaiból táplálkozik. A nemi ellenpólusnak meggyökerezett mély keresztény tisztelete ennek az alsó erősznek félreérthetetlenül értésére adja, hogy nem vállal vele semmi közösséget. Amely férfi előtt a valóság közvetlenségével és begyökérszével ott áll a meggyőződés, hogy a nőben az anyaiságot kell látnia és tisztelnie, tehát ami őt a nő felé tereli, az köteles az anyaiságnak igényeit, felelősségeit és áldozatait is komolyan tiszteletben tartani, az a férfi nyomban tisztában lesz vele, hogy az ösztönök csábító beszédje felelőtlen, felületes, utálatos, lealázó; lelkében tehát a kísértés nyomban kiváltja az anyaisággal szemben tartozó tiszteletnek és felelősségnek magatartását és ezzel az egész lelki folyamatot abba a régióba emeli, ahol lehetségessé válik az emberméltóságnak megfelelő folytatódása és elintézése. A nemi ösztön csak addig lebírhatalatlan, amíg erőszakkal vagy mesterségesen elszakítják a vele szervesen együvé tartozó felsőbb erősznek világától. A házasság megbecsülése a celibatáriusnak éppen ezt oltja bele a tudatába; míg az *egyoldalú* aszkézis könnyen odajuttat, hogy megtörténik a lélekben a végzetes szakadás, és amikor ezzel betömő-

dik a kísértéseknek egy csatornája, főlszakad egy másik, erősebb és veszedelmesebb.

Igy a házasság és szüzesség két virág; *egy* tövön fakadnak, a nemiség közös tövén, arra hivatva, hogy *egy* tavasznak legyenek közös nyílása. Két húr ez, egymásra hangolva; két erőrendszer egymásra utalva — tanulságos és fölemelő példája Isten teremő bölcsességének. A dór stílusban élesen különvált két rend az oszlop és a rajta nyugvó gerendázat. A gót stílusban az oszlop észrevétlenül átmegy a mennyezetbe; a hordozó és teher közti ellentét föl van oldva szabad erők szabad vonatkozásába. Itt már nincsen feszültség és versengés, hanem egyenlőrangú erők szabad és termékeny kölcsönössége. Ez a házasságnak és szüzességnek is konstruktív törvénye és szelleme.

2. A nemházasodók második nagy csoportját azok alkotják, akik nem önként nagylelkű odaadásban mondtak le a házasságról — *propter regnum caelorum*, hanem *akik* egyszerűen *lemaradtak* róla.

Ezek közül külön megítélés alá esnek azok, kik önzésből maradtak le, tehát mindenekfölött a tipikus *aggregé-nyek* és (ez a típus ritkább) önkéntes vénleányok, mint akik egyszerűen kényelmesebbnek találták a meg nem házasodást. Ezek a zsugorodás sorsát választották a nyíló tavasz közepett; magukra vessenek, ha zsugorodottságban, múmia-állapotban élík le és fejezik be földi életüket; földöntúli sorsuk Isten kezében van. Nem lehet ebből a gyászos hadból kivenni azokat, kiket az ú. n. oedipuskomplexus tartott vissza a házasságtól: anyjukhoz való antiquált vonzódás, melyet persze nem egyszer rövidlátó anyai önzés is szít. Ezek az anyámasszony-katonák nem győzelemre indulnak neki az életnek, hanem gyászvitéznek tragikomikus sorsát választották. Nem járnak messze tőlük, kik földi érdekből nem jutottak el a házassághoz, ha az az érdek mindjárt tudomány, karriér vagy társa-

dalmi avagy politikai föladat volt is. Az atyaiság, illetve anyaiság áldásából ezek is kirekednek ; ez ugyanis olyan kényes mag, mely csak a házasság földi melegében vagy az Isten-szolgálat mennyei napsugarán tud kibontakozni.

Más megítélés és elbánás alá esnek, *kik hibájukon kívül nem jutottak el a házasságba*. Ezeknek meg kell találniuk a helyüket Isten országában. Itt mindenekelőtt olyanokról van szó, kik megértették, hogy nem szabad megházasodniok : akár testi, akár lelki, akár erkölcsi hibák vagy hiányok miatt nem vállalhatják azt a felelősséget, hogy a maguk sorsához hozzákössék egy házastársnak és esetleges gyermekeknek sorsát. Ezek megértették a legmélyebb atyai, illetve anyai felelősséget, amint azt Nietzsche is kimondja : Du willst Weib und Kind. Aber bist du einer von denen, die Weib und Kinder wünschen dürfen? Elsősorban azonban olyanokra kell itt gondolni, kik nem akadtak megfelelő hitvestársra. Főként nőket ér ma ez a sors ; hisz ez is egyik tünete és következménye a mai társadalmi élet egészségtelenségének. Ezekre súlyos probléma nehezedik. Egyfelől úgy érzik, hogy nekik nem mondotta az Üdvözítő : Aki föl tudja érni, érje föl ; nincs teljes indításuk Isten országáért elvben lemondani a házasságról ; másrészt erkölcsi felelősség vagy kemény életsors a házasság kapuit is elzárta előlük. Ezek életútjukat nagy megterheléssel járják, sorsukba beleszövődik egy tragikum, melynek színe előtt csak az a vigasztalásuk marad, hogy a kereszt és tragikum valamilyen formában mindenkit megtalál ; minél mélyebben érző és minél finomabb lelkű, annál inkább. De megmarad az a vigasztalásuk is, hogy az élő hit minden csapást és mostoha sorsot koronává és áldássá tud változtatni.

Tőlük az élet megtagadott valamit. De Istenem, ki meri mondani, hogy megkapott az élettől mindent, amire titkon, és úgy gondolta, joggal vágyódott? Igaz, tőlük olyant tagadott meg, aminek igénye ott csirázik az em-

beri természet mélyén. Mondjam-e nekik azt, hogy bölcse rezignációval arra is eszméljenek rá : ha a rózsától elesetek, a tövisektől is meg vannak kímélve. Szent Pál is azt mondja korintusi híveinek, hogy akik megházasodnak, azoknak sok háborgásuk van ; ő pedig kímélni akarja őket ; tehát javallja, ne házasodjanak. Az efféle gondolatok azonban korunk gyermekét könnyen az önzők útjára sodorják ; ezért «különb utat» mutatok nekik.

A házasságban van *egy gyökeres nehézség*, melyet a leg-harmónikusabb házasságban sem tud föloldani semmiféle merőben emberi igyekezet. Minden emberi vonatkozásban, legyen az baráti vagy hitvesi, ott lappang a néma tragikum, melyet a költő rendkívül finoman így fejez ki :

Kann auch ein Mensch des andern
ganz wie er möchte, sein?
In langer Nacht bedacht ich mir's
und musste sagen : Nein !

A vágy könnyen eltakarja az örvényeket és csak a tó mosolygó, síma tükrét mutatja, minél távolabb van, annál csábítóbban. Nekünk azonban megadatott megismerni nemcsak Isten országa titkait, hanem az emberélet és földi vonatkozások titkait is. A házasságban van valami kíváncsi, igen nagy jó ; de van benne valami (a kockázaton kívül is), ami megborzosgat. Ha tehát meg lehet kívánni a házasságot mint nagy jót, lehet szofizma nélkül olyan igaz szempontokat is találni, melyek megkérdőjeleznek veszteségével.

Ugyanezt mondja ki, talán más formában, a jelenkori nők egyik legnagyobbika : «Nekem szent meggyőződés, hogy sok családanyánál gazdagabb lelkű az a nő, aki lemond egy félig-meddig neki való férfiúval való félig-meddig jó házasságról csak azért, hogy megőrizze legértékesebb földi reményét : ha a sors adott volna egé-

szen neki való férfiút, tudott volna egészen kiváló családlánya lenni». S új utat mutat, főként önkénytelen házasságkivüliek számára: «Amelyik nő arra szánja életét, hogy gyermekeket óv és segít, vagy öregeket és betegeket istápol, éppolyan nagy tetteket visz végbe, mint aki anyává lett.» (Sigrid Undset: Hochland 1929—30. 328. lap.) Sigrid Undset arra a vigasztaló nagy igazságra utal, hogy az önkénytelen házasságtalanok számára is van az agglegénység és vénleánység gyászos sorsa ellen orvosság, s csak egyetlenegy orvosság: az atyaiságot, illetve anyaiságot életforma- és életcélként vállalni, amint azt kedvesen szemlélteti Th. Fontane költeménye: Herr von Ribbeck auf Ribbeck im Havelland.

Meglehet, időnként megmosolyognak egy ilyen atyaivá vált öreg urat vagy anyaiivá lett öreg nénit — melyikünket nem mosolyogtak már meg legszentebb magatartásában! De aki épségben megőrizte erkölcsi érzékét és emberségét, tisztelettel és megbékülten tekint rájuk — megbékülten ők is: aki Krisztusban nagyon szeretett, nem mondhatja elhibázottnak életét.

Sőt ezen a ponton *erénnyé lehet, ami szükség volt*, éppen nők számára, akiket leginkább sujt a modern házasságviszony. A mai történeti válságban, melynek a házassági válság csak egyik tünete és mozzanata, épp a maguk anyaiságára eszmélt és azt következetesen valló nőkre külön hivatás vár. Nincs ugyanis kétség benne, hogy a mai történeti alaphajok jórészt a férfiúi kultúra melléktermékei: a mechanizálódás, racionalizálódás, gépkultúra mind a szív és élet közvetlen követelményeitől elszabadult hatalmaskodó és agyaskodó egyoldalú férfi-psziché termékei. Hiszen még a szorosán vett nemi területen is a fogamzás-korlátozás, magzatölés is mi más, mint brutális «férfi»-technikának betörése az élet szentélyébe?!

A gyökeres orvoslásra nincs más út-mód, mint sorompóba állítani és társadalmi erőkké tenni a sajátosan női

értékeket : az életnek azt a közvetlen tiszteletét és az életigényeknek azt a harmóniáját, mely az anyaságnak sajátos tartalma és hivatása. Annak a gyakorlati, nem okoskodó, hanem önmagát feláldozó szeretetnek, mely egyedül menthet meg férfiúi önzésbe merült korokat, tanítója csak a tisztult és magára eszmélt nőiség lesz : Donne, ch'avete intelletto del amore !

Tehát ne női jogokat védő ligákat, ne egyenlősítést követelő feministákat, hanem szent ligákat, melyek újra felföldözik és érvényesítik a tiszta nőiséget és anyaiságot ! S minthogy a nő impulzivitása rászorul a férfiúi állandósításra és rendszeresítésre, ebben a *láthatatlan szent ligában* az eszmény tiszteletében és hitében találkozniok kell mindazoknak a férfiaknak és nőknek, kikben él az atyaiság és anyaiság hite : komoly keresztény házásoknak, fogadalmas szűzeknek és a házasságkivüliség keresztény sors-vállalóinak ; s meg kell végre kezdeni azt a munkát, mely némaságában is a leghangosabb vádló és tanító beszéd, mely föltűnéstelenségében is egyedül igazán diadalmas erő : az atyaiság és anyaiság evangéliumi munkáját.

9. Eszmény és valóság.

A házasság katolikus elgondolása nem úgy fest-e a valósággal szemben, *mint egy szép költemény*, melyen fölkelkesülnek fogékony lelkek, melyben hisz talán néhány ifjú jegyes és a legjobb esetben papok, kik nem ismerik az életet?

Az Egyház úgy állítja a házasságot az emberek elé, mint vas insigne caritatis-t, és majdnem mindenünnen a kiábrándultság, ingerültség, feszültség, sőt teljes széthullás vagy legalább széthúzás diszharmóniája zúg felénk. A katolikus házassági követelések pedig : házasság

hűség, az életfakadás lelkiismeretes tiszteletbentartása, fölbonthatatlanság, úgy merednek bele ebbe a világba, mint egy geológiai vándorkő: idegen, rég letűnt korból szakadt ide, értetlenül mennek el mellette vagy éppen fölötte ennek a kornak gyermekei, más eszmékkal és más látásokkal más célok felé. Itt a történeti és szociális szükség félelmes, vaskerekű harciszekerei dübörögnek; föl-szabadult vad szenvedélyek fűtik, a haladás jelszavát harsogó közvélemény makadámozza útját. Nem úgy tűnik-e föl ezzel szemben a Casti connubii, mint egy visszahozhatatlanul elmúlt kor igricének lantpengetése, s nem úgy fest-e, mint ha fuvolaszóval, fehér szegfűvel fel akarná tartóztatni útjában a történelmi végzetet?

S mégis — hátha megint egyszer a fuvolaszó bizonyul diadalmas építő erőnek, mikor egyszer már megépítette a hétkapus Tébanak falait és ledöntötte Jerikó bástyáit? És hátha a virágnak és tavasznak, az ifjúságnak és reménynek van igaza? És hátha az ismeri jobban az életet, aki nem gázolt nyakig a mocsárban? Mikor az a valóság, hála Istennek, nemcsak mocsár, hanem virág és csillag, gyémánt és kenyér is! Avagy ha valaki Dantéval végigjárt minden poklokot, kevésbbé ismeri-e a valóságot csak azért, mert elfogadta Vergilius és Beatrice vezérségét, és mert nem felejtett el járni a tisztítóhelyen és a mennyországban sem?

De bármint vagyunk ezzel, itt az ideje, hogy szemébe nézzünk annak a sokszor aposztrofált valóságnak és szembesítsük a mi házasságkövetelésünkkel, melyre folyton azt kell hallanunk, hogy «szép, felséges eszmény, de meg nem valósítható».

Az a *valóság* bizony ma nem vigasztaló. Világos nyelvet beszélnek egymagukban azok a számok, melyekkel tárgyalásunk folyamán találkoztunk: a házassadások csökkenése, a válásoknak egy emberöltő alatt körülbelül megnégyszereződése, a születések csökkenése egészen a

népesedési index minimumáig, sőt azon alul, a magzatölések félelmes szaporodása — ez mind együttvéve komor és aggasztó képet ad.

S még szomorúbb, amiről a statisztika szükségkép hallgat. Szomorú látvány az a kert, ahol annyi élet bimbájában fonnyad. De ki látja végét annak a kihívó játéknak, mely az élet kapuja előtt folyik, hol az életadó erőket sorompóba szőlítják és az élet fakadását eltapossák? S ami még ijesztőbb: ezen a nemzedéken végigmegegy a nemi elvadulásnak vihara, melyet nem lehet állatinak mondani, hiszen az állatot ösztönök irányítják, és azok nem vétenek az élet ellen: «A szamár megismeri gazdáját és az ökör ura jászolyát; csak az én népem nem ismer, és Izrael nem ért». (Iz. 1, 3.) Ami itt az utolsó három nemzedék alatt nemi zabolátlanság, elzüllesztés és elbetegesedés nevének végigpusztított és a háború után paroxizmussá fokozódott, nem egykönnyen találja párját a történelemben. Kloakák fölött járunk. Elfödi őket konvenció, törvény és gyanútlanosság; csak néha szakad be egy-egy tárnája, és akkor a gyanútlanok elszedülnek, a tudók és aggódók pedig rettegve kérdik: mikor szakad be az egész mesterséges burkolat és nyeli el mind, ami keresztény kultúrárték még maradt ebben az egyetemes elpogányosodásban?!

Világos, hogy ennek a szennyárnak a keresztény házasság sem vet hatásos gátat. A poligámiát az európai kultúrnépek törvényhozása tiltja; de ritka az az anyagiilag tehetősebb «úr», aki időnként tényleges poligámiában nem él — nem szólva az átmeneti hűtlenségekről, melyek fölött nem egyszer még a jámborabb ártatlan fél is mint elkerülhetetlen rossz fölött napirendre tér. S ki veszi számon azokat a titkon rágó kinokat, azokat a befelé sirt könnyeket, melyek ma annyi házasságnak mindennapos vendégei, s melyek annyi menyasszonyi fátyolt oly hamar szemfedővé fordítanak! Hány házasságot ismer-

rünk, hol a férj mindenki iránt figyelmesebb és lovagiasabb, mint felesége iránt; hányat, hol az asszonynak senki sem annyira idegen és ellenszenves, mint a férje. Nem csodálhatjuk, ha érzékenyebb és becsületesebb lelkekből kitör a kiáltás, mely végigsikolt Ibsen drámáin is: Csak ki, ki ebből a pokolból; ki, bármi áron!

S alig lehet az a vigaszunk, hogy a nagyváros egészségtelen levegője termeli ki ezt az egészségtelen házassági életet. Hisz az egyke és az arzén a falu terméke. Az igazság nevében azonban azt sem szabad elhallgatnunk, hogy a házassági bajok ma átlag elterjedtebbek az ú. n. intelligensek házasságaiban, mint az egyszerű emberek között. Ennek főként két igen tanulságos oka van. Az egyik az egyszerű embernek csekélyebb lelki differenciáltsága, mely sok surlódási és feszülési lehetőséget eleve kizár. A másik és jelentősebb pedig a nőnek lényegesen más szociális és gazdasági elhelyezkedése az egyszerű emberekénél; ez értékes útmutató a házasság jövőjének irányítására (lásd 220. lap).

S hogy semmi illúziónk ne maradjon, mintha t. i. «a régi jó időkben», «als Großvater die Großmutter nahm», lényegesen jobban lett volna, vessünk egy tekintetet a házassági nívó szempontjából az *európai történetre* — Ázsia, melynek Európán kívül egyedül van történeti multja, még ma is annyira primitív viszonyokat mutat háremszerű házasságaival és a nőnek rabszerű helyzetével, hogy számunkra szóba sem jöhet.

A görögök büszkén hánytorgatták, hogy «egy feleséget venni, ez görög szokás, szemben a barbárok soknejűségével». Azonban még az iskolákban olvasott klasszikusok is bőségesen illusztrálják azt a megállapítást, hogy a görögnek háromfajta nővel van állandó vonatkozása: felesége mellett ott van a hetéra, aki szellemi igényeit elégíti ki, és a rabnő, aki érzékeinek szolgál. S ami ezen felül van, meg lehet olvasni Lukianusnál és előtte Aristo-

phanesnél. A rómaiaknál ötszáz évig, a köztársaság növekvése korában nem volt válás Halikarnassusi Dénes szerint, és a római házasság erkölcsösség mint a római nagyság forrása, köztisztületben és hírben állott. De a császári Róma annál szégyenletesebben kárpótolta magát, amint Apuleius, Juvenalis, Martialis igazolják. A kereszténység, ha valahol, ezen a téren mutatta meg fogható módon, hogy új világot alkot és jelent. A hitvédőknek egyik legerősebb érve volt a pogányokkal szemben a keresztényeknek feddhetetlen házassége. A rendkívül ritka kisiklásokat oly nagy dolognak tekintették, hogy akárhány egyház a házasságtörőre halálig való vezeklést szabott. Ezt a szigorú fölfogást és fegyelmet az Egyház átvitte a középkorba. Nem mintha az ifjú barbár népeknek minden barbár szokását és erkölcsét egy csapásra meg tudta volna szüntetni, és mintha az emberi gyarlósággal folytatott harca maradék nélküli diadallal végződött volna. Bizonyos azonban, hogy a reneszánsznak közismert erkölcsi lazaságát és nevezetesen laza házassági erkölcsét a középkori házassági magatartással ellentétessé érezte és ítélte a kortársak legnagyobb része. Azután jött a «gáláns» század hitvány és destruáló moráljával: XV. Lajos és udvara, II. Katalin és köre ennek történetileg közismert képviselői. És jött a romanticizmus és a zsenik kivételes erkölcsének és jogának filozófiája; ezeket a jogokat, épúgy mint az alapot: a «kivételes» tehetséget és kultúrhipertrofiát mindmáig könnyen megszavazza magának minden libertinus.

Sötét képet tár elénk ügyszólván minden kornak erkölcsbírája és szatirikusa. Sötét képet kap, aki a szépirodalomból, nevezetesen a drámából és a regényből — nem is szólok a célzatos, beteg és mételyező ú. n. «erótikus» irodalomról — akarja megismerni a valóságot.

Persze, tőlünk időben vagy térben távol eső erkölcsi jelenségeknek és állapotoknak tanuságból való rekonstruá-

lásánál nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy éppen a konkrét emberélet jelenségeit és állapotait mindenki a maga ízlésének, tapasztalatainak és céljainak szemüvegén keresztül nézi. A pesszimista és a felületesen általánosító természetesen mindenütt csak bajt lát; az optimista és gyanútlan hajlandó észre nem venni a legkiáltóbb bajokat sem. Akinek célzata van, a célzatának megfelelő színeket bőven rakja képére, nemcsak az apostoli lelkű Damjáni Szent Péter, hanem olyan régi írók is, Boccacciótól kezdve, akik részint a hatás kedvéért szeretnek élelni, részint pedig még alacsonyabb indítékoknak hódolnak, mint mondjuk d'Annunzio és a gonosz, alattomos Anatole France.

De ha számba is vesszük ezt az eléggé nem nyomatékozható ismeretelméleti meggondolást, biztos, hogy minden korban még mindig óriási úr marad a katolikus házassági eszmény és annak megvalósítása között, még keresztény, sőt még katolikus körökben is. Korunknak egyik jellemzője, s ez becsületére válik, hogy ezt az úrt kínosan érzi és nem sajnál fáradságot, sőt áldozatot, hogy keresse áthidalását. Ez is értékes bizonyosság arra, hogy Jézus Krisztus nem hiába jött, hogy a pünkösdi vihara fölírta a lelkeket és lelkiismereteket, hogy Európa szelleme ellenkező látszatok ellenére mégis csak meg van keresztelve. Nem tud többé egyszerűen bamba rezignációval elfogadni erkölcsi tényeket, hanem fáradhatatlanul hozzáméri az eszményekhez.

Mármost az eszmény és valóság közt tátongó úr két módon hidálható át. Lehet arra törekedni, hogy a valóságot eszménnyé emeljük, és lehet szívósan igyekezni az eszményt valóságra váltani.

Az első mód a könnyebb és csábítóbb, mert közvetlen eredménnyel kecsegtet. A modern házasságreformálók erre az útra léptek. Okoskodásuk ez: A keresztény házassági követelések, melyek testet öltenek a nyugati monogámiás

házasság keretében, általában meg nem valósíthatók. A törvényesen védett monogámiás házasság így üres keretté vált, melyet egészen más tartalom tölt meg: a szabadabb nemi és házassági fölfogás meg gyakorlat; álarccá lett, mely szigorú erkölcsöt mutat kifelé, belül azonban szabadosságot takar, és így törvényerőre emeli a képmutatást. Az erkölcsiség, nevezetesen az igazlelkűség nevében óvást kell emelni a házasságnak mai hazug formája ellen, és törekedni kell olyan formákra, melyek megfelelnek a tényleges nemi, illetve házasság magatartásnak. Ezzel gyökeresen ki lesz küszöbölve a farizeizmus, és aztán várható a nemi életnek új nemesedése és tisztulása is; hisz most a tiltott gyümölcs csábítása és a rejtett üzelmek aknafúró veszedelmei is terhelik.

Igy a jóhiszeműek és lelkiismeretesebbek a házasság-javítók táborában. Ezeknek a reformálóknak nem csekély hányada azonban, éppen a lehangosabbak és legmozgékonyabbak, részint a maguk erkölcsi csődjét akarják az egyetemesített züllés cégére alá menteni, részint az elbetegesedett nemi izlés számára keresnek szabadkikötőt (a freudizmus legtöbb képviselője), részint pedig arcátlan csábítást folytatnak, főként a nők nemi emancipálásának jelszavával. Hisz aziránt nincs kétség, hogy a nemi vonatkozások nagyobb áldozatait és felelősségeit a nőnek kell viselnie, s ezért még a dekadens korokban is nőkben általában élénkebben élt a nemi erkölcs megóvásának igénye, és emelt nem egyszer gátat a nekivadult férfi-érzékliség ellen. Amikor tehát egy messze ágazó propaganda ma ezer hangon azt kiáltja oda a nőknek: *Ton corps est à toi*, ígérkezéseiben és agitálásában ott settenkedik a kaján remény: Ha téged emancipállak a felsőbb törvény és felelősség alól, akkor *«ton corps sera à moi»*.

A másik lehetőség: *nem tágitani az eszménytől* s a valóságot lehetőleg az eszmény közelébe emelni. Itt is akadnak természetesen naiv entuziaszták, kiknek sejtelmük sincs

azokról a nehézségekről, melyek szembeszegülnek az eszményvalósító törekvésekkel. Az Egyházat azonban ez a vád nem érheti. Ha vannak rózsaszínben látó optimisták kint és bent, az Egyház mint olyan a valóságot síma tükörként mindig híven vetítette. Nevezetesen nem áltatta magát az emberi természetnek állhatatlansága, gyatrasága és rosszraahorgadása tekintetében. Csak bele kell tekinteni egy tüzetesebb lelkipásztori műbe, amilyen pl. Liguori Szent Alfonz Erkölcsteológiája. Szégyene a liberalizmustól fűtött protestáns némentségnek az a farizeizmus, mellyel a század elején és most a háború után újból rávetette magát erre a munkára — legújabbán Ludendorff Matild, ahelyett, hogy atyja végzetes ballépéseit siratná, jónak látta ismét fölmelegíteni a régi vádakát. Mikor t. i. elhangzanak katolikus követelések a nemi élet vagy házasság tekintetében, azzal intézik el: az életet nem ismerő idealizmus beszédje. Mikor pedig pl. Liguori Szent Alfonz kazuisztikája rájuk cáfol, akkor rendőrt kiáltanak: honnan ismerik ezek a papok és szerzetesek annyira az életet és hogyan merik ezzel a részletes ismerettel kikezdeni a szeméremérzést! Ezt a kétlaki farizeizmust, melyet már az Üdvözítő megsemmisített és megbélyegzett (Máté 11, 18), nem lehet megfogni; de a becsületes elme előtt elintézi magát a vádat. A szeméremsértés vádját persze magában is perfidiának bizonyul. Hisz az olyan szakkönyvek, mint Liguori Theologia moralis, hivatott és felelős szakembereknek készülnek. Orvosi könyvek is sok dolgot írnak le, még képen is, melyek nem valók könnyelmű kézbe.

Mikor ítéletet kell tennünk a két törekvés között, fönn-tartás nélkül az utóbbi mellé állunk. Mégpedig mindenekelőtt a *valóság nevében*. Súlyos rövidlátás ugyanis az a hiedelem, hogy az eszmények nem valóságok, azért mert sokan nem valósítják meg, vagy csak hiányosan. Az

eszmények fejezik ki a dolgoknak igazi, mélyebb mivoltát, azt a valóságot, melyet a fölületes tekintet elől sokszor eltakarnak jelentéktelen külsőségek, melyet a reális erőtevényezők sokszor megakadályoznak teljes kibontakozásában ; mégis bennük él és dolgozik a dolgoknak magva és gyökere. Aki tudatlanra veszi, nem ismeri meg a valóságot igazi mivoltában, hanem csak a fonákjáról, olyanformán, mint ha valaki hatalmas szellemi alkotást csak szerzőjének koponyaméreteiről ismerne meg.

Épp ezért az eszményekről, ahová az erkölcsi követelmények is tartoznak, nem lehet azt mondani, hogy nincs bennük valóságérő, és hogy kerékkötői az élet fejlődésének. Ellenkezőleg, minthogy az eszmény fejezi ki a dolgoknak állandó létre hivatott mivoltát, egészséges csirázó magként titkos hajtó erővel hív és kötelez folyton magasabb és erőteljesebb önkifejtőzésre. Aristoteles entelesiáról beszél : minden dolog magában hordja magként a mivoltát, és ez célbiztos határozottsággal vonja és hajtja birtokosát, hogy lépésről-lépésre, haladó létfokokban, önkifejtőzésben *legyen* azzá, ami. A haladás csak mint fölfelé növekvés értelmezhető ; az eszmény pedig ennek a fölfelénövekvésnek elmozdíthatatlan iránypontja.

Az eszmények adnak igazában értéket annak a valóságnak, amely soha egészen be nem akarja őket fogadni. Ha egyszer kialudnék minden csillag, elhervadna minden virág és szépség, kihűlne a szívekben minden fölfelé lendülő titkos vágy, az eszmény mostani ellenségei is kibírhatatlannak találnák az emberlétet. Innen van, hogy az eszménytíprók csak mesterséges mámorral tudják megszerezni azt az életfeszülést, azt a tonalitást, mely nélkül értéktelennek és elviselhetetlennek találja az ember a létet. Igaz, eszménypótlékok csak átmenetileg tudják azt biztosítani ; utána annál keservesebben jelentkezik a lelki másnaposság, amelyet senki sem mer kíváncsnak minősíteni. Ezért nem túlzás általában és ma különösen

eszményéhségről beszélni. Még a legzüllöttebb emberben is él, mint sokszor rombadőlés után a sértetlennek megmaradt szentkép, egy magasabb világ sejtelve és álma. Valamilyen ideálja mindenkinek van ; és pszichológiailag érthető az a kollapszus, mely sok emberben az eszményben való csalódást követi, mely az alacsonyabb lelki struktúrájú emberben aztán gyűlöletbe, elkeseredésbe és magaelhagyásba megy át.

Az eszmények *nem is gyöngé, erőtlen árnyak*, mint sokan hirdetik. Ott ülnek az igazság trónján, s láthatatlan és hallhatatlan, de meg nem vesztegethető ítélettel döntenek minden emberi állásfoglalás és teljesítmény értékéről. Ez az ítélet ott hangzik mindenkinek lelkiismerete szavában és láthatatlanul ott rezeg minden kornak egész kultúrszintjében. Időnként aztán láthatóvá válik nagy kultúrkatasztrófák, történeti Isten-ítéletek alakjában, s ilyenkor, mint a Boldizsár király palotájának falán megjelenő író kéz, az elképedt nemzedéknek lelke elé írja a mene thekel ufarzin-t.

Legcsattanósabban azonban azzal mutatják erejüket, hogy megfogják és nem eresztik ellenségeiket sem. Mikor a merő nyers valóságot, tehát voltaképpen a fegyverletételt mindenáron törvénnyé, azaz elvvé akarják dekretálni, voltaképpen azt vallják, hogy a valóságot egyszerűen csak valóságnak elfogadni ők sem akarják. Ők is csak akkor tudnak megnyugodni, ha eszmény lett a valóságból — ha a dolognak könnyebb végét fogják is, és ha végelemzésben nem egészen mentesíthetők attól a gyanútól sem, hogy csak így tudnak szabadulni a szemrehányástól, mely az eszményből feléjük harsog, mely talán legkiáltóbb jele reális jellegének és erejének, s melyet a Szentírás is kimond : A gonosznak elviselhetetlen az igaznak fénye. Tehát ezek az ú. n. realisták épügy bemutatják hódolatukat az eszménynek, az idealisták csillagának, mint a materializmus, mely az igazság nevé-

ben támad minden anyagfölöttséget és rá sem eszmél, hogy semmi sem áll annyira fölötte az anyagnak, mint éppen az igazság.

Nem csoda aztán, ha ez a «realizmus» nem is tud *következetes* lenni. Semmiféle képviselője, még a szovjet-törvényhozás sem meri mindazt föl szabadítani és egyszerűen törvénnyé tenni, ami megtörténik. Tehát vallják, hogy nem a ténylegesség az, amihez a törvényt kell igazítani, hanem vannak törvények, melyek a ténylegességtől függetlenül kimondják azt, aminek lenni kell.

Bizonyos azonban, hogy *az eszmény az erkölcsi téren mindig föladat marad* és erő kifejtést kíván. Sok egyszerűbb és mélységekhez kevésbé szokott embernek ez a nehézsége: Ha a házassági eszmény (s ez áll más eszményekről is) az, aminek a katolikus Egyház hirdeti, miért és honnan van, hogy olyan kevesen és olyan tökéletlenül valósítják meg? Ebben a nehézségben voltaképpen az eszmény megbecsülése húzódik meg, a belévetett gyermekes hit, amely azt gondolja, hogy ami az ő becsülését megnyerte, annak a mesebeli óriás módjára mindjárt egy csapással térdre kell kényszeríteni minden ellenkezést, és valamilyen fizikai erővel ellenállhatatlanul a maga útjára kell terelni minden még annyira tusakodó embert is.

Ez a hit feledi, hogy *az eszmény a szellemhez szól* és nem az anyagvilághoz, mint még Platon is gondolta. Platon az emberiségnek egyik legnagyobb jótevője, hisz fölfedezte az emberek számára az ideálok csillagos egét, s így igazi hazájának útmutatója lett. Megérdemelte, hogy Marsilio Ficino örökmécsest égetett a képe előtt, mivel-hogy visszavezette katolikus hitéhez. De az ő eszmetanának szarvashibája az a pogány gondolat, hogy az eszmény, amint a földre ér, beszennyeződik; amint meg akar valósulni, útját állja egy sötét hatalom, mely okvetlenül lealkudja a javát. A kinyilatkoztatás nekünk biztosítékot ad arra, hogy ilyen végzetes sötét hatalmak

nincsenek ; az eszmék és eszmények hazája Isten, és Isten műve maradék nélkül födi azt az eszmét, melyet őrlő alkotott. Az egy *szabadakarát* az, melyben Isten maga jónak látta bennehagyni az ellenállás képességét is, és ezzel megnyitotta azt a lehetőséget, hogy az *erkölcsi eszmény*, a törvény követelése nem valósul meg maradék nélkül. De amióta az örök Eszme, a Logos a földre lépett, úgy, hogy nem szennyeződött és nem szennyezett (szeplőtelen fogantatás ; lásd Dogm. I. 511 kk), amióta elhangzott az ő szava : «Bizzatok, én meggyőztem a világot» (Ján. 16, 33) és : Embernél ez lehetetlen, azonban «minden lehetséges a hívőnek» (Márk 9, 22), azóta megvan az elméleti biztosításunk, hogy amit Isten kíván, a házasság terén is, az nem lehetetlen, ha időnként nehéz is. Isten nem kísért erőnkön fölül (Kor. I. 10, 13), és nem ad lehetetlen parancsokat. Ezt kizárja az ő föltétlen bölcsesége, melyet megcsúfolna a lehetetlen kívánság, és szentsége, mely nem csapdákat állít teremtményeinek, hanem életlehetőségeket nyit. S azóta megvan a gyakorlati lehetőségünk a megvalósításra : csak rajtunk áll, hogy a szabad szellemet jellemző igenléssel vállaljuk az eszményt, és a magunk erőkészletét bekapcsoljuk a kegyelmi erőkörbe. Más szóval : a keresztyén életkörben az eszmény földadat : s nincs olyan emberi földadat, melyet a kegyelem rendjében maradék nélkül meg ne lehetne oldani.

Mert hogy a keresztyén házasság *földadat*, mégpedig a súlyosak közül való, aziránt nem szabad áztatni magunkat. Lehet itt beszélni több modern bölcselővel *immanens problematikáról*, vagyis olyan nehézségekről, melyek magának a házasságnak síkján, az ő erőiből és inspirációiból sohasem oldódnak meg, hanem következetesen felsőbb világból eredő erőforrásokra utalnak. Ez a problematika az alsóbb régióban magának az erőszak természetéből jön, amint azt már jeleztük (142. lap) és ennek megoldása aszkétikai földadat, nevezetesen a nemi fegyelemre való nevelődés.

Még a felsőbb régióban támadó nehézségre kell röviden rámutatnunk. Ennek a nehézségnek magva : A házasság lényegesen énfölötti közösség (4. ért.) ; viszont a nyugati kultúrfejlődés a reneszánsz óta teljes célbiztonsággal az egyediség jellegének, tartalmának és (ezzel arányosan) igényeinek egyre differenciálódóbb kifejtése felé halad. Mármint minél mélyebbek, erőteljesebbek, gazdagabbak ezek az egyéni igények, annál nehezebb az egyénnek beleilleszkedni olyan közösségbe, mely nap-nap mellett, az élet legapróbb részleteiben és mozzanataiban is, folyton a másik félnek és a közösségnek igényeibe való beleilleszkedést kíván. Különösen az élet felén túl, mikor az egyéni jelleg a legtöbb ember számára már teljesen tudatossá válik, szokott ez a nehézség krízissé élesedni. Ezen az úton a házasságba egy állandó belső feszülés szüremkezik, melyet a házasság erős természetesen tud enyhíteni, de magának a házasságnak erőivel föloldani képtelen. Hisz nem más ez, mint az *a tragikum, mely ott lappang minden két-emberi vonatkozásban:*

Niemand wahrlich ist weise,
der das Dunkel nicht kennt,
das unentrinnbar und leise
von dem Andern uns trennt.

Tehát differenciáltabb lelkű emberek, míg merőben a házasság síkján mozognak, ha még annyira szerették is egymást, a folytonos feszülésben ernyednek, az egyre jobban kiéleződő egyéni különbségek és igények megannyi surlódási felületté válnak, és a lelkek mélyén meg-megszólal egy sejtés, melyet ők maguk alig értenek, hogy ember embernek nem elég ; lehetetlen embernek emberhez állandóan olyan ikerszerűséggel kötve lenni, mint azt a házasság kívánja. Ezt a surlódási felületet egyre növeli és érzékenyebbé teszi a mai kor idegessége, sok embernek pszichotikailag meggyökerezett érzékenysége (nevezete-

sen a «Minderwertigkeitsgefühl») és az élet felén túl az egyre jobban megcsontosodó és a hajlékonyságát veszítő egyéniség. A házasság érintkezés bűnös természetellenessége mellett (lásd 113. lap) ez a mai intelligens házassági tragikumoknak és boldogtalanságoknak főoka.

A *kegyelem rendjében* azonban *nincs megoldhatatlan emberi probléma*. Az a feszülés, surlódás és immanens gravitációval haladó, kölcsönös elidegenedés felé sodró egymáshozkötöttség is föl tud oldódni, sőt újabb áldások, egyéni megszentelődés és elmélyedés forrásává tudnak válni, abban a percben, amint a házasság ráeszmélnek, hogy «Alles Vergängliche ist nur ein Gleichnis»: a házasság feladatának is az a legmélyebb hivatása, hogy konkrét szimbóluma és reprezentánsa legyen annak a legfelsőbb és egyedül kielégítő szeretetnek, mely az embert Istenéhez köti. Az intim emberszeretet, bármilyen én-te-közösségben, a házasságban elsősorban, akkor szabadul meg a belső mállás és agyonirritálódás veszedelmeitől, mikor az én megtanulja a te-ben tisztábban meglátni az isteni szeretet angyalát, aki arra van küldve, hogy benne és rajta, konkrét szolgálatban és figyelmeiben, önfegyelmében és áldozatokban bizonyosságot és állandó hitvallást tegyünk Isten iránti hűséges szeretetünkről.

Ez a meggondolás világosan megmutatja, milyen szálakból kell szöve lenni annak a pszicho-etikai eszménynek, mely egyedül tudja biztosítani a házasság harmóniáját és egyedül tudja megoldani legalább elvben a problematikáját. Ennek az eszménynek vonásai: tisztelet, önzetlenség, türelem, magány.

Tisztelet a házastárs emberméltósága iránt és tisztelet a házasság teremő gondolata iránt; tehát készség megszerezni és megőrizni azt a belső fegyelmet, mely a házasság érintkezésben is eleget tud tenni a házastárs tisztelének és Isten házasságteremő gondolatának. Sok házassági feszültség és elégedetlenség éppen onnan jön,

hogy ezt a kölcsönös lelki distanciát és fegyelmet nem tartják ; minél érzékenyebb lelkiismeretűek egyébként és minél finomabb ízlésűek, annál inkább megszenvedik ezt.

Önzetlenség. Minden intimebb szellemi közösségnek az a törvénye, hogy kölcsönösségben fejti ki igazi természet-szerű mivoltát, az adásnak és elfogadásnak abban a meleg, élő áramlásában, mely az ént lényegesen meg-gazdagítja a te egész tartalmával és így az *én* és *te* élet-tartalmát természet-szerű fakadással az énfölötti élet-rendbe emeli és gazdagítja bele. De ez a teljes és kiegyen-súlyozott kölcsönösség olyan egybehangoltságot kíván, mely nem magától értődik és ritkán valósul meg a leg-intimebb barátságban vagy házasságban is. Épp ezért az a fél, mely inkább arra van beállítva, hogy kapjon, okvetlenül megcsalódik a leggazdagabb adó mellett is ; s ez állandó szenvedés, elégedetlenség és ingerültség forrása lesz számára. Aki azonban arra hangolja és kész-teti magát, hogy adjon és szolgáljon, az nem csalódhatik ; mert hisz a kiegészítő magatartás, az elfogadás az emberi természetből bővebben fakad és egyetemesebb elterje-désű, mint az adás ; következésképp az ő magatartásának kiegészítő pólusa biztosítva van. De biztosítva van szá-mára az az áldás is, mely minden önzetlen adásban eo ipso benne van : jobb adni, mint kapni (Ap. cs. 20, 35).

A mai házassági válság nem kis mértékben onnan is ered, hogy *megcsökkent az adakozás képessége* és az éngörcs terjedőben van ; egy radikális lelki szegénység a házasság-ban is rátartí makacskodással és önfejűséggel folyton kompenzációkat keres a házastárssal szemben. Ez lelki gyöngülés és elfajulás jele. Bizonyos, hogy a gyógyulás itt is csak az erő és gazdagság oldaláról jöhet. Aki tehát jó házasságot akar, ne a hozományt keresse — a szó etimológiai értelmében se ; ne azt nézze, mit hoz nekem a

másik házastárs, bár természetesen ez sem lesz közömbös, hanem azt nézze és vizsgálja, hogy ő mit visz. Az jár jól a házasságban, akár férfi, akár nő, aki azt nem segítő-egyesületnek és rokkant-ellátó intézménynek nézi, hanem páratlan alkalomnak, hol ő helyezheti el természetszerű kilátásokkal legdrágább szellemerkölcsi tőkéjét.

Türni-tudás. A «türelem-fű» minden emberi bajnak legszükségesebb orvossága. A legteljesebb előrelátás, tisztelő, önzetlenség sem óv meg félreértésektől, figyelmetlenségektől, sértésektől, melyekkel szemben nincs más orvosság, mint a csendes, nem tüntető, nem vértanuképet öltő tűrés, melynek a hűség ad erőt és a szeretet ad hatalmat. Ez a tűrés megóvja a sértettet hűtlenségektől, melyek lelkiismeretét később súlyosan terhelnék; s a legtöbbször ez az egyetlen hatásos mód arra, hogy a sértő magábaszálljon, megvezekeljen és igazi elégtételt adjon. Persze megbecsülhetetlen dolog, ha a tűrés humorral párosul, azzal a fölséges adománnyal, mely az együtt-léttel járó ezer apró-cseprő bajt tudja mintegy madártávlatból nézni, beiktatja a lét nagy összefüggéseibe, és aztán csendes rezignációval elmosolyodik és mosolyt fakaszt a másik ajkán is: hogy ilyen csekélységekért annyi fölösleges és aránytalan erőt és szenvedélyt tudnak mozgósítani és annyi szenvedést okozni.

¶Ez odautal a házasegyüttlétnek egy legtöbbször észre sem vett követelményére: a házastársaknak kell tudni *distanciát*, *magányt* szerezni egymással szemben is, lehetőleg külsőleg is, de mindenesetre lélekben. A magányban ugyanis a mélyebbjárású lélek ismét szembekerül a maga jobbik énjével és szentebb elhatározásaival, elveivel és felelősségeivel; megtisztul a munkanap porától és verejtékétől és így megtisztulva és megerősödve tér vissza föladataihoz és személyes vonatkozásaihoz. Igen sok házas viszály, félreértés, szenvedés, sőt; katasztrófa volna elkerülhető, ha legalább az egyik fél idejében meg

tudná találni a visszavonulásnak és magábavonulásnak ezt az útját.

Ezek a megoldások adják *a házasságra való nevelésnek* is alapvonalait. A legszükségesebb teendő itt, amire a mi nevelésünk csak újabb időben vet ügyet: A mindkét nembeli ifjúságot a házasságnak helyes nézésére és tiszteletére vezetni; megtanítani őket a házasságot úgy nézni, gyökereit, erőit és igényeit úgy megbecsülni, mint Isten és az Úr Krisztus elgondolása akarja. Ezzel kapcsolatban állandó és körültekintő gyakorlással önfegyelemre, kivált *nemi fegyelemre* kell nevelni; ami éppen ma, a nemi elvadulásnak egy szomorú korszakában rendkívül nehéz föladat. Foersternek munkássága e téren, ha nem is éppen úttörő volt, de eléggé meg nem hálálható, főként határozott elvi állásfoglalása és finom, megnyitott pedagógiai érzéke miatt.

Hogy aztán a közösségi erényeknek, az önzetlenségnek, tünni és magába szállni tudásnak egészen odaadó munkát kell szentelni, magától értődik egy korban, mely ebben ugyancsak nem jár kezére a nevelőnek.

Ennek a műnek azonban nem célja a házasságra való nevelésnek akár elméletét, akár gyakorlati szabályait adni. De nem térhet ki az elvi irányítás elől, melyből főként három gondolatot emel ki.

1. A mai ifjúsággal, főként a női ifjúsággal, meg kell értetni, hogy *a házasodás nem az egyedüli lehetséges életkeret*. Teljesen téves a «lányos-mamáknak» és a mai polgári családoknak az a fölfogása, hogy ha a lány nem mehetett férjhez s hozzá még jól, akkor el van hibázva az élete, katasztrófának lett áldozata, és nincs számára segítség. Ez a közfelfogás ugyanis akárhány leányt a mindenáron férjhezmenés lelkiületébe sodor bele. Ez a lelkiület pedig arculúti a házasság eszményét, és az eszmény nem késik bosszút állni.

Különösen súlyosan megbosszulja magát az a fölü-

letesség, mohóság és könnyelműség, mellyel a mindenáron házasodni akarók a *vegyesházasságokba* mennek bele az Egyház előírásainak vakmerő elhanyagolásával. A vegyes-házasság semmiképpen sem felel meg a házasság ideáljának, mert mint láttuk (95. lap), az egyenrangúság követelménye ellen van. Csakis akkor igazolható a mélyebb és gyöngédebb lelkiismeret előtt, ha a katolikus fél az okvetlenül reászakadó szenvedéseket mint tisztulást és engesztelést, illetőleg mint megváltó szenvedést vállalja az Agnus Dei misztériumának szellemében — természetesen nem egy felületes szerelmi mámor első föllobbanásában, hanem a lélek legszentebb felelősségeinek mélységéből, egy élet egész komoly tragikumának tudatában, a Golgota isteni áldozatának színe előtt.

Ha azonban az Egyház követelményeinek teljesítése (az összes gyermekek katolikus vallása, a katolikus házasságnak és az összes gyermekeknek teljesen zavartalan katolikus vallásgyakorlata, mégpedig törvényes erejű kezességgel: reverzálissal) nincs biztosítva, akkor a katolikus fél, mivel ki van rekesztve az egyházi közösségből, egyben el van vágva attól a forrástól, mely az itt megkívánt áldozatosság szelleméhez az erőt van hivatva szolgáltatni. A katolikumot éppen az jellemzi és abban van páratlan ereje, hogy csak egészben lehet venni. Félkatolikus — ez fából vaskarika. Aki azt mondja, „jó katolikus vagyok, de...”, az már nem katolikus. A katolikumban nincsen *de*, hanem csak *igen* és *nem*. Aki katolikus akar lenni, de az Egyházra nem hallgat mindenben, az a testre és vérre hallgat, és így Jézus Krisztus áldása nélkül indul az élet legnehezebb és legkockázatosabb útjára. Milyen áldást és erőt remélhet belőle?!

Egyébként jó a katolikusnak tudnia, hogy az ú. n. reverzális kérdése, mint a mondottakból kitűnik, az ő számára a katholicitás, az üdvösség kérdése, tehát a

lelkiismeret kérdése ; a nem-katholikus félnél csak hatalmi kérdés, akkor is, ha lelkiismeretére hivatkozik. Akkor ugyanis már ellentétbe jutott a protestáns alapelvvel, mely a lelkiismereti szabadság elve ; tehát a katolikus fél számára is szabadságot követel ; s ez nem teheti meg katholicitásának megtagadása nélkül, hogy tulajdon gyermekeit nemkatholikusoknak akarja látni. Ha tehát a nemkatholikus fél a reverzálist nem akarja megadni, arról tesz bizonyosságot, hogy a hatalom neki több, mint leendő hitestársának lelkiismerete, és így végelemzésben a házasság ügyét a férfi-«hódítás» alantas kategóriájával méri. Az ilyen hódításnak az a természete, hogy ha elfoglalta az ostromolt várat, nem becsüli többé ; ha birtokba vette, birtoknak is nézi és kezeli, és nem személynek. Az ilyen házasságnak már megszületésében benne van a hűtlenség és elhidegülés csirája. Azt is jó meggondolnia, különösen a katolikus nőnek : amit nemkatholikus jegyese megszeretett benne, az elválaszthatatlan az ő katolikumától. Ha tehát félreértelmezett szerelemből lemond a katolikus vallásos életnek nélkülözhetetlen eszközeiről (töredelem és Oltáriszentség), épp attól fosztja meg magát, ami férje előtt kedvessé és becsültté tette.

2. Ezért idejében kell fiatal embereket és leányokat rásegíteni arra, hogy *a házasság indítékai* között el tudjanak igazodni. A házasság eszményének egyedül teljesen megfelelő indíték természetesen az igazi jegyesi szeretet (84. lap), mely kalmár meggondolások nélkül azt a biztos tanúságot adja : ez az, akit Isten nekem szánt, mert egyedül benne van meg az, ami nekem hiányzik ; és ami őbenne hiányzik, azt egyedül én tudom neki megadni. A dolog természete szerint ez a teljes hitvesi szeretet ritka ; és ha meg is van, — ez is egy fejezet az emberélet tragikumából — külső körülmények, nem egyszer a másik fél lekötöttsége áll útjában. Ilyen esetben azonban

a mélyebb lelkiismeret nem tiltja le minden házasodástól a szabad felet. A lemondó *teljes szeretet* még mindig hágy helyet *rezignált szeretet* számára, sőt akárhányszor különösen fogékonnyá tesz számára: mélységes tisztelet a házasság gondolata és kötelessége iránt, bensőséges tisztelet egy másik nembeli iránt, akit józan meggondolások is ajánlanak, még mindig lehet alap nagyon is békés, sőt boldog házasságra. Mert hisz a házasság alapkövetelményei: tisztelet, önzetlenség, tűrni- és magabavonulni-tudás itt is teljes mértékben érvényesülnek, sőt helyet hagynak őszinte szeretet számára is, Goethe mély megállapításának értelmében: Ist Gehorsam im Gemüte, wird die Lieb' nicht lange fern sein.

Teljesen ki kell azonban rekeszteni a házasság jogosult indítékai közül az alsó érzéki szerelmet. Hisz ez a tisztulatlan és múltó lelkület hirül sem elég szilárd alap arra, hogy sorsokat hordozzon (141. lap). Az ú. n. szerelmi házasságok ezért válnak a fölületes emberek bámulatára többnyire oly hamar és oly alaposan szerencsétlenekké.

Az ú. n. *érdekházasságokat* pedig eleve el kell utasítani. Megszentségteleníti a Teremtő Isten és az Úr Krisztus szent szándékát, aki gazdagodás, gondtalan ellátás, betegápolás, karriér stb. eszközének teszi meg azt, amit Isten az élet fájának szánt és az Úr Krisztus az ő legszentebb szívügyének, Egyháza iránti szeretetének élő képévé avatott. Ő még ma is készen áll ostonnal kiverni a kufárokat a szentélyből.

3. Idejében gondoskodni kell arról, hogy fiatal emberekben és kivált fiatal lányokban meg ne gyökerezzék a romantikának és regénynek az a szomorú hazugsága, hogy a házasság (és szerelem) *a boldogság netovábbja*, és ami ennek természetes folyománya: csak akkor és addig van értelme, ha ezt a boldogságot meg is adja. Ez a romantika szüli a polgári osztály fiatal nőiben azt az ábrándozást, mely «kancsalul festett egekbe néz», és

gyökerében képes megrontani az életet, természetesen elsősorban magát a házasság életét.

A valóság ezzel szemben az, hogy a házasság az ember-életnek szíve és virága, s már ezért sem lehet külön, mint ez az élet általában. Ez az élet pedig Jób szerint *küzdés*, Ibsen szerint arra való, hogy a sötét kísértet-járások hatalmát legyőzzük magunkban. S a házasság a legtermészetesebb mód és keret arra, hogy az élet áldozatát és kötelességét, s egyben az erőit is, a nemi differenciáltsággal adott kölcsönös segítségben vállaljuk és viseljük. A házasság legfőbb értéke tehát az, hogy a legtöbb ember számára ez a természetes keret és lehetőség az emberhez méltó életre, a tisztulásra és az élethivatás teljesítésére. Ehestand ist Wehestand — ezen nem változtat sem romantika, sem nevelés, sem okos házassági attitűd. Minden azon fordul, hogy a házasságnak úgy menjen neki az ember, mint az életnek általában, egészséges, katolikus szellemben: hideg fővel és meleg szívvel.

10. A házasság jövője.

Mikor kultúrjelenségnek vagy kultúreszmének jövője jön kérdésbe, vagy arról van szó: mi lesz, vagy arról: minek kell lenni?

Hogy *mi lesz*, az a történelem titka; az mindig a szabad emberi akaratnak és egy titkos történelmi iránynak eredője, és ember részéről még hozzávetőleg sem állapítható meg, nemhogy biztonsággal. Ezért minden ilyen vállalkozásnál helye van az angol közmondás figyelmeztetésének: Ne jövendőlj, ha nem vagy kénytelen vele.

Hogy *minek kell lenni*, azt végelemzésben az eszmény

fejezi ki és iparkodik érvényre segíteni a valóság ellenállásával szemben. A mi esetünkben a *kell*-t a katolikus házassági eszmény képviseli; a valóságot elvvé akarja tenni a modern házasságújítók programja. Ez a két ellenfél küzd az egyesekért és a társadalomért, mint Jud. 9 szerint *Mózes holtteste fölött* harcolt a sátán és Szent Mihály arkangyal. A harc ott végelemzésben akörül forgott, hogy a zsidó nép, mely Mózes vezérsége alatt csak az imént ébredt szellemi önállóságának és nemzeti vallási hivatásának tudatára, a bálványimádás, tehát a naturalizmus irányába terelődjék-e, vagy megmaradjon az egy igaz Isten hivatásos és intézményszerű imádójának és apostolának. Ez a harc mély szimbolum. Minden ember, minden kor, minden szellemerkölcsi megmozdulás fölött megjelenik a sátán és az Isten küldöttje, és megkezdik érte a harcot — azzal a különbséggel, hogy nem holttest fölött, hanem élő, személyes akarat fölött foly a küzdelem, és ezért kimenetele lényegesen függővé van téve azoknak személyes állásfoglalásától, kik fölött folyik.

Ez a meggondolás megszabja tárgyalásunk menetét. Mindenekelőtt mérlegre tesszük a modern házassági programnak és a katolikus házassági eszménynek esélyeit, azután pedig fontolóra vesszük, miképpen kell bekapcsolódnunk abba a harcba, mely fölöttünk és értünk foly.

I. A modern házasságújítók programjukat és reményüket *a történeti konstellációra és a haladás sodró erejére alapítják*. Hisz nem más az ő programjuk, mint azoknak a történeti erőknek, mozgalmaknak, aspirációknak és igényeknek összefoglalása, melyek a reneszánsz óta következetes célbiztonsággal megérlelődtek, általánossá váltak és bizonyos gazdasági jelenségekkel is egybefonódtak. A reneszánsz óta egyre erősödő *individualizmus* bátran megteszi immár az egyén érdekeit, izlését és igényeit a legszentebb intézményeknek is mértékévé, és

vége odajut, hogy a házasságra nézve kimondja : Aus einer sozialen, art- und staatserhaltenden Institution ist die Ehe im XIX. Jahrhundert immer mehr eine individuelle Angelegenheit zweier Liebender geworden. Így Marte Karlwiess, Jakob Wassermannak, a zsidó német írónak felesége (Keyserling: Ehebuch 186. lap). Ezzel adva van a házasság értelmének profanizálása és kötelékének az a gyökeres kikezdése, melyet ebből a nobile par-ból a férj hirdet. (u. o. 179—80. lap ; lásd fönt 10. lap).

Az a *naturalizmus* pedig, mely ugyanakkor megindult és a természetfölötti, majd általában a valláserkölcsei eszmények megvalósulására irányuló hősi harcnak és áldozatosságnak hadat üzent, egyre szemérmetlenebbül tágitotta a földi jóllétnek és anyagi önzésnek sorompóit, s agitátora lett a házasságba rögzített önzésnek ; mindannak, amit az angolok birth control-nak neveznek. Ezekhez az áramlatokhoz hozzájárult legújabban a *gazdasági összeomlás*, amely éppen sok becsületesebb és szociálisabb lelkiismeretű családnak egyre nehezebbé teszi a sok gyermek fölnevelését és elhelyezését. Amit így régebben csak az önzés és a fölcsigázott élet-standard okolt meg, a gyermekkorlátozást, ma szinte elkerülhetetlen szükségként szabja a legtöbb ember elé a gazdasági nyomor.

Végezetül pedig a mai embernek, sőt az *egész életüzemnek elidegese*dése és eljellegtelenedése is ennek a programnak malmára hajtja a vizet. Ennek a kornak hivatlan prófétái úgy látják, hogy itt titokzatos amalgamozódási folyamat megy végbe : «die Annäherung der Geschlechter an einen übergeschlechtlichen Typus» (így Alphonse Maeder apud Keyserling 380. lap). A következtetés is fölkinálkozik : «A házastársak ezáltal egyre inkább pajtásokká válnak» (így Thomas Mann ib. 215. lap). A pajtás-házasság természetesen kikapcsolja azokat a mély felelőségeket és állandóságokat, melyeket a keresztény házasság jelent.

Igy tehát magának a történelmi eszmeáramlásnak sodra az, amely fölkapja a modernnek házassági programját ; a történelem föltartóztathatatlan menetelése viszi a mai embert akarva nem akarva ama jövő felé, melyet ez a házassági program eléje rajzol. Ki vállalkozik mármost arra, hogy kivesse irányából azt a mágnesűt, melyet a történeti konstelláció egyénfölötti, sőt elmefölötti erői állítottak be ; kiben van magabizás megállítani vagy visszafordítani a történet kerekét? Úgy alakul előttünk a mai helyzet, mint végeláthatatlan menete történeti erőknél és tényezőknél, mindegyik a modern házassági programnak egy-egy pontját viszi a tábláján, mint azok a tüntető tömegfölvonulások, melyeknek a nagyváros az utóbbi évtizedekben annyiszor volt tanuja. Ez a menet beláthatatlan a tömegében, föltartóztathatatlan az útjában, vihatatlan az erejében ; hasonlatos az amerikai prairie-ken vonuló vad ménesekhez, melyek irtalmatlanul legázolnak mindent, ami útjukba esik ; sőt, ha tulajdon tömegükből valamelyik megbotlik vagy elesik, a többi kíméletlenül átgázol rajta ; az egyén számára itt nincs más választás, mint együtt-haladás ; különállás és különválás már pusztulás.

Ez a *látzat*. A valóság pedig az, hogy a modern házassági program számára a történelmi áramlás sodra és a haladás ereje voltaképpen fűrészfű, mely vágja, csöndesen, alig észrevehetően, de folyton vágja azt az ágat, melyen ő elhelyezkedett a programjával. A modern házassági program ugyanis, mikor fölszabadítja a szexust, mikor meghamisítja a házasság rendeltetését és emancipálja a nagy erkölcsi felelősségektől, az emberiséget — egyelőre persze csak a vezető fehér fajt — a kihalás útjára tereli (lásd 110. lap). Föltehetnők a haladás bálványozói előtt a kérdést : Csakugyan *haladás-e* az érzékek fölszabadítása a szellemiséggel szemben, az összevisszaság a renddel szemben, a könnyelműség a felelősséggel szemben? Vajjon

bizonyos primitíveknek nemi viszonyai, melyeket a mai etnológia elfajulásoknak minősít, adják-e majd azt a kíváncsú jövőt, mely felé a haladás iránytűje mutat? De ezt csak melleleg. Itt arról van szó: Haladás-e a meddőség a termékenységgel szemben, és haladó-e, a jövő várományosa és hordozója-e az a mozgalom, mely föltartóztathatatlanul halálba megy? Nem úgy jár-e ez a haladás programja, mint a cigány, aki koplalásra szoktatta lovát, és éppen mikor már megszokta, elpusztult? Mire a modern házassági program az egész vonalon megvalósul, már nem lesz kiken valószínű. Ez nem a haladásnak programja, nem a jövőnek zenéje, hanem a halál és menthetetlenség hörgése.

A *modern próféták* közül persze akárhányan látják ezt és korántsem akarnak olyan nemi vonatkozásokat, melyek előbb a modern eszmék iránt mindig fogékony intelligenciát és utóbb társadalmi törvény szükségességével az alsó osztályokat kihalásra ítélik. Ők biznak abban, hogy a részükről erkölcstelennek, farizeusnak ítélt mostani álmonogamiás állapot megszüntetése épp a magasabb erkölcs nevében szükséges, és a nemi vonatkozásoknak individualista alapra való helyezése majd önmagából kitermel olyan formákat, melyekben az egyén nem lesz kénytelen önmegtagadásra, áldozatra fanyalodni, és mégis teljesen biztosítva lesz az erkölcsi felelősség és a házasság fajfőntartó rendeltetése. Ez a remény persze csak addig tartható fenn, míg valaki hisz a fejlődésben mint reális erőtenyezőben, amíg olyan komoly tudós is mint C. J. Jung leírhat ilyent: Man sollte sich eigentlich hüten, diese notwendige (!) Entwicklung (Wandlung von Natur in Kultur, von Trieb in Geist) durch moralische Gewalttätigkeiten (tehát minden erkölcsi beavatkozás erőszak még a XIX. századi orvosi gondolkodásba belerögzött pszichiáter számára !) zu unterbrechen (ap. Keyserling : Ehebuch 302. lap). A XIX. századnak ebből

a csodatevő nagy bálványából azonban a kritikussabb XX. század alaposan kiábrándult (lásd H. Dingler Zusammenbruch der Wissenschaft. 1926).

A fejlődés gondolata lehet hasznos, sőt helyel-közzel szükséges is bizonyos tényeknek vagy tényesoroknak jellemzésére és összefoglalására. Azonban reális alkotó tényezőnek nem lehet minősíteni. A zárt okorok törvénye szigorúan megköveteli, hogy az ilyen sorok végén ne jelentessünk meg olyant, ami teljesen elégséges előkészülettel nem volt elővételezve az okor elején. A fejlődés csak mint *evolutio*, mint valami már valamiképpen meglevőnek kifejtőzése lehetséges logikailag és ennek következtében metafizikailag. Hogy a kaoszból rend, a sárból arany, az ösztönből szellem, az életből kultúra «fejlődhetik», csak úgy a tudósok követelte haladás varázsszavára, ebben a generatio aequivoca-ban ma már senki sem hisz komolyan.

Tehát a haladás és a történeti konstelláció oldaláról tiszta a jövőnek tere a *katholikus házassági eszmény* számára. Lássuk mármost ennek reális *eshetőségeit*.

A katolikus házassági eszmény mozzanatai, a házasság katolikus értelmezése, rendeltetése és a kötelék fölbonthatatlansága nem egyszerűen tételes rendelkezések, nem merőben kultúrtermékek, mint ma nem egy tudós gondolja, hanem nem más, mint magának az emberi természetnek a házasság nyelvére való lefordítása — ennek kimutatása volt legfőbb gondunk. Csakhogy a katolikus álláspont az őt jellemző realizmussal veszi az embert a maga valóságában, den Mensch mit seinem Widerspruch, a test és lélek tagadhatatlan pszichothetikai dualizmusának, széthúzó erőinek és igényeinek egész valójában, és igazán katolikus voltát azzal igazolja, hogy minden mozzanatot a maga helyére tesz. Aminek vezérség jár: a szellem-erkölcsi szempontoknak megadja a vezérséget. A katolikus házassági követelések

tehát *magának a természetnek* szava. Ezért nem évíülhetnek el, nem válhatnak időszerűtlenné és nem eshetnek ki a jövő alakulásából. Amíg az ember ember lesz, nem lehet el a hűség, élettisztelet, áldozatosság, felelősség nélkül semmiféle egyéni vonatkozásban, legkevésbé a legintimebb és legfelelősebb vonatkozásban, a házasságban.

Igaz, a katolikus álláspont *eszményjellegű* és ezért osztozik az eszmények sorsában: állandóan föladat marad (194. lap). Ha eszmény, kell vállalnia annak tragikumát; de egyben osztozik halhatatlanságában is. Csillag, tavasz, napsugár, egészség — ezek ellen hiába kel harcra az érzek, ösztönök, a lapos könnyelműség és hasznosság minden hada. Nincs jövője annak a társadalomnak, melyben ezek nincsenek benn. Igaz, az eszményeknek, mint történeti és társadalmi erőknél megvan a *történeti esélyei* és hullámzásai. Önértékük, normatív jelentőségük és kötelező erejük érintetlen magasságban ragyog, mint a hétköznapiaság porfelhői fölött fénylő csillagok. De tagadhatatlan, hogy toborzó erejük és elterjedtségük nem egyforma minden történeti korban. Ez a történeti sorsa a katolikus házasság eszményének is, sőt magának az Egyháznak is, melynek szerves eleme a házassági eszménye.

Ha tehát kérdésbe jön: *Van-e jövője a katolikus házassági eszménynek*, a kérdés ez: Van-e jövője a katolikus Egyháznak? S aki erre a kérdésre, mint merő történetbölcselet keres feleletet, annak számára lehet probléma, vajjon a jelen történeti helyzet iránytűje merre mutat, emelkedőben vagy esőben vannak-e az Egyház toborzó erejének és uralkodó helyzetének sánszai a legközelebbi történeti fázis számára vagy se. De az Egyház jövőjére nézve általában megmarad neki Macaulay-nak, a híres protestáns angol történetírónak prognózisa: «Nem tudnám, mi módon mehetne tönkre»; sőt a hívő

számára ott van az Üdvözítő biztosítása : A pokol kapui nem vesznek erőt rajta ! Ugyanez áll a katolikus házassági eszménynek a jövőben való elhelyezkedéséről is. Ennek az eszménynek minden mozzanata teremetői és krisztusi elgondolás, tehát részes a krisztusi biztosításban : Ég és föld elmúlnak, de az én ígéim el nem múlnak.

Ebből érthető az Egyháznak magatartása a modern követelésekkel, sőt kísértésekkel szemben. Megkönyörkezi ugyanis ez a kor az Egyházat is éppen a leggyöngébb oldaláról ; anyai szívéhez szól : A modern házassági programnak nem egy pontja mintha mélységes irgalom jajkiáltása volna ; nem akar a nyomornak kitenni tehetetlen gyerekeket, nem akar tönkretenni beteg anyákat, és ezért ajánl fogamzás-akadályozást és adott esetben magzatelhajtást ; nem akarja egy ideges kornak ideges gyermekeit egészen szétmorzsolni, és ezért elválasztja azokat, akik csak a maguk kárával tudnának együtt élni.

S minderre az Egyháznak csak az a kemény szava van : Non possumus. De éppen ebben ellenkező látszat dacára mélységes irgalom van, sőt *az egyetlen igazi irgalom*. Hiszen igazában irgalmasnak csak azt lehet mondani, aki számbaveszi az embernek összes konkrét körülményeit, minden javát és érdekét s összes mentő körülményeit. Aki pillanatnyi szenvedések csillapítására krónikus bajokat okoz, az nem igazán irgalmas, hanem voltaképpen kegyetlen ; s ugyancsak irgalmatlan irgalom, ha valaki egy emberrel szemben úgy méltányos, hogy ugyanakkor mással szemben igazságtalanná és kíméletlenné válik. A katolikus házassági követelések jelenthetnek átmeneti szenvedéseket, sőt igen súlyos tragédiákat az egyes számára. De hasonlíthatatlanul súlyosabb és végzetesebb szenvedéseket és tragédiákat idézne fel, ha felszabadítaná az érzékiséget, könnyelműséget, felelőtlenséget és ösztönt, ha veszendőre hagyná a lélek mélyebb érdekeit ; nevezetesen, ha figyelmen kívül hagyná, hogy a házasság lényege

gesen én-fölötti vonatkozás, melyben az egyesnek problémáit és bajait sohasem lehet elvonatkoztatni a másik házastársnak és a gyermekeknek s végelemzésben a vallás-erkölcsi világnak érdekeitől. Tehát a kegyetlenség a modern házassági programm részén van, mely az embert védtelenül kiszolgáltatja az érzékeknek, szeszélyeknek, hangulatoknak, és a többi érdekeltet, a házastársat, a gyermekeket és a társadalmat odadobja a felelőtlenségnek, kiméltelen önzésnek és az erősebb önkénykedésének. A tragédiát és szenvedést az emberéletből nem lehet kiküszöbölni semmiféle modern programmal, legkevésbé az önzés és érzékiség diktatúrájának proklamálásával. Itt csak arról lehet szó, hogy hőiesen valljuk és vállaljuk a tragikumot és Jézus Krisztus kegyelmének segítségével keresztté változtassuk. A szenvedésből vagy üdvösségnek kell fakadni, vagy pokollá válik.

Tehát az Egyház éppen megalkuvás nélküli elvi álláspontjára támaszkodva nyugodtan vallhatja Perikles büszke szavát: «Miattam Aténben egy özvegy sem öltött gyászt» s hozzáteheti: Engem *egy* riadt gyermekarc réme sem kísért, és *egy* soha meg nem nyílt ajaknak némaságában annál rettenetesebb vádja sem átkoz.

II. Hogy a katolikumnak van egyedül igazán irgalmas álláspontja a házasság nagy problematikájával és tragikumával szemben, annak van egy csattanós történeti bizonyossága: Mindig és legutóbb is a Casti connubii-ban *nyitott szemmel és érző lélekkel* jár a szenvedő emberek és bajok között; nem hűnyja be szemét a nehézségek, szenvedések, sőt tragikus ütközések előtt, melyekbe az embereket nemcsak saját gyarlóságuk juttatja, hanem olykor az elvek keménysége is. S amit Isten törvényének sérelme nélkül tehetett, azt igyekezett megtenni: lehetőség szerint megszünteti vagy legalább enyhíti a bajokat és megerősíti a sujtottakat az elkerülhetetlen szenvedések elviselésére. Nem is zárkózik el ama szempontok

és javaslatok elől, melyeket komoly embereknek a problémákkal való komoly birkózása felszínre vetett. Az Egyház tisztában van vele, hogy eszményei az örökkévalóság gyermekei; de tudja azt is, hogy az időbe vannak beleállítva, arra hivatva, hogy az emberi magatartásoknak és kultúralakulatoknak magja legyenek, s ezért hajtásai és virágjai belenőnek a korokba. Hívek is maradhatnak hozzá.

Ezzel a katolikus házassági eszmény a jövője tekintetében feladatok elé van állítva. Önző és rövidlátó emberek persze itt is belerögződnek önzésük kisvilágába; az «après nous le déluge» jelszavával elhárítják a közel szemben való felelősséget. Mások, e tehetetlen kor tehetetlen gyermekei, hajlandók páholyból nézni azt a heroikus küzdelmet, melyet a katolikum mint az emberméltóságnak és jövőnek védője vív egy romboló korszellemmel. Akiben azonban feszül a történelmi felelősség lelkiismerete, aki el nem tékozolta egészséges életösztönét, az nem sokat okoskodik, hanem ahol bajt lát, segítségre érez ösztönzést, és ahol a saját legszentebb érdekei kerülnek veszedelembe, ott kész harcra kelni. Egy mélyen érző és stíl-alkotó kor *keresztet és kardot* tett avatáskor a lovagnak fejére. Harcra és nem gyáva meghunyászkodásra avatta, ezért adott neki kardot. De a keresztről nem feledkezett meg, hogy félreérthetetlenül megmutassa, miért kell harcolni. Ez a felséges szimbolizmus láthatatlanul ott van az esketés szertartásában is, amint ott van a keresztelezésben. Házasulók és keresztények általában fejükre, lelkükbe kapják a kereszttel, hitük és reményük zálogával és tartalmával együtt a kardot is, a küzdelemre való felhívást és erőt.

A házasság *feladat*, állandó feladat. Tehát feladat a jövő számára is, melyben a feladat megoldása és történeti diadala elvben biztosítva van (ennek az értekezésnek I. része); most vegyük szemügyre ennek a küzde-

lemnek és feladatnak két legjelentősebb területét. Az egyik arról tájékoztat, mit tehet a katolikus a jövőben a házassági válság egyéni problematikájával szemben ; a másik : mit tehet történeti problematikájával szemben?

1. A kultúrfejlődés az Egyházat odautalja, hogy az eddiginél is nagyobb nyomatékkal *neveljen a házasságra*, s a házasság előkészítésénél támogasson minden olyan törekvést, mely már a házastárs megválasztásánál elhárítja lehetőség szerint mindazt, ami későbbi tragikumok csirája lehet. Minél határozottabban kénytelen követelni a házas köteléknek és a házasság rendeltetésének, illetve alapértelmének teljes tiszteletben tartását, annál nagyobb megértéssel lesz azok iránt az újabb törekvések iránt, melyeket Eheberatung, házasulók útbaigazítása néven foglalnak össze, és igyekeznek intézményesen rendszeresíteni.

Azzal természetesen tisztában kell lenni, hogy a *tanácsadásnak* itt csak addig van helye, míg a házasodni akaró, akár férfi, akár nő, még lélekben szabad. Amint egyszer érzelmileg átlépte a kritikus határt, már az a pszichológia viszi a szót, mely a mindenáron férjhezmenni akaró leánnyal azt mondatja : Ratet mir gut, aber ratet mir nicht ab ! Tehát szülőknek, nevelőknek és eszmélésre képes fiatalembereknek és leányoknak szól, amit a házastárs körültekintő megválasztása tekintetében az Egyház a Gattenwahl és Eheberatung követelményeiből magáévá tud tenni.

Szándékkal említék fiatalembereket és leányokat. Azzal ugyanis számot kell vetni, hogy visszahozhatatlanul elmúlt az az idő, mikor a szülők adták férjhez leányukat, sokszor annak előzetes beleegyezése, sőt tudta nélkül ; nem egyszer egyenest akarata ellenére. Ez régen, nagyobb differenciátlanság korában nem volt akkora csapás, mint akárhány mai individualista hajlandó gondolni ; s az is bizonyos, hogy nőkre nem származott annyi baj abból, hogy akarat nélkül adták őket férjhez,

mint ma keletkezik abból, hogy akarat dacára sem mehetnek férjhez. Ma azonban a mi kultúrterületünkön leányokat nem adnak férjhez előzetes beleegyezésük nélkül; ezenkívül a házasodásra van bizonyos velükszületett tehetségük, mely arra képesíti őket, hogy elvételessék magukat azzal, akihez férjhez akarnak menni. A katolikus felfogás sem tiltja azokat az erkölcsbe nem ütköző előzetes lépéseket, melyek házasságra vezethetnek; hiszen *qui vult finem, vult media*. Mind ennek alapján mindkét érdekelt félnek, fiatalembernek és leánynak a mi kultúránk területén van módja teljes felelősséggel, a vissza nem fordítható következmények teljes latbavetésével készülni a házastársnak megválasztására.

Az első belátás, amelyre ma minden házasodni akaró intelligens embernek el kell jutnia — mikor a házassági problematikából kivezető utakat keresünk, elsősorban intelligensekről van szó —, hogy a modern *egyéniesség-igényt* a házasodásnál nem lehet tudatlanra venni. Aláírhatjuk, amit Ungern-Sternberg báróné mond: A házasságnak, ha a jövőben fenn akar maradni, egészen személyes viszonyná kell válnia; a merő tipikumból az egyéniségbe kell emelkednie, tudatosságra, önismeretre, fegyelemre kell támaszkodnia; feladattá kell válnia, melyet mindennap újra vállalnak a felek (ap. Keyserling: *Ehebuch* 231. lap).

Ez a felfogás nem zárja ki azokat az egyénfölötti felelőségeket és feladatokat, melyeket a katolikus eszmény tartalmaz. S ami jogosult elem van a modern felfogásban, azt hiánytalan érvényesülésre segíti a házasság alapértelmének katolikus gondolata (5. ért.). Ennek azonban az a közvetlen következménye, hogy a házasság nem az életnek egyedül lehetséges kerete. Az Isten országáért vállalt teljes nemi önmegtartóztatás körén kívül minden férfi és nő számára lelkiismereti kötelességgé válik teljes felelősséggel a házasodásra gondolni; mindamellett nem

köteles tényleg megházasodni, sőt tartózkodásra köteles, *akinek a házasság nem való*: aki gyógyíthatatlanul vagy súlyosan fertőző módon beteg (tüdőbaj, nemi, lelki betegség), aki súlyosan terhelt és nagy a valószínűség, hogy terheltségét sűrítve és rögzítve átviszi utódaira ; aki nem rendelkezik a megfelelő pszicho-etikai feltételekkel ; aki teljességgel összeférhetetlen ; nő, aki nem akar gyermeket, férfi, aki az állatiasságból nem tudott kiemelkedni. Hasonlóképpen köteles a házasodásnak kivált nők körében érzett társadalmi kényszerétől magát függetleníteni az, akinek számára nem akad komolyan szóba jöhető házastárs, vagyis olyan, akivel a maga szent meggyőződése és más hozzá közelálló megbízható emberek ítélete szerint tűrhetően harmónikus házasságban tud élni.

Aki erre az erkölcsi felelősségre és lelki függetlenségre eljutott, annak saját ítélete, sokszor még jobban a közelállók bölcs megállapítása meg tudja nagyjából mondani, kit ne, sőt részben még azt is, kit vegyen el.

Kit ne — ebben van némi illetékessége a mérlegelő elmének is, tehát a tudománynak is, nevezetesen azoknak a legújabb keletű tudományos törekvéseknek, melyek az egészség és öröklés, illetve a lelki alkat kutatását tűzték ki feladatul. Ennek értelmében nem szabad beteg házastársat választani, ki olyan betegségben van, mely a házasság rendeltetésének és értelmének megvalósításában súlyos akadály ; alkoholista, morfinista, nemi beteg, lelki beteg nem való házastársnak. De nem alkalmas házastársnak a súlyosan terhelt sem, különösen akkor, ha a másik fél is hasonló terheltséget örökölt. S ezért nem kell elzárkóznunk azok elől a törekvések elől, melyek házassulók számára orvosi házassulási bizonyítványok kölcsönös kicserélését kívánják. Lehet ugyanis az ilyen egyetemesen kötelező orvosi vizsgálatot úgy keresztülvinni, hogy jogos érzékenységek és finomságok nem szenvednek sérelmet. Azonban már itt ki kell mondani, hogy

az orvosi szempont nem az egyetlen, mely a házasulásra való alkalmasság kérdésében dönt; ki milyen erkölcsi erőkkel és pszichikai energiákkal rendelkezik a házasság együttélés terheinek, válságainak, áldozatainak viselésére, azt semmiféle orvosi vagy akár karakterológiai vizsgálat el nem dönti. Azonkívül az orvosi vizsgálat távol van s belátható időn belül távol is lesz attól, hogy akár akút betegség esetében is, akár főként öröklési lehetőségek kérdésében teljesen megbízható dia- és prognózist adjon. Nem ritka dolog, hogy az orvosi vélelmezés ellenére gyöngé vagy éppen beteges nőből egészséges gyermekeknek egészséges anyja válik, és még gyakoribb eset, hogy a kedvező orvosi vélelem ellenére fiziológiailag kedvezőtlenül alakul a házasság. S erre való tekintettel szívesen aláírjuk Unger-Sternberg bárónak ezt a megállapítását is: Semmiféle tudatosság és akartság nem szabaddithatja meg a házasságot a problematikától és szenvedéstől. (Ibid.)

Szilárdabb alapon áll és egyetemes érvényű a két következő *szabály*: Nem szabad a házasodni akarónak olyan társra gondolni, akiben nem tudná tisztelni gyermekeinek atyját, illetőleg anyját. A házasodó férfi emellett jól teszi, ha a kiszemelt nőre nézve megkérdezi önmagát: állja-e az összehasonlítást a tulajdon anyjával, húgával. Amit a kölesönös tiszteletről mondtunk (197. lap), felment ennek a szabálynak igazolásától.

Továbbá nem szabad olyanra gondolni, akivel eleve ki van zárva a harmónikus együttélés, akinek temperamentumát nem állja a másik fél, akitől világnézetek választják el — érdekes, a komolyabb modernnek is ezen az alapon elítélik a vegyesházasságokat. Nem jó a házasság prognózisa ott sem, hol nagy a társadalmi, kor- és faji különbség. Azonban éppen ez a három nem annyira záró és végzetes, hogy konkrét esetben nagy lelki mélység, harmónia és érettség ne tudná áthidalni.

Hogy *kít* vegyen el a házasodni akaró, erre nézve a tudomány már alig tud egy-két figyelemreméltó szót szólni. Azt meg tudja mondani — inkább mint évszázados egyetemes tapasztalat és megfigyelés összefoglalását, hogy tűrhetőnek ígérkezik azoknak házassága, kik temperamentum és erkölcsi jellem dolgában egyeznek. Egyébként az egészséges érzéknek, a célbiztos nemi ösztönnek kell döntenie, természetesen nem úgy, hogy megfontolás és felelős elhatározás ne jutna döntő szerephez.

A dolog itt úgy áll, hogy minden valamirevaló normális *férfi* magában hord *egy határozott női eszményt*, és fordítva. Milyen vonásokból szövődik ez a kép és milyen színekben ragyog — ez a szolid önnevelésnek és bölcs nevelődésnek jutalma vagy a könnyelmű nevelés és önnevelés büntetése. Bizonyos, hogy akarva, nemakarva ezzel a lelki képpel indul nagy háztűznézőjére a házasodni akaró, olyanformán, mint a Grimm-mesében a királyfi a táncban talált aranytopánkával; és akkor lesz boldog *jegyessé*, ha megtalálta ennek a képnek eredetijét. De csakugyan boldog *házas* lesz-e belőle, tisztára azon fordul, hogy az a kép a mély felelősségnek, komoly életfelfogásnak, elszánt áldozat-vállalásnak, szolid és finom izlésnek szálaiból volt-e szöve, vagy pedig üres ábrándokból, felületes hiúságokból vagy éppen léhaságokból és még szomorúbb elemekből. Hosszú önnevelő tevékenységnek, sőt nemzedéksorok hősi erkölcsi küzdelmeinek jutalma vagy sorozatos bukásoknak és maga-elhagyásoknak büntetése itt csattan ki; nagyjából el lehet mondani: mindenki olyan házastársat kap, amilyent érdemel.

Jó azt is észbevenni, hogy a nőknek házasodási «öszöne» és érzéke általában megbízhatóbb, mint a férfiaké, mert egyrészt kevésbé absztraktak, kevésbé szakadtak el az élet mély valóságaitól, másrészt elevenebben sejtik és érzik meg előre azokat a felelősségeket és áldozatokat, melyeket a házasság jobbra az ő vállukra rak.

Minthogy a házasságnak keresztény megélése oly döntően függ a lehetőleg jó házasodástól, ezért van értelme és jogosultsága az *eljegyzésnek*, mint próba és kölcsönös megismerés idejének. Az eljegyzés ígérete komoly ígéret; lelkiismeretben kötelez, és a belőle sarjadó kötelezettségek alkalmasak arra, hogy a házasságra való nevelés nagy munkájának utolsó részét hordozzák. Ha azonban éppen az eljegyzésben lehetőségessé vált közelebbi kölcsönös megismerkedés arra a biztos látásra vezetne, hogy a két jegyes nem való egymásnak, helye van, megint lelkiismeretben, a jegyesség felbontásának, tekintet nélkül bizonyos társadalmi feszélyességekre. Sokkal mélyebben elevenbe vágó dolog a házasság, semhogy külsőséges társadalmi tekintetektől lehetne függővé tenni.

A jegyességnek ez a felbonthatósága szemben a házasság felbonthatatlanságával, egymagában is megokolttá teszi, amit a katolikus erkölcs egyébként is magától értődően előír: A jegyesség a két jegyesnek az egymással való érintkezésben egyáltalán semmivel sem ad több jogot, mint amit a katolikus erkölcs a két nem általános vonatkozásában megenged. Különösen házassági intimítások elővételezése nemcsak súlyos bűn terhe alatt tilos, hanem az ilyen könnyelműség később keservesen megbosszulja magát; főként finomabb lelkekben a kölcsönös tiszteleten végzetes sebet ejthet.

2. *A történeti konstelláció okozta bajok* részben kultúr-történeti jellegűek, mint az individualizmus, naturalizmus és mechanizmus elharapózása. Ezekkel szemben éppen az Egyház állandó harcot folytat, és így közvetve készíti a katolikus házassági eszmény jövőendő térfoglalásának is útját. Részben azonban gazdasági jellegűek ezek a bajok, és ezek gyógyításába csak közvetve tud beleszólni, amint a Casti connubii nagyvonalú perspektívában elébe tárja ennek a nemzedéknek: Isten parancsainak tökéletes megtartása és a házasság tisztessége

sokszor súlyos kárt lát, ha anyagi ínség nyomja a családot. Ezért mindenképpen segíteni kell nyomorukon. «Elsősorban és minden erővel azon kell igyekezni, amit már XIII. Leó sürget (Rerum novarum): az állam gazdasági és társadalmi rendjét úgy kell megalkotni, hogy minden családapá megkeresse, ami a maga, felesége és gyermekei megfelelő megélhetéséhez szükséges.» Ezt az alaptörekvést támogatni kell a házasságok körülbekötő gazdasági nevelésének, az áldozatos és okos karitásznak, és főként a népes szegény családok nagyarányú rendszeres köz-támogatásának. (Acta Ap. Sedis i. h. 586—8. lap.)

Van ebben a gazdasági probléma-komplexumban egy mozzanat, mely külön figyelmet érdemel, mert éppen a mi értelmiségünk alig szokott reá ügyet vetni. Akik a mai házassági válságnak gyökeréig mennek, nem katolikus szociológusok is, meglepő egyértelműséggel azt találják, hogy az értelmiség körében a házasság válságának egyik döntő oka a nő foglalkozásnélkülisége. B. Hinkelé az amerikai házassági válság kérdésében azt találja: Míg a kolonizálás tartott, a nő derekasán kivette a részét minden munkából és mint egyenrangú fél állott a férje oldalán. Jött a gép. Fölöslegessé vált otthon, és egy részük a gyárakba ment. Ezzel elszakadtak az otthontól; s a munkás-házasságok külön válságának ez az egyik főoka, hogy a munkás nő nem tudja erőit az otthonnak szánni; nincs otthona. Az értelmiségi házasságnak ellenben az a baja, hogy van otthona, de nincs munkája az otthona számára; az otthon nem tudja lekötöni energiáit. Túlságosan ráér az otthonában, miközben a férj pénz és egyre több pénz után fut. Mikor aztán egy-egy családban kitör a válság, ezek a gyanútlan férfiak kérdeik: Mi lelte az én feleségemet? Nem adok-e neki elég pénzt? Nincs más dolga, mint szórakozni, és mégis elégedetlen. Miért? (Az utolsó években az amerikai váloperek 80%-át a nő indította; ap. Keyserling 193. lap.)

Igen, ez a krízisnek egyik legmélyebb gyökere : nincs más dolga — s példák nyomán nem is akar mást tenni, mint szórakozni ; holott benne is élnek, ha sokszor lefojtva is, mélyebb igények, benne is kísértenek Minderwertigkeit-érzések, melyek csak az egész egyéniséget kitöltő munkában és értékes teljesítményekben lelnek kompenzációt !

Azonban nemcsak Amerikában van ez így. A romantika oltotta bele először az európai világba a hamis szerelmi és házassági ábrándozást. Aztán jött a gépipari nagy forradalom, «und es entstand die unbeschäftigte Dame, die fast darauf angewiesen ist, ihre Zeit mit Liebesintriguen auszufüllen. Hat der Mann wenigstens die Möglichkeit im Beruf aufzugehen, so ist der Künstler, namentlich der Dichter durch seine Berufslosigkeit geeignet, den Partner der unbeschäftigten Dame zu machen.» Így R. Hugh (Keyserling 163. lap.). Ma persze ez a ráérő és házasságbontó, fertőző partner igen gyakran a modern bürokratizmus szomorú szülöttje : fiatal és agglegény hivatalnokok, kiknek gondtalan kenyéradó pályájuk csak idejük felét és munkaerejüknek legfeljebb negyedét foglalja le.

Általában talál ma, amit a szocialista P. Ernst keményen, de igazságosan megállapít : A nő a sajátos munkájában fölöslegessé vált. Amit régen ő csinált, azt házon kívül állítják elő, olcsóbban és jobban. Amint fölöslegessé vált, áltevékenységekre adta magát, minők az ú. n. művelődés, olvasás, zongorázás, társaság, fecsegés, írás, festés, az egyéniségnek ú. n. kialakítása stb. Mindez feltartóztathatatlanul megfúrja ; azt a kevés munkát is, ami még lehetséges volna számára, zöldségtisztítást, portörlést, lehetőleg másokra hárítja és így teljességgel képtelenné válik gyermekeit fölnevelni (és férjének egyenrangú társa lenni). Erre ugyanis csak egész ember képes, és egész emberré csak munkában, gondban, harcban lehet érlelődni.

Itt tehát elénkdőbben a nagy *programm*: visszaadni a nőnek a nekivaló otthon-építő és kitöltő, teljes emberiségre nevelő munkát! Az előző fejtegetések során sok meggondolásunk ebben csendült ki: elsősorban a nő van arra hivatva, hogy a házasság szent érdekeinek papja legyen. A modern gazdasági és társadalmi fejlődés elszakadt a kereszténység mélyebb gyökerétől és ezzel eltérelődött az emberi életközösségnek természetes alapjaitól is: a nőt vélt kíméletből kíméletlenül kiszolgáltatatta a könnyelműségnek és alsóbb természetének. A társadalom-megújító tevékenységnek tehát tudatosan és kifejezetten újra meg kell teremteni a nő számára is a teljes munka lehetőségét és *vissza kell adni neki a minél nagyobb felelősséget*. A sokgyermekű és az otthon minden munkáját maga végző nőből sohasem lesz M. Bovary, már azért sem, mert arra egyszerűen — nem marad ideje.

Itt azonban a házasság jövőjének egyik sarkalatos feladata beletorkollik a nőkérdés keresztény megoldásának problémakörébe, miként gazdasági és kulturai kérdései beletorkollanak az általános történeti helyzet mai fázisába és feladataiba. Ez a *történeti és szociális házassági feladat*: olyan gazdasági és kulturális miliót teremteni, mely mindenestül támogatja a házasság katolikus követelményeit.

Ezzel a házasság problémája a mának általános történelmi problémájába torkollik bele és a katolikus házassági eszmény történelmi térfoglalásának kérdése a történelmi holnap fázisának kérdésévé lett. Az pedig, mint a történelem fordulói általában, emberfölötti tényezők eredője. Egy, bármennyire szerény komponens, benne mindenesetre az emberi igyekezet. Vannak a történelemnek szakai — és a mienk olyan —, mikor legmélyebb rúgói és hatóerői szinte felszínre kerülnek, és mikor sokak számára szinte szemmeláthatóvá válik a történelemben való bekapcsolódás szimbóluma, Szent Mihály ark-

angyalnak és a sátánnak az a harca, melyből ez az értekezés kiindult. Itt csak arról lehet szó az egyén számára, melyik félnek oldalára áll a harcban. A mai neuraszténias ember kísértve van visszavonulni önzése szűk tornyába vagy páholyból nézni a történelem szövődéjét és vívódásait. De az élet sodra ilyen semlegességet nem tűr :

Du musst steigen oder sinken,
Du musst herrschen und gewinnen,
oder dienen und verlieren,
leiden oder triumphieren,
Ambos oder Hammer sein.

(Goethe.)

A mi számunkra nem lehet kétséges az állásfoglalás. Kard és kereszt a mi örökségünk, akár házasságra vagyunk rendelve, akár a katolikus házassági eszmény szociális honfoglalásának útkészítésére. A kardnak csak a kereszt oldalán van helye ; a küzdelemnek csak az igazság ügyében van értelme — de egyben reménye is.

Irodalom.

Általában : *Schütz*: Dogmatika. II. 449—75. — *I. Bilz*: Die Ehe im Lichte der kath. Glaubenslehre. 1918. — *Rive-Umberg*: Die Ehe. 1921.

Külön az egyes értekezésekhez :

1. *H. Keyserling*: Das Ehebuch. 1925. — *K. Böckenhoff*: Reformehe u. christliche Ehe. 1912. — *Foerster*: A nemi élet etikája és pedagógiája. 2. kiad. 1912. — A modern házasság-újítás fő képviselői: *Ellen Key*: Über Liebe u. Ehe. 13. kiad. 1906; Das Jahrhundert des Kindes. 13. kiad. 1909. — *Aug. Bebel*: Die Frau u. der Sozialismus. 34. kiad. 1902.

2. *P. Heinisch*: Das Buch Genesis. 1930. — *Döller*: Das Weib im A. Testament. 1920. — *N. Schmidt* u. *W. Koppers*: Völker u. Kulturen. I. 1929. — *W. Koppers*: Die Anfänge des menschlichen Gemeinschaftslebens. 1921. — *E. Westermarck*: The History of Human Marriage. 5. k. 1926.

5. *Platon*: Symposion; Phaidros. — *D. v. Hildebrand*: Die Ehe. 1929; Reinheit u. Jungfräulichkeit. 1928. Metaphysik der Gemeinschaft. 1931. *H. Fahsel*: Ehe, Liebe u. Sexualproblem. 1928.

6. *Mausbach*: Ehe u. Kindersegen. 4. kiad. 1925. — *H. Muckermann*: Kind u. Volk. 5. kiad. 1921. — *A. Kolnai*: Sexualethik. 1930. — *Kecskés P.*: A házasság etikája. 1928. — *Smulders*: Periodische Enthaltung in der Ehe. 1932.

7. *Sipos I.*: A katolikus házasságjog rendszere. 2. kiad. 1928. — *L. Bundiment*: Le divorce. 1924. — *Huszár E.*: A katolikus házasságjog rendszere. 1928.

8. *I. Mausbach*: Die Stellung der Frau im Menschenleben. 1906. — *E. Gnauck-Kühne*: Die deutsche Frau um die Jahrhundertwende. — *P. Thouvignon*: L'âme féminine. 1930. — *O. Karrer*: Seele der Frau. 1932.

Schütz Antal munkái:

	Pengő
Prohászka pályája. Élet- és jellemrajz. (Különlenyomat a szerzőnek «Prohászka Ottokár összes művei 25 kötetben, bevezetésekkel és jegyzetekkel 1927—29.» c. kiadásából. 152 lap) 1929. 2.—	
Szentek élete az év minden napjára. (Több rendtárs közreműködésével) I. kötet. Megjelenik 1932 őszén.	
Charakterologia és aristotelesi metafizika. (Magyar Tud. Akadémiai székfoglaló, 74 lap.) 1927 1.60	
A klasszikus ferences theologia. (51 negyedr. lap.) 1927. 2.—	

Főiskolai és magánhasználatra:

A bölcelet elemei. (283 lap.) 1927 7.60	
Dogmatika. A katolikus hitigazságok rendszere. Két kötet. (1100 lap.) 1923 26.50	
Summarium Theologiae Dogmaticae ad utilitatem tiro-num literarum Sanctarum. (246 lap.) 1923 13.40	

Középiskolai és magánhasználatra:

Hittan. 9. kiadás. 1932 3.40	
Erkölestan. 8. kiadás. 1930 3.40	
Egyháztörténet. 7. kiadás. 1932 3.40	
Hitvédelem. 6. kiadás. 1931 3.40	
Imádságos könyv, egyszersmind kalauzul a lelki életre (Sik Sándorral). 8. kiadás. (662 lap.) 1930 5.—	

Összegyűjtött dolgozatok, előadások, beszédek:

1. Az Ige szolgálatában. (1903—27 : 650 lap.) 1928. (A szerzőnél 7.— P) 10.—	
2. A karizmák világából. (1928—1932 ; kb. 200 lap.) 1932. (A szerzőnél 2.— P) 3.—	

Dogma és élet:

(A Pázmány-egyetemen tartott nyilvános előadások.)

1. Krisztus. (272 lap.) 1931 6.—	
2. A házasság. (224 lap.) 1932 3.—	
3. Isten a történelemben. Megjelenik 1933 őszén.	

Kaphatók :

a Szent István-Társulat könyvkereskedésében,
Budapest, IV., Keckskeméti-u. 2.

SZENT ISTVÁN KÖNYVEK

Katolikus kultúrát fejleszteni, katolikus tudományt terjeszteni és népszerűsíteni, ez a hivatása a Szent István-Társulatsnak, ez a hivatása a kiadásában megjelenő Szent István Könyveknek.

A Szent István Könyvek sorozata az emberi tudás minden ágát fel akarja karolni. A Szent István Könyvek a tudomány mai színvonalán mozognak. Oly stílusban jelentetjük meg, amely alkalmassá teszi őket arra, hogy minden művelt egyén érdeklődéssel olvashassa. Viszont súlyt helyezünk arra, hogy a Szent István Könyvek mindegyike a katolikus világnézetnek legyen beszédes hirdetője.

Ily módon, reméljük, elérjük azt a célt is, mely e könyvek kiadásánál szemünk előtt lebegett: az olvasni vágyó katolikus közönségnek oly műveket nyújtani, amelyek kielégítik igényeiket anélkül, hogy veszélyeztetnék hitüket, sőt amelyek alkalmasak arra, hogy a tudás és műveltség eszközeivel is megerősítsék őket vallásos meggyőződésükben és világnézetükben.

A Szent István Könyvek sorozatában eddig megjelentek:

	Pengő
1. Zubriczky Aladár dr.: Jézus élete és a vallástörténet	—
2. Wolkenberg Alajos dr.: A teozófia és antropozófia ismeretése és bírálata	—
3—4. Wolkenberg Alajos dr.: Az okkultizmus és spiritizmus multja és jelene	5.60
5—6. Balanyi György dr.: A szerzetesség története	5.60
7—8. Alszeghy Zsolt dr.: A XIX. század magyar irodalma...	—
9. Miskolczy István dr.: Magyarország az Anjouk korában	2.80
10. Palau-Timkó Jordán: Krisztus útján. A katolikus tevékenység főelvei	2.80
11. Quadrupani-Babura László dr.: Útmutatás jámbor lelkerek számára	2.80
12. Prohászka Ottokár: Elbeszélések és útirajzok	—
13. Trikal József dr.: Természetbölcselet	2.80
14. Bognár Cecil dr.: Értékelmélet	2.80
15. Prohászka Ottokár: A bűnbocsánat szentsége	2.80
16. Babura László dr.: Szent Ágoston élete	2.80

	Pengő
17. Lepold Antal dr.: Szalézi Szent Ferenc válogatott levelei	2.80
18. Áldásy Antal dr.: A kereszteshadjáratok története...	—
19. Marosi Arnold dr.: Átöröklés és nemzetvédelem ...	2.80
20. Zoltány Irén dr.: Erotika és irodalom	2.80
21. Horváth Sándor dr.: Aquinói szent Tamás világnézete	2.80
22. Balogh Albin dr.: Művelődés Magyarország földjén a magyar honfoglalás előtt	2.80
23. Marczell Mihály dr.: A katolikus nevelés szelleme ...	2.80
24—25. Motz Atanáz dr.: A német irodalom története... ..	5.60
26. Babura László dr.: Szent Ambrus élete	2.80
27. Márki Sándor dr.: II. Rákóczi Ferenc élete	—
28. Kiss Albin dr.: A magyar társadalomtan története	2.80
29. Szabó Zoltán dr.: A növények életmódja	2.80
30. Weszelszky Gyula dr.: A rádium és az atomelmélet...	2.80
31. Balanyi György: Assisi Szent Ferenc élete	2.80
32. Dávid Antal: Bábel és Assúr. I. Történet	3.40
33. Fejér Adorján: Római régiségek... ..	4.50
34. Balogh József: Szent Ágoston, a levéllíró	3.40
35. Babura László dr.: Szent Jeromos élete	3.40
36. Karácsonyi János dr.: Szent László király élete... ..	3.40
37. Miskolczy István dr.: A középkori kereskedelem története	4.50
38. Szémán István dr.: Az újabb orosz irodalom	4.50
39. Bán Aladár: A finn nemzeti irodalom története ...	3.40
40. Trikál József dr.: A gondolkodás művészete	4.50
41. Kühár Flóris dr.: Bevezetés a vallás lélektanába ...	4.50
42. Babura László dr.: Nagy Szent Gergely élete	4.—
43—44. Kühár Flóris dr.: A keresztény bölcsélet története	8.—
45. Weszely Ödön dr.: Korszerű nevelési problémák... ..	5.60
46. Somogyi Antal dr.: Vallás és modern művészet ...	3.—
47. Diváld Kornél: Magyar művészettörténet	5.60
48—49. Birkás Géza dr.: A francia irodalom története ...	8.—
50. Wodetzky József dr.: A világegyetem szerkezete... ..	3.50
51. Záborszky István dr.: Rabindranath Tagore világnézete	3.50
52—53. G. Kurth-Michel K.: A modern civilizáció kezdetei ...	10.—
54—55. Dávid Antal: Bábel és Assúr. II. Művelődés	7.30
56. Horváth Jenő dr.: A modern Amerika története... ..	3.30
57. Balogh Albin dr.: Ország és nyelv	4.70
58. Meszlényi Antal dr.: A katolikus egyház és az állam 1848/49-ben	7.30
59—60. Radó Polikárp dr.: A kereszténység szent könyvei. I. Ószösvetség	8.30
61. Kecskés Pál dr.: A házasság etikája	4.—
62. Huszár Elemér: A katolikus házasságjog rendszere ...	3.30
63. Petró József dr.: Az ősegyház élete	5.—

	Pengő
64—65. Radó Polikárp dr.: A kereszténység szent könyvei. II. Újszövetség	8.80
66—67. Trikál József dr.: A jelenségekből a valóságba ...	7.—
68. Erdey Ferenc dr.: Kant valláserkölcsei világnézete ...	4.—
69—71. Hartmann Grisar: Luther Márton élete (Fordította Hoitsy Lajos Pál.)... ..	12.—
72. Tóth Ágoston: Bevezetés a meteorológiába	5.80
73—74. Bánhegyi Jób dr.: A magyar irodalom története I. ...	6.60
75—76. Divald Kornél: A magyar iparművészet története ...	7.50
77. Balanyi György: A római kérdés... ..	6.40
78—79. Bánhegyi Jób dr.: A magyar irodalom története. II.	7.—
80. Pitroff Pál dr.: Bevezetés az esztétikába... ..	3.—
81. Kúhár Flóris dr.: A vallásbölcselet főkérdései	5.—
82—84. Körösi Albin: A spanyol irodalom története	11.—
85. Sigmund Elek dr.: A mezőgazdasági növények termelési tényezői	4.—
86—87. Kalmár Gusztáv dr.: Európa földje és népei	8.—
88. Kiss Albin dr.: Szent Ágoston «De Civitate Dei» című művének méltatása	4.—
89. Trikál József dr.: A lélek rejtett élete	4.—
90—91. Petró József dr.: A szentmise története	5.50
92. Meszlényi Antal dr.: A magyar jezsuiták a XVI. században	4.50
93. Mihelics Vid dr.: Az új szociális állam	4.—
94. Éhik Gyula dr.: Prémek és prémes állatok	3.—
95—97. Magdics Gáspár: A természettudomány útjai Istenhez	10.—
98. Melichár Kálmán dr.: A zsinatok	3.80
99. Szalay Jeromos: Szent Benedek élete és műve	5.—
100—101. Schütz Antal dr.: Krisztus. Tíz előadás... ..	6.—
102. Balogh Albin dr.: Pannonia őskereszténysége	4.—
103. Kalmár Gusztáv dr.: Magyar hazánk és népei. Magyarország leírása... ..	5.50
104. Auguste Diès—Michel Károly: Plató	3.—
105. P. Takács Ince: Nerótól Diokleciánig... ..	5.—
106. Stuhlmann Patrik dr.: Az ifjúkor lélektana... ..	4.—
107. Pitroff Pál dr.: A szépirodalom esztetikája	3.—
108. K. Török Mihály Miklós: A magyar egyházpolitikai harc története	2.50
109. Schütz Antal dr.: A házasság. Tíz előadás	3.—

NB. Azok a számok, amelyeknél a bolti ár nincs feltüntetve, esakis a teljes sorozat megrendelése esetén kaphatók.

Eddig 6—10 pengő volt, ma már csak 3 pengő
a Szent István-Társulat regénykiadásainak
egy-egy kötete.

MAGYAR IRÓK.

Dénes-sorozat :

1. Fehér torony
2. Fekete emberek
3. Boldogasszony hadnagya. I. r.
4. Boldogasszony hadnagya. II. r.

Tarczal-sorozat :

1. Vitus mester álma
2. Budai gyár
3. Mikó solymár
4. Masolino

KÜLFÖLDI IRÓK.

Bordeaux-sorozat :

1. Az ős hajlék
2. Behavazott lábnymok
3. Veszedelmes játék
4. Tuilette

Crawford-sorozat :

1. Küzdelmes szerelem. (Sara-
2. Sant' Ilario [cinesca]
3. Don Orsino
4. Corleone

Sienkiewicz-sorozat :

1. Tűzzel-vassal
2. Vizözön
3. Volodijovszky úr.
4. Keresztes lovagok

A kötetek művészi, háromszínyomású borítékképpel, ízléses
amatőr-kötésben, gyűjtőkban jelennek meg.

Egy-egy sorozat ára 12 pengő.

Fizethető részletekben is!